

Міністерство освіти і науки України
Українська академія друкарства
Кафедра інформаційної, бібліотечної та книжкової справи

ЗБІРНИК СТАТЕЙ

III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ

20–21 грудня 2017 року

Львів — 2017

*Матеріали подано в авторській редакції.
Відповідальний за випуск д.і.н. проф. Пасічник М. С.*

Наукові статті, оприлюднені в рамках III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Документознавство в сучасному світі: виклики та завдання».

У збірник увійшли наукові статті оприлюднені в рамках III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Документознавство в сучасному світі: виклики та завдання». Висвітлені питання історії та міжнародного досвіду дослідження документознавства та інформаційної діяльності. Подається інформація про інновації в документознавстві. Розглядаються проблеми документознавства та інформаційної діяльності в сучасному світі.

ПРОГРАМНИЙ КОМІТЕТ:

Дурняк Б. В., докт. техн. наук, професор, ректор Української академії друкарства

Угрин Я. М., канд. техн. наук, доцент, проректор з навчально-педагогічної роботи Української академії друкарства

Маїк В. З., канд. техн. наук, доцент, проректор з наукової роботи Української академії друкарства

Пасічник М. С., докт. іст. наук, професор, зав. кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Красівський О. Я., докт. іст. наук, професор, зав. кафедри інтеграції і права Львівського регіонального інституту державного управління

Голод І. В., канд. мистецтвознавства, професор кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Савчук Г. М., канд. іст. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Берест І. Р., канд. іст. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Якубовська М. С., канд. філол. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Босак О. І., канд. іст. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Антоник О. В., канд. філол. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Зубко Н. Н., канд. іст. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Микитишин В. О., канд. іст. наук, доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Коляно М. М., ст. викладач кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Вовк Г. С., ст. викладач кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Стадник О. В., ст. викладач кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

Кудряшова А. В., асистент кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи Української академії друкарства

ЗМІСТ

НАПРЯМОК 1

ДОКУМЕНТ В ІСТОРІЇ5

М. С. Пасічник

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ6

І. Р. Берест

ЗАРОДЖЕННЯ РОЗВИТОК ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ СПІЛКИ
ГАЛИЦЬКИХ ЗАЛІЗНИЧНИКІВ В КІНЦІ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ13

О. І. Босак, О. Я. Красівський

НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНА ЗНАЧИМІСТЬ СПАДЩИНИ Ю. ЛИПИ21

НАПРЯМОК 2

КНИГА І ЧИТАЧ У КНИЖКОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ27

О. В. Антоник

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КНИГИ У ЧИТАЦЬКОМУ ВИМІРІ28

М. С. Якубовська

АРХЕТИП ТВОРЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОСТІ:
ПРОЧИТАННЯ РОМАНУ ГАЛИНИ ТАРАСЮК «ПРОРОК І МАРІЯ»33

Н. Н. Зубко

БУКІНІСТИКА ЯК ОБ'ЄКТ АУКЦІОННОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ АУКЦІОННОГО ДОМУ «ДУКАТ»)41

М. М. Коляно

ПИСЬМЕННИК - ЧИТАЧ: СУЧАСНІ СПОСОБИ КОМУНІКАЦІЇ
(НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ С'ЮЗЕН ХІЛЛ)50

НАПРЯМОК 3

ДОКУМЕНТ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ХХІ СТ.56

Г. М. Савчук

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ НА ПРОДУКТИ
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ57

А. В. Кудряшова

КОМП'ЮТЕРНИЙ КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ДОКУМЕНТІВ,
ЯК ДЖЕРЕЛА ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ65

Н. І. Гулик

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ69

НАПРЯМОК 1

Документ в історії

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

*М. С. Пасічник, д. і. н., проф.,
завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної та книжкової справи
Українська академія друкарства*

Досліджуються причини та умови розвитку документознавства в Україні. Вивчення історії документознавства відкриває додаткові можливості для опрацювання науково обґрунтованих пропозицій щодо оптимізації державної політики у сфері керування документаційними процесами, що особливо важливо в світових, євроінтеграційних умовах становлення державності. Водночас наголошується на необхідності студіювання історії документознавства, що виступає важливою умовою успішного розв'язання вузлових теоретичних і практичних проблем генезису науки, з'ясування механізму й шляхів продуктивного вирішення протиріччя між сучасними документознавчими концепціями та дозволяє виявити основні тенденції й напрями еволюції, спрогнозувати з високою мірою вірогідності їх майбутнє.

Ключові слова: *військові канцеляристи, доноси, колегії, діловодство, управлінське документознавство, генезис, архівознавство, документологія, документознавчі дослідження.*

Постановка проблеми. Документознавство стало предметом співпраці зарубіжних і вітчизняних наукових інституцій документознавчого спрямування, що позитивно впливає на вироблення й узгодження спільних дій для розв'язання актуальних теоретичних і методологічних питань. Однак суто історико-документознавчі проблеми все ще залишаються малодослідженими.

Це спонукає до висновку, що вивчення історії документознавства відповідає актуальним завданням сучасного розвитку науки та зумовлене наступними чинниками: важливістю осмислення емпіричного й теоретичного підґрунтя його еволюції задля визначення нагальних завдань сучасності й можливостей їх розв'язання; необхідністю апробації новітніх концепційних засад розбудови документознавчої освіти з урахуванням раціональних досягнень.

Останні дослідження та публікації. Студіювання різних аспектів історії документознавства здійснювали А. О. Введенський (історія дипломатики, діловодства як практичної сфери роботи з документами), С. Г. Кулешов, Н. М. Кушнарєнко, М. С. Слободяник Г. М. Швецова-Водка (історичні передумови формування документознавства як науки та навчальної дисципліни, загальна характеристика основних етапів його розвитку) [21,27], Л. І. Демчина, С. В. Дубова, Н. М. Кушнарєнко, О. В. Матвієнко, Ю. І. Палеха, В. В. Бездрабко (історія документознавчої освіти і професіології)[7-10,18,24]. Важливе значення для розроблення теми має компаративне вивчення традицій зарубіжного і вітчизняного документознавства (І. Є. Антоненко, Г. В. Беспяньська, В. В. Рудюк). Із метою увиразнення специфіки еволюції українського документознавства помітну роль відіграють праці зарубіжних учених (М. В. Ларін, Є. О. Плешкевич, Ю. М. Столяров) [26], які віддзеркалюють новітні тенденції еволюції науки.

Мета статті. Полягає в науковій реконструкції, осмисленні й комплексному дослідженні становлення, розвитку управлінського документознавства в Україні, визначенні завдяки історіографічному ретроспективному екскурсу спадкоємності наукових традицій і перспектив їх перетворень. Виявити й опрацювати джерельну базу дослідження, проаналізувати еволюцію управлінського документознавства в Україні, його форми та зміст.

Виклад основного матеріалу. Зародження діловодства сягає часів Київської Русі IX-XIII ст. Його особливістю слід уважати відсутність виняткових правил оформлення документів. Документи часто включалися до складу тих або інших літературних джерел.

Із часів Древньої Русі до нас дійшла насамперед «Руська Правда». Це перший відомий нам збірник писаного права. Він датується серединою XI ст. і приписується князеві Ярославові Мудрому і його синам («Правда Ярославичей»). Наступним поширеним видом документів були князівські й церковні «устави» та «уроки». Під «уроками» розуміють постанови князів, головним чином, фінансового характеру, присвячені податкам і судовим штрафам. Церковні устави мали на мсті регламентацію правового положення церкви в державі, матеріальне забезпечення церкви, сфери компетенції церковного суду. Перші устави було видано ще наприкінці X ст. хрестителем Русі князем Володимиром Святославичем.

У «Повісті минулих літ» збереглися договори Київської Русі з іншими державами. Насамперед, це договори київських князів із Візантією X ст. У них знаходимо перші вказівки на юридичну чинність документів та необхідність письмової фіксації взятих на себе зобов'язань (проти сили усної клятви, зафіксованої ніс у Старому Заповіті — «Не бреші!») [3].

Розвиток діловодства в Україні припадає на наступну історичну епоху й пов'язаний із перебуванням України в складі Литовсько-російської держави й королівства Польського з більш високим рівнем діловодному активності, чим на Русі.

Від цього періоду залишився величезний масив так званих актових книг, від діяльності земських судів. Усе, що відбувалося в судах, заносилося в актові книги. Вони поділялися на декретні, записні й поточні. У записних книгах збирали протоколи судових засідань. До протоколів додавалися розглянуті в судах документи, оформлені в декретних книгах. Крім звичайних приватноправових документів: дарчих, купчих, боргових і т.д. тут містилися королівські жалувані грамоти, «привілеї», сеймові конституції (постанови), інвентарні й межові записи. Поточні книги призначалися для скарг, свідчень, заяв і т. д. Актову книгу зшивали раз на рік з усіх згаданих документів. Офіційно актові книги пропонувалося тримати в спеціальному місці в скринях, зачинених на три замки.

Становлення національного діловодства в Україні пов'язане з появою козацької й гетьманської державності. Діловодством на Запорозькій Січі відав писар. Військового писаря запорозькі козаки обирали на загальній раді. Він відав усіма письмовими справами Війська Запорізького, приймав усі укази, ордери, листи, які надходили в Січ, листувався з іноземними державами. Зовнішньою відзнакою військового писаря був каламар (чорнильниця) у срібній оправі. Найвідомішим документом, який вийшов з-під пера козацьких писарів, є лист козаків турецькому султанові у відповідь на його пропозиції перейти до нього в підданство.

За козацькими зразками були побудовані органи управління Гетьманщини середини XVII — середини XVIII ст.: сотенні, полкові канцелярії, Генеральна Військова Канцелярія. Їхні службовці склали особливий соціальний прошарок — «військові канцеляристи», хоча його чисельність не перевищувала декількох тисяч чоловік. Для свого часу військові канцеляристи були досить освіченими людьми. Багато з них навчалися в Києво-Могилянській академії за кордоном.

Найбільшим за кількістю документів актів діловодства органів козацької влади є фонд 51 Центрального державного історичного архіву в м. Києві — «Генеральна Військова Канцелярія». Цей архівний фонд нараховує 22584 справи, які охоплюють 1656 -1765 рр. За формою документи, зосереджені у фонді 51 (ГВК) можна розділити на такі основні групи: а) універсали, подорожні листи, рапорти, ігромеморії; б) ревізії, компути, реєстри, відомості; в) позови, пошуки, наслідки; г) повідомлення, чолобитні, скарги; д) журнали вхідних і вихідних паперів[16,с.25].

Усі документи цієї епохи мають певну структуру. Вони містять адресата, назву документу, дату та місце його складання, певну послідовність у викладі змісту. Підписували їх козацька старшина й урядники з органів місцевого самоуправління, і засвідчували підписами писарів і печатками. Найбільш поширеними з кінця XVI ст. до середини XVIII ст. були печатки із зображенням козака з мушкетом на плечі. Це зображення є на проекті Великого Державного гербу, законопроект про який у 2009 році подано до Верховної Ради України.

Прибічники інформаційної теорії походження документаційної науки, в статусі науки інформаційного циклу, її становлення пов'язують з процесами поширення науково-інформаційної діяльності (перша пол. XVI ст.).

Розвиток друкарства, удосконалення поліграфічної справи на початку XVI ст. викликало появу значної кількості друкованої продукції. Початковим завданням стало проведення її аналізу не тільки для обліку, а й видання відповідних посібників з метою орієнтації читачів і надання їм відповідних рекомендацій.

Прикладом ретроспективного бібліографічного покажчика став бібліографічний твір англійця Джона Бейля, що був опублікований в 1548 р. Своєрідним бібліографічним відгуком на збільшення книговидацької справи був також випущений у Римі у 1559 р. бібліографічний покажчик заборонених церквою до публікування, продажу та читання книг [17].

Необхідність певним чином описувати та оцінювати книги стало вимагати наявності відповідних знань і професійних навичок. Серед перших документознавчих робіт у цьому напрямі слід відзначити видане в Парижі у 1763-1788 рр. «Керівництво з бібліографії» або «Трактат про знання рідкісних і унікальних книг», а також «Вступ до книгознавства» М. Деніса, який ототожнював поняття бібліографії, бібліології та книгознавства [24, с. 61]. Бібліографію цей дослідник визначив саме як науку про книгу в цілому, включаючи рукописи, знання про шрифти, друкарську справу, бібліотеки та описи книг.

Входження українських земель до складу Російської та Австрійської імперій з єдиною системою управління та централізованим бюрократичним апаратом сприяло вдосконаленню діловодної справи в Україні. До нашого часу від тієї епохи збереглося чимало правил і норм. Передусім, це:

1) Колегіальна система управління. Вона була започаткована Петром I на початку XVIII ст. у формі 12 колегій, кожна з яких відала певною галуззю державного управління. Найважливіші рішення мали прийматися за участю всіх членів колегії.

2) Ієрархічна система державної служби. У 1722 році була введена в дію «Табель про ранги». Вона встановлювала порядок проходження служби, систему 14 рангів в армії, флоті, колегіях і при дворі. За кожним рангом було встановлено особливе титулування. «Табель» діяла до 1917 року. Завдяки їй у канцелярське діловодство ввійшла практика офіційного адресування.

3) Система бюрократичного документообігу між органами управління різного рівня. Її було впорядковано 1775 року після видання Катериною II «Настанови про керування губерніями». Вищі органи влади давали вказівки, підпорядковані писали «доноси» про їхнє виконання. Процес проходження вхідних і вихідних документів реєструвався в журналах. На вхідних документах у верхньому правому куті ставилася дата одержання й вхідний номер. Зареєстровані документи розглядалися спеціально призначеними виконавцями. Про свою роботу установи складали звіти. Використані документи направлялися до «архіву» [27].

Чергове реформування центрального управлінського апарата Російської — імперії мало місце в 1810-1812 роках. Замість колегій були створені міністерства на чолі з єдиним керівником. Діловодство міністерств зазнало остаточної уніфікації. Поширилася практика видання різних «письмовників», що містила зразки основних ділових паперів. Досить було замінити адресу, прізвище або дату, щоб одержати новий документ.

Постанова «Загальна установа міністерств» передбачала єдність форми складення документів за наведеними зразками. Ділові папери складного змісту мали три частини: вступ з викладом змісту справи, обґрунтування з посланнями на законодавство чи нормативні акти, клопотання або прохання.

Багато уваги цілісності діловодства і звітності приділяв один з видатних державних діячів того часу М. М. Сперанський. Його праці зробили великий внесок у те, що ми нині називаємо уніфікацією документів.

Виникла практика створення різноманітних «письмовників», що надалі стало традицією. Вони вміщували зразу всіх видів документів (розпорядження, рішення, реляції, вказівки, накази, ділові листи).

15 березня 1917 року Тимчасовий уряд прийняв постанову “Про вдосконалення форм офіційних відносин та паперів”. Мовний ритуал у практиці складання ділових документів залишався.

Таким чином, зародження документознавства було пов’язане зі створенням правил роботи з документами й вимог до самих документів на практиці, у діловодному процесі, у прикладній сфері.

Управлінське документознавство як наукова дисципліна має досить молодий вік, незважаючи на те, що базується на найдавнішому об’єкті: управлінському документі, який пройшов багатотисячолітню історію і залишається одним з найрозповсюдженіших видів документів до нашого часу.

Історіографія традиція позаминулого століття практично не залишила досліджень, що містять теоретичне узагальнення практичних задач процесу роботи з документами. Фундаментальні основи управлінського документознавства були закладені в першій половині ХХ ст. в навчальному курсі професора Московського державного історико-архівного інституту (далі — МДІАІ) М. П. Вишневецького «Теорія і практика архівної справи» (1936), який містив розділ «Загальне діловодство». Його зміст склали питання з історії діловодства, класифікації документів в управлінській сфері, методики їх вивчення. Автором нової редакції даного курсу в середині минулого століття став професор К.Г. Мітяєв (1902-1969). Він деталізував свої підходи до науки про документ у курсах «Історія і організація діловодства в СРСР» та «Теорія і практика архівної справи», одним з розділів якого було «Загальне документознавство». Уперше поняття «документознавство» як термін з’явилося в доповіді вченого під назвою «Розвиток радянського архівознавства за 25 років» на конференції архівістів СРСР, що відбулась в червні 1942 року.

Професор К. Г. Мітяєв запропонував вважати документознавство архівознавчою дисципліною, що може стати вступом до теорії і практики архівної справи. Він наголошував, що документознавство мусить бути науковою теорією, яка призначена розв’язувати проблеми загальної класифікації та історії розвитку різних видів документації.

Зміна назви розділу мало вплинула на його сутнісне наповнення, що засвідчило певне ототожнення К.Г. Мітяєвим понять «загальне діловодство» і «загальне документознавство». Розділ «Загальне документознавство» у курсі «Теорія і практика архівної справи» за статусом був пропедевтичним і являв собою своєрідний вступ до вивчення документів, систем і способів документування в історичній ретроспекції діловодної практики. Варто зазначити, що стрижневим об’єктом виступав управлінський документ.

Таким чином, загальне документознавство для К. Г. Мітяєва, оперуючи сучасною термінологією, за змістом було тотожним управлінському документознавству. Поступово вивчення документів та систем документування, розпочате вченим в архівознавчому аспекті, стало виокремлюватися в самостійну наукову дисципліну. Документи в ній стали вивчатися як об’єкти оперативної дії та соціальної функції, заради виконання якої були створені.

У своїх подальших публікаціях К. Г. Мітяєв визначав документознавство як «наукову дисципліну, що вивчає в історичному розвитку способи, окремі акти і системи документування явищ об’єктивної дійсності і створювані в результаті документування окремі документи, їхні комплекси і системи».

Отже, створення передумов тісної інтеграції діловодства й архівознавства спродукувало появу нових галузей знань: управлінського документознавства, документознавства у мета науковому розумінні, що зосереджені на комплексному вивченні історії, теорії, методики дослідження документа в цілому, управлінського зокрема.

Спеціальне документознавство (синоніми «адміністративне», «традиційне» або «класичне»), що існувало у радянські часи, теорію документа цілісно не розглядало.

У 1960-1970-х рр. історичний аспект досліджень документів значно поступається вивченню технології діловодства, яке, за словами К.Г. Мітяєва, дедалі більше почали сприймати як історично утворені системи документування та документаційного забезпечення управлінської

діяльності державних і громадських інституцій. Дедалі частіше документи стали аналізувати відповідно до їхньої основної соціальної функції, заради виконання якої були створені: оперативної дії. Зрештою, дослідження документів і систем документування, розпочаті в діловодному й архівознавчому аспектах, стали виокремлюватися в самостійну наукову дисципліну під назвою «документознавство», зміст якого, говорячи мовою сучасної науки, відповідав традиційному, або управлінському документознавству [3].

Упровадження на початку 80-х років в діловодство комп'ютерної техніки, створення уніфікованих форм документів та систем документації спричинили навіть формування окремого напрямку, який отримав назву документна систематика. Основні методологічні засади цього напрямку були опубліковані російським ученим А. М. Соковою [4]. Для побудови систем документації дослідниця обрала вид документа як об'єктивно існуючу групу документів, що характеризується єдністю функцій в соціальному середовищі, єдністю номіналу та єдністю часу, в якому він існує [4]. Ця система реалізована певною мірою в Державному класифікаторі управлінської документації. Незважаючи на досить значну кількість праць з класифікації документів, як підкреслює проф. С. Г. Кулешов, лише незначна їх частина присвячена обґрунтуванню узагальнюючих типологічних схем документації [18]. Так, досить ґрунтовною в цьому відношенні є запропонована проф. А. М. Соковою схема поділу документів за так званими систематичними категоріями, яка включає блоки офіційних, творчих і особистих документів, поділ систем документації на функціональні та міжфункціональні, а також особливості їх існування в галузевих документальних системах [21]. Всі системи документації офіційного походження, як зазначає проф. С. Г. Кулешов, можна поділяти на базові, інфраструктурні та дисциплінарні [18].

Серед головних напрямів наукових досліджень управлінського документознавства можна виділити такі: теоретико-фундаментальні, теоретико-прикладні, історичні, науково-технологічні.

В умовах реорганізації системи державного управління одним із першочергових питань раціональної організації документообігу стало формування систем документації, у тому числі — управлінської.

Особливу увагу управлінське документознавство приділяє організаційно-розпорядчій документації, що є підсистемою управлінської документації, яка забезпечує виконання організаційної та розпорядчої функцій управління.

Таким чином, за більш ніж двохсотрічну історію діловодство, завдячуючи прикладним та фундаментальним дослідженням управлінського документознавства, мало змогу пройти шлях від локальних проектів до системних рішень, що охоплюють процеси керування документами і їх комплексами в окремих організаціях, корпораціях і галузях державного управління.

За роки незалежності України відбувся радикальний переворот у діловодстві:

- сформована нова система державних органів влади й місцевого самоврядування;

- Конституцією України державною мовою була проголошена українська;

- прийнято ряд законів діловодного характеру й затверджено типові інструкції з діловодства в органах влади й місцевого самоврядування (наприклад, Примірка інструкція з діловодства у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади, яку було затверджено Постановою КМУ № 1153 від 17 жовтня 1997 р.). Одним з останніх нормативно-правових актів у цій області стала Постанова Кабміну про порядок документального забезпечення електронного документообігу (2007); уведено в дію нові діловодні стандарти, зазначені вище[7]. При цьому напрями розвитку документознавства залишаються невизначеними. Частина нормативних документів, наприклад, бібліографія, зорієнтована на російські аналоги, ще менш відповідає міжнародним нормам.

Сформувався ринок інформаційних технологій і інформаційних послуг, який дає змогу обрати оптимальний варіант системи керування документацією в цілому в організації. На наш погляд, створено передумови для відходу від традиційних форм ведення діловодства, від

класичного поділу документації «за системами» і переходу до створення високоефективних систем керування повним комплексом інформаційно-документаційних ресурсів, що використовують сучасні науково-технічні досягнення на всіх стадіях життєвого циклу документів, для реалізації стратегічних і оперативних цілей управління в будь-яких організаціях, особливо в державному управлінні. Така система називається системою керування документацією і ґрунтується на принципах економічності, ефективності і на широкому використанні нових, що дає змогу врахувати інтеграційні тенденції, домінуючі в суспільному процесі.

Розбудова незалежної України неможлива без духовного відродження нації. А духовний прогрес народу неможливий без глибокого пізнання та засвоєння культурних надбань, створених ним упродовж багатьох століть [5].

Сотні років неволі, протягом яких жорстоко нищилася наша культура, десятиліттями, коли вся державна машина була запрограмована на нівеляцію різних націй, деформували всі сфери життя одного з найчисленніших народів Європи. Тривале фізичне та духовне насильство над усім, що стосувалося українців як нації, призвело до відчуження їх від власної культури. Забувалася мова, традиції, руйнувалися віками формовані норми.

Українську мову офіційно забороняли. Тому управлінське документознавство в усіх галузях виробництва та суспільного життя велося російською мовою.

Висновки. Отже, спроба подати документації не забезпечення управління, його справочинство як узагальнене, системне явище, як вияв вищої потреби об'єкта управління в певному рівні впорядкування, необхідного учасникам виробничого процесу, як культуру операційної управлінської технології, що становить частку загальної культури нації.

Документ як основний носій інформації необхідний для стабільної діяльності організації. На основі документів приймаються рішення управлінського, виробничого та господарського характеру.

При роботі з документами слід керуватися виробленими в процесі вітчизняної та світової практики методами і прийомами, що забезпечують ритмічну роботу закладу по організації діло виробничого процесу.

Документи мають правове значення, оскільки є засобом засвідчення та доведення певних фактів. Вони також використовуються як джерела та носії інформації. А в управлінській діяльності документ виступає як предмет і як результат праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Бездрабко В. В. Документознавчі термінологічні семінари та збірки наукових праць: нові здобутки українських документознавців // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2008. — № 3. — С. 64–66.
- 2) Бездрабко В. В. Міжнародна наукова конференція з проблем державного управління та наук документально-комунікаційного циклу // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2006. — № 4. — С. 39–41.
- 3) Бездрабко В. В. Проблеми державного управління і наук документально-комунікаційного циклу: обговорення триває // Вісн. Кн. палати. — 2006. — № 7. — С. 51–53.
- 4) Бездрабко В. В. Управлінське документознавство: навч. посіб. — К.: Четверта хвиля, 2006. — 208 с.
- 5) Блощинська В. А. Сучасне діловодство. Навч. посіб. — Ів.-Франківськ. Інст. менедж. та економіки, 2000. — 270 с.
- 6) Губенко Л. Г., Немцов В. Д. Ділові папери в менеджменті: Навч. посібник. — К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2002. — 272 с.
- 7) Дубова С. В. Державний службовець як суб'єкт інформаційного забезпечення управління // Вісн. державної служби України. — 2007. — № 1. — С. 19–22.
- 8) Дубова С. В. Документознавча професіологія: проблеми і перспективи // Вісн. Книжкової палати. — 2007. — № 5. — С. 30–32.
- 9) Дубова С. В. Забезпечення інформаційної підтримки управління: до проблеми підготовки спеціалістів // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні / Академія державного управління при Президенті України. — К.: Вид-во УАДУ, 2001. — С. 220–222.
- 10) Дубова С. В. Підготовка фахівців з документно-інформаційного забезпечення державного управління: постановка проблеми // Вісн. Київського національного університету культури і мистецтв: зб. наук. праць. — Серія «Педагогіка». — К., 2006. — Вип. 14. — С. 52–58.

- 11) Дубова С. В. Розвиток професіології інформаційної сфери — соціально-педагогічна вимога інформатизації суспільства//Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 16–18 травня 2006 р.). — К., 2006. — С. 164–166.
- 12) Дубова С. В. Управлінська діяльність фахівців з документознавства у сфері документних комунікацій в органах державної влади // Державне регулювання ринку праці: сучасні технології та напрями їх розвитку: зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 22 грудня 2005 р. — У 2-х ч. Ч.1. — К., 2006. — С. 224–229.
- 13) Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові. Загальні вимоги та правила: ДСТУ 3582-97. — Вид. офіц. — К.: Держстандарт України, 1998. — 27 с.
- 14) Кірючок О. Г. Правила складання та оформлення організаційно-розпорядчих документів. — Рівне.: “БМ-ТУР”, 199. — 532 с.
- 15) Кірючок О. Г., Корбутяк В. І. Документування у менеджменті: Підручник. — Київ: Центр навч. л-ри, 2003. — 216 с.
- 16) Кислюк К. В. Спеціальне документознавство. Модульний курс : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / К. В. Кислюк. — К.: Кондор, 2011. — 191 с.
- 17) Комова М. В. Документознавство: навч. посібник / Національний університет «Львівська політехніка», Інститут гуманітарних і соціальних наук. — Л., К.: «Триада плюс», «Алерта», 2007. — 296 с.
- 18) Кулешов С. Г. Управлінське документознавство: навч. посіб. — К.: ДАКККіМ, 2003. — 57 с.
- 19) Кушнарченко Н. М., Соляник А. А. Перспективи підготовки документознавців-менеджерів інформаційних систем // Вісн. Кн. палати. — 1999. — № 4. — С. 24–27.
- 20) Кушнарченко Н. М., Удалова В. К. Наукова обробка документів: підручник. — 3. вид., стер. — К.: Знання, 2006. — 331 с. — (Серія «Вища освіта XXI століття»).
- 21) Кушнарченко Н. Н. Документоведение: учеб. — 2-е изд., перераб. и доп. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. — 486 с.
- 22) Матвієнко О. Документознавча професіологія: проблеми і перспективи // Вісн. Кн. палати. — 2007. — № 5. — С. 30–32.
- 23) Палеха Ю. Підготовка документознавців-інформаційних аналітиків — нагальна потреба інформаційного суспільства // Студії з архівної справи та документознавства. — 2007. — Т. 15. — С. 108–110.
- 24) Палеха Ю. І. Документація на забезпечення управління: Підручник. — К.: МАУП, 1997. — 344 с.
- 25) Соляник А.А. Документні потоки та масиви: навч. посібник для вищ. навч. закладів культури і мистецтв / Харківська держ. академія культури. — Х., 2000. — 109 с.
- 26) Столяров, Ю. Н. Закон документного оснащення социальных коммуникаций [Текст] / Ю. Н. Столяров // Библиотекведение. — 2002. — № 6. — С. 22–30.
- 27) Швецова-Водка Г. М. Документознавство: навч. посіб. — К.: Знання, 2007. — 398 с.
- 28) Швецова-Водка Г. Н. Общая теория документа и книги: учеб. пособие. — К.: Знання, 2009. — 487 с.
- 29) Фельзер А. Д., Миссерман М. А. Делопроизводство: Справочное пособие. — К.: Вища школа, 1988 — 558 с.

THE HISTORY OF DOCUMENTATION MANAGEMENT IN UKRAINE

*Pasichnyk M., doctor of history, prof.,
Head of Department of information, library and bibliology
Ukrainian Academy of Printing*

The causes and conditions of documentation in Ukraine are being investigated. The study of the documentation history opens additional opportunities for elaboration of scientifically based proposals on optimization of state policy in the field of management documentation processes, which is especially important in the world, according to European integration conditions of the statehood establishment. The paper emphasises the need for the study of the documentation history, as an important condition for the successful solution of key theoretical and practical problems of the genesis of science, the elucidation of the mechanism and ways of solving the contradiction among the contemporary documentation concepts and reveals the major trends and directions of evolution to predict the probability of their future.

Keywords: *law, statutes, assembly books, military clerks, denunciations, councils, office work, management of documentation, genesis, archive, documentology, documentation research.*

УДК 930:331.105.44

ЗАРОДЖЕННЯ РОЗВИТОК ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ СПІЛКИ ГАЛИЦЬКИХ ЗАЛІЗНИЧНИКІВ В КІНЦІ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

*І. Р. Берест, к. і. н., доцент
Українська академія друкарства*

У розвідці на основі доступних джерел та літератури проаналізовано процес зародження та діяльності першої профспілки залізничників на галицьких землях. Адже в останній чверті ХІХ ст. важливе місце в житті суспільства та держави стала відігравати залізниця. Новий вид транспорту не тільки полегшував сполучення між різними економічними центрами, районами, стимулював розвиток промисловості, сільськогосподарського сектора, торгівлі, але й сприяв створенню власної соціальної інфраструктури, яка забезпечувала функціонування транспортної галузі. Її соціальна складова була представлена різнофаховим робітництвом та службовими особами (кочегари, машиністи, телеграфісти, стрілочники, контролери, провідники, обхідники, ковалі, слюсарі, столяри, токарі, ливарники та ін.).

Ключові слова: профспілка, залізниця, Галичина, статут, товариство.

Актуальність теми дослідження, насамперед, полягає у надзвичайній важливості профспілкового руху як невід’ємної складової соціально-економічного розвитку будь якої цивілізованої країни світу. Досліджувана проблема має цінне наукове значення, оскільки дає змогу розкрити одне з найважливіших питань — історичного досвіду діяльності профспілкових організацій Східної Галичини, зокрема до питань, які поки що не стали об’єктом комплексних досліджень.

На жаль серед сучасних вітчизняних дослідників, поки немає монографій чи розвідок присвячених даний тематиці. Тому свою основну увагу ми зосередили на польській і австрійській історіографії та періодиці й хотіли би виокремити праці Дробнера Болеслава та Мадертанера Вольфганга де є часткова спроба подати історію профспілкового руху.

Метою даної статті є комплексне вивчення відомих на даний момент джерельних матеріалів і на основі дослідженої інформації показати особливості розвитку руху профспілки залізничників у Східній Галичині в кінці ХІХ — на початку ХХ ст.

У структурі працівників залізничного транспорту наприкінці ХІХ ст. також створено товариство, метою діяльності якого став соціальний, матеріальний та моральний захист його членів. На початку 90-х рр. ХІХ ст. в територіальних рамках Австро-Угорщини залізничникам у Відні в 1893 р. вдалося заснувати першу професійну спілку. Її членами, здебільшого, стали робітники та службовці. Незважаючи на урядову коаліційну заборону Юзефу Томшику Старшому вдалося об’єднати різних фахівців залізниці. Завдяки відкритій та зрозумілій меті своєї діяльності дуже скоро організація здобула велику популярність й поширення в рамках імперії. Про це свідчить не тільки стрімке зростання чисельності, але й те, що наприкінці того ж року члени професійної спілки залізничного транспорту скликали свій перший з’їзд на терені всієї монархії [1, s. 24].

Досить потужно наприкінці ХІХ ст. профспілковий рух серед залізничників почав розвиватися і на землях Східної Галичини. Перші відомості про створення професійної спілки залізничників в Східній Галичині ми виявили в місцевій газеті “Naprzód” (“Вперед”). 1 травня 1894 р. у зазначеному часописі розмістили невелике повідомлення зі Станіслава (зараз — Івано-Франківськ), що “29 квітня 1894 р. відбулося зібрання робочих залізниці з метою заснування австрійської філії “Товариства залізничників”. Буде це вже третя філія в Галичині, а це означає лише зміцнення профспілкового руху” [2, s. 4].

Згодом в березні 1895 р. подібні професійні організації з'явилися в Бельську, Вадовіцах і Новому Санчі. 27 липня 1895 р. у Кракові відбулися таємні збори працівників залізниці, на яких також вдалося заснувати професійне товариство на зразок товариства залізничників Відня. 19 вересня 1895 р. управа галицького намісництва затвердила їх статuti [3, s. 63].

Як бачимо, профспілка залізничників виникла чи не найпізніше від інших описаних вище організацій. Крім цього, її розвиток та діяльність відбувалися досить хаотично. З одного боку, суттєво відчувався тиск з боку силових структур держави, оскільки держава була єдиним власником залізниці, а з іншого — члени новостворених профспілок ніяк не могли налагодити спільну ефективну роботу.

У Львові спочатку створено невеликий гурток під назвою “Стоваришування робітників залізничної служби” наприкінці 1895 р. Мета його діяльності мала орієнтацію на піднесення культурно-освітнього рівня працівників галузі.

На основі архівних документів можна трактувати, що перша професійна організація залізничників в місті Львові з'являється лише на початку 1896 р. Тоді ж львівські залізничники заснували свій друкований орган “Kurjer Kolejowy” (“Залізничний кур'єр”). У першому номері часопису зазначено, що 1 травня 1896 р. у Кракові на засіданні місцевого товариства залізничників делегат I конгресу професійних спілок працівників залізничного транспорту, який відбувся в березні 1896 р. у Відні, Дашинський склав детальний звіт.

Дещо пізніше, 26 квітня 1896 р. у Перемишлі відбулося перше зібрання місцевого товариства залізничників. На зібранні присутніми були понад 200 робітників державної служби залізниць. На той час загальне число членів, вписаних у склад організації, склало близько 160 осіб [4, s. 2].

Цілком ймовірно, що власне після I конгресу залізничників на усіх залізничних станціях та вузлах розгорнулася активна організаційна робота. З цього приводу представники влади відкрито висловлювали своє незадоволення. 13 березня 1897 р. Міністерство внутрішніх справ заборонило діяльність професійної організації австрійських залізничних робітників, оскільки — як про це доносив часопис “Залізничний кур'єр” від 15 квітня 1897 р. — “члени товариства на конгресі працівників залізниці, що відбувся 22 березня 1896 р., висловлювали думки та ідеї, які суперечать інтересам держави”. Але завдяки рішучим протестам депутатів австрійського парламенту, урядовці вимушено пішли на поступки і професійна організація залізничників продовжила своє існування [5, s. 65].

Наприкінці XIX ст. об'єктивною проблемою в Східній Галичині стали міжнаціональні протиріччя. Безперечно, ця об'єктивність в особливостях історії галицького краю, крім того, почала активно продукувати нові концепції національного розвитку. Найбільш гострими тоді були стосунки між українцями та поляками. Тому цілком зрозуміла поява невеличких локальних національних професійних організацій. Наприклад, професійна спілка польських машиністів в Стрию, виявилася нечисленною та не дієздатною.

Порівняно більш вагомим і дієвим виявилось “Стоваришування приватних і залізничних машиністів для Галичини і Буковини з місцеперебуванням у Львові”, хоча ми не можемо стверджувати про його мононаціональну структуру. Статут зазначеної організації затверджено окремим рішенням цісарсько-королівського намісництва у Львові 27 серпня 1898 р. за вихідним номером L.75.800 [6, s. 16].

Для кращого розуміння ситуації в середовищі залізничників, спробуємо на прикладі вище зазначеної організації розібратися в структурі та меті її діяльності. Загалом товариство ставило перед собою доволі високі й амбітні цілі, а саме: підтримання між собою духу особистості членів, а також пошана своєї професії; піднесення рівня загальної і фахової освіти машиністів; закладення бібліотек, читалень, видання фахових газет, відвідування лекцій, зборів, засідань, конференцій, мітингів і т.д.; піднесення загального і фахового рівня кандидатів на машиністів через надання їм відповідних знань шляхом читання лекцій у вихідні та святкові дні; грошова підтримка друкованого органу як єдиного джерела інформації для членів спілки і роботодавців;

взаємна матеріальна допомога у випадку втрати місця роботи, хвороби або смерті реальних членів через виділення членам, вдовам та дітям-сиротам тимчасової або постійної фінансової допомоги з фондів стоваришування-товариства.

Члени цього професійного товариства поділялися на три категорії (реальні, дорадчі та почесні). Реальними членами могли бути тільки професійні приватні і залізничні машиністи, що підтвердили свою кваліфікацію, за винятком машиністів юдейського віросповідання.

Кожен реальний член товариства, окрім одноразового вступного внеску в розмірі 20 фл., упродовж 30 днів від дня вступу у стоваришування зобов'язаний був сплатити в фонд постійної грошової допомоги (пенсії) річний внесок в сумі 4 фл. та в фонд невідкладної грошової допомоги — 1 фл., а також щомісячно сплачувати на загальні видатки головної управи і потреби адміністрації 1 фл.

Обов'язок оплачувати внески наступав від початку наступного місяця після прийняття заявника в члени товариства. Проплату можна було робити: щотижнево, щомісячно, поквартально та щорічно, або на випадок погашення боргу — одноразово.

Якщо реальний член товариства тривалий час внесків не сплачував, то він мав право здійснити покриття боргу. Але за кожен протермінований платіж нараховували 6 % пені. Переплачені квоти залишалися на користь товариства в разі смерті або втрати права на отримання постійної грошової допомоги того чи іншого члена організації. Кожен реальний член був зобов'язаний справно виконувати вимоги статуту, сприяти і прагнути досягнути цілі стоваришування, дбати про професійну освіту, бути свідомим, відповідальним, заохочувати колег до роботи, поширювати добрі звичаї й традиції, виконувати релігійні обов'язки тощо [7, s. 2–3].

Дорадчими членами товариства могли бути власники нерухомості, а також машиністи, інженери та інші особи, що цікавилися проблемами розвитку залізниці, умовами праці персоналу та пропонували шляхи поліпшення і зобов'язувалися платити у фонд каси допомоги щорічний внесок в сумі не менше 4 флоринів або зробити одноразове пожертвування у фонд товариства в розмірі не менше 60 фл.

Крім цього, статус дорадчого члена могли отримати публічні особи. Зокрема, депутати повітових й гмінних рад, працівники різних міністерств, відомств, товариств чи інших державних або приватних інституцій. Ніяких особистих обов'язків дорадчі члени не мали.

Почесних членів визначала головна управа товариства. Основними критеріями виступали вагомий й важливі заслуги кандидата в руслі морального та матеріального розвитку організації, активна громадянська позиція, авторитет та результати роботи.

Кандидатури почесних членів обговорювали і затверджували на загальних зборах. У своїй діяльності почесні члени також не мали жодних зобов'язань.

Щоб стати реальним або дорадчим членом товариства, кандидат спочатку мав отримати рекомендацію загальних зборів. Потім він йшов в головну управу, де його ознайомлювали з положеннями статуту, який він зобов'язувався виконувати, про що завірялося особистим підписом у книзі реєстрації. У виняткових випадках щодо вступу в товариство головний відділ міг провести відкрите голосування і абсолютною більшістю голосів постановляв про прийняття або відмову у прийнятті заявника в склад професійної організації.

Почесні та дорадчі члени могли бути присутніми на загальних зборах, урочистостях, мітингах та інших заходах товариства, виголошувати на них промови, ставити свої пропозиції на голосування. Проте в усіх важливих та вирішальних справах вони мали тільки дорадчий голос [8, s. 4–5].

Вищими керівними органами товариства були загальні збори та головна управа (відділ). У складі загальних зборів перебували всі члени організації, які мали право голосу. Штатно головна управа складалася з голови, його заступника, секретаря, скарбника, а також з шістьох звичайних членів управи і їх заступників.

Головний відділ обирали на загальних зборах терміном на три роки з числа звичайних членів товариства. Правовою легітимацією для членів головної управи та їх заступників слугував протокол, складений на загальних зборах і підписаний головою та секретарем зборів.

Спеціально обрана довірена особа товариства (верифікатор) своїм підписом засвідчувала верифікацію протоколу засідання, обрання складу рахункової комісії та результати виборів. Протокол зборів мав бути підписаний не пізніше, ніж через 8 днів після їх закінчення.

На випадок, якщо голова товариства і його заступник не можуть постійно виконувати свої функції, то головування в управі повинен взяти найстаріший за віком член управи і терміново скликати загальні збори з метою обрання нових очільників організації.

За положеннями статуту загальні збори товариства головна управа повинна проводити щорічно у Львові, в першому півріччі. Правочинними вони вважалися тоді, коли були присутніми не менше половини звичайних членів. Якщо передбаченої кількості членів не було, то через 14 днів скликалися повторні загальні збори.

Ухвали загальних зборів приймалися за результатами відкритого голосування абсолютною більшістю голосів реальних членів, а пропозиції щодо внесення змін чи доповнень до статуту мали б підтримати не менше 2/3 голосів членів загальних зборів. Також при потребі рішенням головної управи могли скликати надзвичайні збори товариства [9, s. 8–9].

Грошову допомогу могли отримувати реальні члени, які перебували в товаристві не менше 5 років та справно сплачували членські внески. Існувала постійна (пенсія) та тимчасова грошова допомога (хвороба, травма, пожежа і ін.). Наприклад, для отримання тимчасової грошової допомоги унаслідок хвороби члена стоваришування повинен оглянути лікар, який мав зробити відповідний висновок щодо реального стану пацієнта. З отриманим висновком претендент на допомогу в головному відділі товариства складав письмове прохання, в якому вказував свій вік, фах, походження, місце проживання, сімейний стан, склад сім'ї, де зазначав усіх неповнолітніх дітей, що підтверджував метрикою про хрещення.

Далі відповідальний працівник головної управи був зобов'язаний документально перевірити всю інформацію, скласти відповідний висновок і скерувати його на розгляд загальних зборів. Саме загальні збори вирішували питання про надання або відмовлення постійної чи тимчасової грошової допомоги.

Найчастіше грошову допомогу члени стоваришування отримували у поквартальних платежах. Її виплачували 1 січня за останній квартал минулого року, а далі відповідно виплату допомоги проводили 1 квітня, 1 липня та 1 жовтня кожного року.

На грошову допомогу претендували вдови померлих чи загиблих членів товариства. Так вдова, що мала з померлим спільне потомство вже навіть після першого року спільного сімейного життя, претендувала на постійну грошову допомогу (пенсію).

У гіршому становищі опинялися бездітні вдови. Але й тут кожна вдова колишнього члена стоваришування, який не менше 5 років перебував в складі організації, через процедуру ухвали загальними зборами, отримувала встановлену щорічну постійну грошову допомогу (пенсію), але якщо з померлим чоловіком вона у шлюбі прожила не менше 8 років і у судовому порядку з ним не була розлучена.

Виплата постійної грошової допомоги для вдів відраховувалася від дня смерті чоловіка і проводилася також в поквартальних виплатах для звичайних членів з обов'язковим поданням вище вказаних документів. Виплата постійної грошової допомоги припинялася за умови, якщо вдова повторно виходила заміж, що засвідчував акт укладення нового шлюбу.

На постійну грошову допомогу до часу досягнення 14-літнього віку претендували діти-сироти, які залишилися після смерті реального члена товариства. Головною умовою було 6-літнє перебування в товаристві їх батька та відсутність заборгованості у касі організації. Наприклад, отримана, але не повернута позика.

Діти-сироти персонально могли претендувати на отримання лише однієї постійної допомоги, що нерідко виявлялося дуже актуальним після смерті обох батьків [10, s. 11–13].

У 1900 р. професійна спілка галицьких залізничників почала видавати свій друкований орган часопис "Kolejarz" ("Залізничник"). Його перший номер вийшов у світ 8 квітня 1900 р. Газета широко інформувала читача про стан профспілкового руху в середовищі залізничників.

У черговому випуску газети зазначалося, що тривалий час вже відбуваються переговори між Галицьким товариством залізничників і Центральним стоваришуванням австрійських залізничників з метою об'єднання обох організацій. Фактично, в процесі галузевого згуртування були зацікавлені обидва товариства. На загал львівське товариство виявилось невеликим, але воно прагнуло збільшити свій вплив на інші галицькі організації. Натомість численніше віденське товариство залізничників також прагнуло згуртованості в галузі для спільної координації дій тощо [11, s. 2].

Вперше ініціатива об'єднання вийшла від Галицького стоваришування ще в 1899 р. Проте умови, запропоновані львів'янами, виявилися не прийнятними для австрійських колег. Переговори відновилися 6 січня 1900 р. на спільній конференції. Представники віденської профспілки залізничників чітко висловили свою позицію щодо місії та значення майбутнього стоваришування і всі погодилися з думкою, що саме “в єдності наша сила”. Проте в силу різних обставин об'єднання організацій так і не відбулося.

Також зазначена газета інформувала, що в 1899 р. відбулися публічні зібрання членів спілок залізничників у Львові — 2, Кракові — 1, Станіславові — 4, Стрию — 1, в Новому Санчі — 2, Жешуві — 1 і в Перемишлі — 6. Середня присутність учасників сягала 200 осіб. На зборах обговорювалися важливі питання діяльності спілок [12, s. 2].

Часопис “Залізничник” від 15 травня 1900 р. подав цікаву статистичну інформацію, що до кінця 1899 р. в Галичині було відкрито 6 залізничних станцій. В той час у лавах професійної спілки значилося 386 членів, а на початку 1900 р. вже було 670 членів. На початок травня 1900 р. налічувалося 7 станцій та понад сімсот членів, що представляли товариства Кракова, Нового Санча, Жешува, Перемишля, Львова, Стрия, Станіславова та інших галицьких міст [13, s. 1].

Упродовж 8–9 вересня 1900 р. у Перемишлі відбулася конференція залізничників Галичини. На конференцію прибуло 19 делегатів з різних місцевостей. Поза порядком денним значилося чимало різних конфіденційних справ. У резолюції констатовано, що профспілка галицьких залізничників зростає швидкими темпами. Загальна кількість налічує 9 станцій з 886 членами (у тому числі перебувало 670 осіб, що регулярно платили членські внески) [14, s. 66].

Варто також згадати і про таємні збори залізничників Галичини, які відбулися 26 жовтня 1901 р. в Станіславові. Проводив їх виборчий комбінатор Станцлік. Він агітував за створення окремої, незалежної від адміністрації організації, щоб дирекція не могла на власний розсуд ділити внески і забезпечувати ними вдів і сиріт. Але ця пропозиція не отримала більшості голосів [15, s. 67].

Розширене спільне засідання відбулося у 1901 р. в Стрию, де був присутнім делегат центральної організації профспілок з Відня, головний редактор часопису “Залізничник”, 39 делегатів від окремих залізничних вузлів, відділів, станцій, які репрезентували 98 населених пунктів, а також 66 запрошених гостей. Обговорювалися перспективи діяльності професійних спілок залізничників, у яких тоді перебувало 3 032 члени, в тому числі 2 258 осіб, які регулярно платили членські внески.

Проте дохідна сторона деяких повітових товариств та їх філій бажала кращого. Все залежало від кількості членів та їх спроможності сплачувати членські внески.

Відповідно до фінансового звіту профспілки залізничної станції в Перемишлі від 26 лютого 1902 р. чистий дохід каси за минулий рік становив 1 772 К 52 гел. Він складався з суми 60 вписових внесків по 0,5 К, 1 357 членських внесків по 1 К, 45 додаткових внесків по 0,62 К, залишку з попереднього року — 19 К 76 гел., доходу від влаштування ігор, забав та інших культурних заходів товариства — 319 К 22 гел., повернення від переплати за нафту — 2 К 4 гел., коштів за відсотки — 16 К 24 гел. Розхід каси за 1901 р. склав 1 865 К 91 гел., тобто дефіцит складав 93 К 39 гел. [16, s. 7].

Дещо краща ситуація у той час простежена в касі профспілки залізничників Станіславова. Фінансовий звіт за 1901 р. засвідчував дохід в сумі 4 904 К 95 гел., а розхід — 4 350 К 50 гел. Таким чином, сальдо склало 554 К 45 гел. [17, s. 7].

Значно потужніше представлена на 1901 р. професійна спілка віденських залізничників. Тоді за статистичними даними річний дохід товариства склав 75 349 К 76 гел., у якому 3 840 К 53 гел. значилися як залишок невикористаних коштів за попередній рік, 56 496 К 91 гел. — членські внески, 15 011 К 24 гел. — прибутки, отримані від різних видів діяльності [18, s. 2].

18 березня 1902 р. в Станіславові відбулася загальноавстрійська конференція залізничних машиністів. З одного боку спостерігаємо тенденцію фахового розмежування професійної спілки залізничників, адже машиністи вважали себе елітою серед інших працівників залізниці. Але з іншого боку, на конференції були представлені державні та приватні машиністи тепловозів, що свідчило про ще одне розмежування. Таке неординарне явище, думаємо, було тісно пов'язане еволюцією залізничної галузі, у якій свою нішу наполегливо шукав приватний сектор. Прикладом може слугувати той факт, що наприкінці ХХ ст. свою залізницю (вузькоколійку) довжиною близько 40 км у Карпатах збудував австрійський барон Гредель. Він мав вантажні та пасажирські вагони, тепловози, дрезини. Збудував вантажні й пасажирські станції, склади продукції тощо. Активне освоєння природних родовищ відкривало дорогу приватному сектору для інвестицій. І перше стоваришування приватних машиністів залізниць було створено у Львові в 1898 р.

Про єдність організації йшлося 18 травня того ж року у Львові на IV конференції галицьких залізничників, коли прибуло 30 делегатів від спілок Галичини. Обговорювалося це питання також 2 лютого 1903 р. у Львові на V конференції галицьких залізничників, на якій було 40 делегатів, що репрезентували 2 676 членів, котрі платили внески.

Крім цього, у 1903 р. відбулися збори членів спілок в містах: Краків, Львів, Живець, Чортків, Турка, Тарнів, Коломия, Станіславів, Хирів, Стрий, Новий Санч, Освенцім, Жешув, Тернопіль, Дрогобич та ін. Всього було проведено 32 загальних публічних, 8 конфіденційних і понад 50 секційних зібрань залізничників.

У 1902–1904 рр. збудовано нові залізничні станції в Тернополі, Львові (Львів II), Тарнові, Кракові (Краків II). Розбудова станцій та вузлів сприяла збільшенню кількості працівників у галузі залізничного транспорту і, відповідно, росту числа членів профспілок.

З метою привернення уваги до свого товариства віденська профспілка організувала загальноавстрійські конференції залізничників у багатьох містах Галичини. Зокрема, 6 вересня 1903 р. така конференція відбулася в Перемишлі, 18 лютого 1906 р., 8 листопада 1908 р. та 7 січня 1911 р. — в Кракові, 6 січня 1911 р. — у Львові.

Свою конференцію машиністи організували 3 лютого 1911 р. в Новому Санчі, а 17 червня 1914 р. — в Кракові, де було 60 делегатів від 26 округів. Крім того, 3 листопада 1912 р. у Львові відбулася конференція кондукторів, 19 жовтня 1913 р. — слюсарів в Перемишлі [19, s. 68].

Отже, можна зазначити, що під впливом різних чинників соціально-економічного, релігійного, національного і навіть політичного характеру тенденція фахового розмежування продовжувала домінувати в професійних спілках залізничників Галичини.

У боротьбі за справедливість місцеві профспілки вдавалися до соціальних протестів, скликали масові окружні мітинги залізничників. Так у мітингу, який відбувся 8 вересня 1907 р. в Кракові, брало участь понад 2 тисячі чоловік з усієї Галичини (зі Львова, Стрия, Станіславава та інших міст).

На зібраннях профспілок залізничників часто обговорювали справи дорожнечі, заробітної плати, надання різних видів допомоги, спорудження будинків для бездомних працівників, можливості кар'єрного росту, надання безкоштовної лікарської допомоги для працівників і їх сімей, страхування від нещасних випадків. Розглядалися питання культурно-освітньої роботи, організації й проведення різних заходів та дозвілля тощо.

Цікавою з точки зору фінансових витрат видається звітність Галицького товариства залізничників. На IV загальних зборах 9 червня 1907 р. у касовому звіті за попередній рік зазначалося, що сума витрат за попередній рік склала 4 716 К 76 гел., з яких 3 304 К 44 гел. пішли на обов'язкову передплату часопису “Nowy Kolejarz” (“Новий залізничник”). Загалом же від'ємне сальдо спілки склало 459 крон 56 геллерів за рік [20, s. 3].

Державна влада та керівництво залізниці заборонило робітникам галузі проведення страйків. Тому залізничники стали використовувати метод пасивного опору, яким не порушуючи службових положень, гальмували рух залізничного транспорту, паралізували роботу ремонтних майстерень і інших служб.

Солідарно із залізничниками страйкували, здебільшого, дорожні робітники, які були задіяні у будівництві нових залізничних станцій, колій, складів та інших споруд інфраструктури. Такі страйки відбулися в Рудках 15 липня 1902 р., в Турці 17 квітня (бл. 2000 робітників) та 30 липня 1903 р., в Самборі 17 квітня 1903 р., в Закопаному 17 червня 1905 р. і т.д.

Цікаво, що майже усі страйкові виступи вибухали стихійно. Питання організації страйку у звітах професійної спілки не простежується. Однак працівники організації майже завжди опинялися в епіцентрі подій. Солідарність у робітничому середовищі доволі часто ставала запорукою успіху. Останнє повідомлення про діяльність профспілки австрійських та галицьких залізничників напередодні вибуху Першої світової війни подано, зокрема, в часописі “Вперед” від 20 травня 1914 р.

В матеріалах звіту, складного за підсумками роботи V з'їзду австрійських залізничників, зазначено, що загальна кількість організованих в монархії членів залізничної профспілки в першій половині 1914 р. становила 58 тисяч 296 осіб. З них професійні спілки Галичини налічували всього 4 тисячі 290 членів, що складало приблизно 7 відсотків від загальної кількості членів [21, s. 69].

Таким чином, наприкінці XIX — на початку XX ст. професійна спілка галицьких залізничників завдяки розвитку галузі залізничного транспорту помітно зросла. Однак тодішні тенденції суспільного розвитку Галичини впливали на її фахове розмежування, на загострення національних проблем, що призводило до втрати чисельності профспілкових об'єднань, до труднощів у вирішенні складних питань та до розпорошення дієздатності професійної організації, яка поступово перетворювалася на пасивного спостерігача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Maderthner W. 100 Jahre Gewerkschaftsbewegung in Österreich [1893–1993]. Ausstellung [des Österreichischen Gewerkschaftsbundes] / W. Maderthner. — Wien: Österreichischer Gewerkschaftsbund, 1993. — 72 s.
- 2) Stanisławów // *Naprzód*. — №9. — 1 maja 1894.
- 3) Drobner B. Rzecz o klasowym ruchu zawodowym w Polsce w świetle prasy socjalistycznej. T. I (do pierwszej wojny światowej) / Bolesław Drobner. — Warszawa: Wydawnictwo związkowe CRZZ, 1964. — 143 s.
- 4) *Sprawy kolejowy* // *Kurier Kolejowy*. — №1. — 1 maja 1896.
- 5) Drobner B. Rzecz o klasowym ruchu zawodowym w Polsce w świetle prasy socjalistycznej. T. I (do pierwszej wojny światowej) / Bolesław Drobner. — Warszawa: Wydawnictwo związkowe CRZZ, 1964. — 143 s.
- 6) Statut stowarzyszenia maszynistów prywatnych i kolejowych dla Galicyi i Bukowiny z siedzibą we Lwowie. — Lwów: Nakładem stow. maszynistów prywatnych i kolejowych, 1898. — 16 s.
- 7) *Ibided*.
- 8) *Ibided*.
- 9) *Ibided*.
- 10) *Ibided*.
- 11) Stowarzyszenie galicyjskich kolejarzy // *Kolejarz*. — №1. — 8 kwietnia 1900.
- 12) *Nasza agitacja w roku 1899* // *Kolejarz*. — №4. — 15 maja 1900.
- 13) *Organizacja nasza w r. 1899* // *Kolejarz*. — №4. — 15 maja 1900.
- 14) Drobner B. Rzecz o klasowym ruchu zawodowym w Polsce w świetle prasy socjalistycznej. T. I (do pierwszej wojny światowej) / Bolesław Drobner. — Warszawa: Wydawnictwo związkowe CRZZ, 1964. — 143 s.
- 15) *Ibided*.
- 16) *Doroczne główne zgromadzenie* // *Kolejarz*. — №6. — 15 marca 1902.
- 17) *Stacya platnicza w Stanisławowie* // *Kolejarz*. — №6. — 15 marca 1902.
- 18) *Walne zgromadzenie «Centrali»* // *Kolejarz*. — №8. — 15 kwietnia 1902.
- 19) Drobner B. Rzecz o klasowym ruchu zawodowym w Polsce w świetle prasy socjalistycznej. T. I (do pierwszej wojny światowej) / Bolesław Drobner. — Warszawa: Wydawnictwo związkowe CRZZ, 1964. — 143 s.

20) Wysokie c.k. Ministerstwo kolejowy // Nowy Kolejarz. — №15. — 15 czerwca 1907.

21) Drobner B. Rzecz o klasowym ruchu zawodowym w Polsce w świetle prasy socjalistycznej. T. I (do pierwszej wojny światowej) / Boleslaw Drobner. — Warszawa: Wydawnictwo związkowe CRZZ, 1964. — 143 s.

THE DEVELOPMENT AND ACTIVITY OF THE PROFESSIONAL UNION OF GALICIAN RAILWAYS AT THE END OF XIX — THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

*Berest I., candidate of historical sciences, docent (associate professor)
Ukrainian academy of printing*

In the exploration on the basis of available sources and literature, the process of origin and activity of the first trade union of railwaymen in the Galician lands was analyzed. After all, in the last quarter of the XIX century an important place in the life of society and the state began to play the railroad. The new mode of transport not only facilitated the connection between different economic centers, regions, stimulated the development of industry, the agricultural sector, trade, but also contributed to the creation of its own social infrastructure, which ensured the functioning of the transport industry. Its social component was represented by various workers and officials (stokers, engineers, telegraphers, navigators, controllers, conductors, hackers, blacksmiths, locksmiths, carpenters, turners, founders, etc.).

Keywords: trade union, railroad, Galicia, statute, society.

УДК 945

НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНА ЗНАЧИМІСТЬ СПАДЩИНИ Ю. ЛИПИ

*О. І. Босак, к. і. н., доцент
Українська академія друкарства*

*О. Я. Красівський, д. і. н., проф.
ЛРІДУ, НАДУ при Президентові України*

У статті коротко подається життєвий шлях видатного письменника, публіциста, дослідника — Ю. Липи. У наукових працях виводить поняття раса наголошуючи, що це не є антропологічними прикметами, а для українства — те що оточує і є ним самим. Це — психологія, дух, генетика. І встановлює призначення України — в ній самій, в її людях. Наголошує про жертвовність українців, що живий організм України ставить це на перше місце. Підкреслює, що головне завдання, це — турбота про кожного громадянина. Пропонує головні методи — що це не індивідуалізм, а українська асоціативна група. Стверджує геополітичні тенденції України, що вони не схід і не захід, а із самого початку — це Південь. Отже, вісь Південь–Північ, це найголовніше завдання України, це її повнота світу, безпеки і цілісності. Велику увагу Ю. Липа приділяє російській політиці — ше від давніших часів, а особливо 19–20 ст, наголошує що війна для неї — це божниця імперського керма, це її власна натуральна політика. Дає критику більшовицької експансії щодо України, що вона лише продовження політики царизму, що підмінилися поняття, російський — іншим, радянським.

Ключові слова: *поняття раса, призначення України, сталінські доктрини, духовна економіка, українська асоціативна група, расова солідарність, епіцентр України, вісь Північ–Південь, більшовицька політика, московський націоналізм.*

Юрій Липа — письменник і публіцист, що народився в Одесі у 1900 р., з 1920 р. — жив у Польщі й Галичині, у 1929 р. — закінчив Познанський університет, автор ряду поезій, збірки оповідань, роману «Козаки в Московії», ряду науково-публіцистичних праць з історіографічної та політичної тематики — таких, як «Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії».

У 1943 р. Юрій Липа переселяється з Варшави до Яворова під Львовом, рідного міста своєї дружини, відкинувши думку про еміграцію на Захід. Яворівська земля дала Україні Андрея Шептицького, Михайла Вербицького та Юрія Липу. [4, За вільну Україну плюс, 31 серпня 2017]

Іван Франко відзначав, що є два типи героїв: перший-як комета, другий — як каменярі. Юрій Липа був представником першого типу, але закінчив своє життя як представник другого рівня героїв — як каменяр. Мав він доволі дивовижну долю — народжений у сонячній Одесі на півжні України, більшу частину життя прожив у відносно похмурих і віддалених від заповітного моря Галичині та центральній Польщі. Ймовірно, що саме від туги за осяйним простором і народилась у Липи така піднесено-шляхетна візія: Україна — своєрідна сонячна Понтида — могутня цивілізація, що повставала з-під розгалудження тисячоліть.

Ю. Липа бачив українську силу там, де інші говорили про слабкість. Відповідь на питання «звідки це формується?» він знаходить у понятті раса. Для нього Україна і є перш за все раса, і він наголошує, що ця концепція не має нічого спільного з традиційними розмірами та ознаками обличчя. Ю. Липа наголошує, що це — поняття життєве, біологічне — як «мати», «любов батьків до дітей». Це те, що оточує українця і є ним самим! Бо відчуття своєї раси як живого організму є очевидним. Для нього раса — це психологія, дух, психоаналіз, це — генетика, бо різні раси відрізняються одна від одної не так фізичною особистістю, як духовною. [1, с. 101]

Він робить підсумок, що призначення України є тільки в ній самій, її доля є в її людях та в її моральних та матеріальних засобах.

Ще у 1936 р. Юрій Липа почав розробляти стратегію про створення незалежної України. Він створює такі праці, як «Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії». О. Гринів наголосив, що Юрій Липа підкреслив: якщо навіть маленька держава українська буде створена, то знайде опір інших держав, бо Україна має стати центральною державою, бо український народ зберіг і те, що втрачено і в Європі, і в Московії, Україна — центрально-східна Європа.

Ю. Липа наголосив: доцільність акції — це те, що зв'яже поняття державності з дійсністю. Ще в роки Першої світової війни на питання «що є першим обов'язком воїна?» один з офіцерів англійської армії відповів: «неправда, що загинути для свого краю, бо обов'язком воїна має бути: «щоб якнайбільше загинуло ворогів мого краю».

Ю. Липа наголошує: чиста жертвність, на яку так багаті українці — це ще не є здобування державності, адже індуси — фанати, що кидаються на важкі стопи слона британського генерал-губернатора, не будують держави. Бачимо не одну катастрофу державності — підкреслює Ю. Липа — коли доктрину поставлено понад живим організмом, слова — понад життям.

І як приклад — Ю. Липа наголошує про експеримент сталінських доктрин, які стверджували: «людина є ніщо, мета є всім», і вони спинили не тільки духовний, але й фізичний зріст кількадесяти народів під серпом і молотом. [1, с. 175]

Отже, наголошує Ю. Липа, живий організм України, живий український характер — ставимо на перше місце. Все є доцільне, що служить силі українського організму — підсумовує Ю. Липа, наголошуючи, що беручи доцільність тих чи інших українських державних чинників упродовж історії, стверджуємо їх вартість для українців під оглядом збереження раси.

Таким чином — доцільніше розпоряджування кров'ю — це є перша прикмета державності у будь-яких формах — явних чи прихованих, бо гра у марнотратство крові — це один з найбільших злочинів проти своєї раси. [1, с. 176]

На ще більшу доцільність звертає увагу Ю. Липа — доцільність духовної економіки, що є одночасно організація праці і тримання на хорошому рівні морального напруження. Ю. Липа наголошує: головним завданням міцної державності є турбота про те, щоб кожний її громадянин був на своєму місці — тобто там, де може виявити найбільшу продуктивність. Інакше — це анархія, упадок держави як недоцільної. [1, с. 176] І як аргумент — вираз останнього французького посла у Петербурзі Палеолога, що «царська Росія мусила впасти, бо там кожен не був на своєму місці».

А які методи пропонує Ю. Липа для українців? Це-не чистий індивідуалізм є характерним для українців, а українська асоціативна група, громада, артіль. Він наводить історичний приклад — чумацька валка, союз, кооператив, територіальна курінна організації Січі. [1, с. 177]

Щодо органічного змісту української державності, то Ю. Липа відзначає групу, яка повстала із українського культурного підложжя, з агрикультурного середовища. І головною прикметою українських артілей і громадсько-суспільних форм є те, що всі вони є чисто звичаєві явища соціального життя, продукт народного звичаю і традиції. Ці форми — вироблені не законодавчими регламентаціями згори, а шляхом повсякденного історичного досвіду, що є законом української асоціації. [1, с. 179]

Ю. Липа зазначає, що українці мають вроджені здібності тривало репрезентувати і висловлювати свою асоціацію, в тому — їх сила. Ю. Липа, підсумовуючи, ставить питання: а які можна створити висновки з багатства, різnorodності і своєрідності українців, які мали б практичне значення для майбутнього? І ставить висновок: єдиною формулою було б приготування до власної історії. Тобто — готовність бути історичним краєм, тобто — відчуття історичності. Спільність історії України — це є підстава, хліб насущний тих, що живуть нині. [1, с. 180]

Раса з погляду історика — це передусім сума здібностей і відчужань українців у віках. Всі важливі засоби українського життя, що досі дала українська раса, треба зберегти. Спільність

історії як вислів характеру — це в сучасних європейських країнах нормальна річ. Отже — шукати своєї власної спільності історії, адже душа сильної людини мусить бути суцільна і душа раси в історії — спільністю. Це є закон Провидіння. [1, с. 227]

Мудрі раси — давніші елліни і римляни, далі — англо-сакси і германи — підкреслювати свою нехоть до асимілювання. Українська раса є островом серед сусідів. Це — острів із власним життям, з власними святинями і вселюдськими цінностями. Для українців найголовніший меридіан світу — це той, що проходить через Україну. [1, с. 231]

Расова солідарність — це не з'їзд, не зібрання, не арифметична сума груп, це — відчуття організму раси. Здатність раси до боротьби назовні — це важливіше, ніж усі генеральні і негенеральні ідеї раси. Змістом всього упорядкування є велика українська культура, свідомість характеру раси, свідомість у державі, торгівлі, освіті і керівництві. [1, с. 232]

Національні інтереси, як влучно зауважив М. Попович — зовсім не обов'язково тотожні державним, бо держава не є ще нація. [Україна і світ сьогодні, 15–21 серпня 1998]. І Юрій Липа розвиває цю думку, стверджуючи, що геополітичні тенденції України — реальні, вони — двигуни історії. [1, с. 235] На його думку — не схід і не захід є джерелом України, а підложжям її раси, підложжям її культури і світогляду від самого початку був Південь. [1, с. 235]. Історія свідчила, що вже на початку розвитку Київської держави визначальною для її політики, продиктованою як політичними, так і економічними інтересами, була вісь північ-південь. «Південь, Дунай і Закавказзя — це напрями головної експансії київських князів» — підкреслив Ю. Липа. [1, с. 235]. Оборона своєї осі Південь–Північ — це найважливіше завдання України в історії, наголошував Ю. Липа. [1, с. 237]

Київські князі — підкреслював Ю. Липа — приймають титул каганів, володарів Волги, до Києва переселяється купецтво тої магістралі, і лишень тоді — можна сказати, почалася першість путі «Із варяг у греки», а одночасно — припізнилося, може на кількасот років, повстання ворожої для Києва держави над басейном Волги. [1, с. 237] У наступні часи литовські і українські правителі та полководці не раз нищили Московію [1, с. 238], отже — це є несприйманням і Сходу, і Заходу. [1, с. 238]. І та вісь «Південь–Північ» зосталася і надалі. Її справжнє утвердження при свідомій будові українського роду, при установах Хати — є дуже важливе, бо геополітично, беручи для української державності — потрібними є Чорне море і Верхів'я Дніпра — в усякому разі, робить підсумок Ю. Липа — завжди південно-північна вісь». [1, с. 238]

Отже — на берегах Чорного моря-епіцентр України, це той простір, за який українська раса боролася упродовж тисячоліть. Бо лише з повним утвердженням України над Чорним морем може настати доба великого піднесення української нації, держави, перетворення їх на виняткові чинники, що консолідують геополітичний простір Середньо-східної Європи.

І події останнього десятиліття, коли агресор зі сходу здійснив окупацію Криму, яскраво підкреслюють значимість осі Північ–Південь для України і для Європи. Бо «без України як незалежної держави не може бути мови про політичну повноту світу, його безпеку і цілість, як зазначав у передмові до праці Ю. Липи О. Гринів — позаяк наша батьківщина — це своєрідний «міст» між Сходом і Заходом, між Північчю і Півднем. [4, с. 1]

Своє дослідження «Розподіл Росії» Юрій Липа починає із загальних поглядів на неї, наголошує, що російська політика не створена віднедавна. «Большевизм не розпочав нічого, чого б не провадив, або не пробував впровадити царизм» — наголошує автор [2, с. 11], бо еволюція понять більшовицької Москви йшла тим самим шляхом, що перед нею йшли тим напрямом правителі Петербурга. Тому що російські народи були тереном нечуваних і неприродних експериментів — тим виразніше в них тривають певні стихійні сили природи. Хибне є твердження, що Росія має надмір людського матеріалу, бо не завжли кількість переважає якісний стан, бо від Кримської війни і поразки під Севастополем у 1855 р. в Росії тривають тривалі замахы на керманічів країни, а далі — ще й поразка у війні з Японією... (2, с. 12–13), а згодом — мала Фінляндія, маючи лиш 18 дивізій протягом трьох місяців проти 47 совітських дивізій (2, с. 13).

Отже — цілком фальшивим є закореніле твердження серед чужинців, що Росія має необмежені людські ресурси, бо вони не вміли мобілізувати свій розкиданий по просторах людський матеріал.

Як відомо — селяни є носіями крові народу, основою тої піраміди, що символізує його однорідність, в селянстві — живе майбутнє. Але в російському суспільстві виникла популярна брехня про російського селянина з комуністичними нахилами — бо йдеться про селянську общину як натуральний спосіб селянського побуту в Росії. [2, с. 21] У 1929 р. Москва почала масовий терор щодо селян, званий під назвою суцільної колективізації. Чекісти обернули села в інквізиційні двори, розгромили їх і залили кров'ю. Ю. Липа робить порівняння, що колгосп — це не більше як сільськогосподарська фабрика з найманими робітниками, що нагадує працю муринів на бавовняних чи цукрових плантаціях. [2, с. 23]

В області керівництва — вказує Ю. Липа — війна була божищем імперського керма. І сам фізичний зміст російського правління був дуже різномірний: від початків Росії з кінця XVII ст. лише 33 роди походили з Московії, а 804-з різних країн-з Угорщини, Англії, Данії, Німеччини, Польщі, Литво-України і Золотої Орди [2, с. 27]. Сам Петро I, підготовляючи проголошення своєї «російської імперії» (1725), перед тим видав значні суми на пропаганду у західних країнах, щоб змінити в своїх титулах термін «московський» на «російський» [2, с. 27]. Ще за Катерини II слово «Росія» не мало прикметника у значенні національному і було чисто державне поняття.

Російське життя — наголошує Ю. Липа, завжди було повне ідей фантомів, ідей другорядних і третьорядних. З усіх народів Росії найменше був досвіджуваний один народ — не українці, не гноблені кочові калмики, не грузини, жиди чи естонці — лише один з двох найбільших народів на території Росії — москвини. [2, с. 31–32] «Московський народ», робить висновок Ю. Липа — це, властиво, найбільш таємничий нарід Росії, що найлегше улягає денационалізації. [2, с. 32]

Ю. Липа наводить зразок цього, посилаються на епізод, коли француз Кюстен розмовляв з Миколою I на прийнятті. Цар запитував: «Ви думаєте, що Ви знаходитеся серед москвинів, показуючи на оточення. Ви помиляєтесь: оцей — німець, цей — поляк, цей — грузин, тамтой — фінляндець, цей — татарин. І всі разом — це і є Росія». [2, с. 41–42]

Як тут зорієнтуватись в цім краю — жартували росіяни: коли в Петербурзі снідають, то в Баку — обідають, а у Владивостоці — вечеряють. Про незнання Росії висловився М. Гоголь: «велике незнання Росії-в самій Росії» — підкреслив Ю. Липа. [2, с. 51] Отже, однорідність москвинів — це, радше, тільки зовнішня оболонка-робить висновок Ю. Липа. Така однорідність є наслідком гвалтовної централізації управління і важких умов Життя. Це — так сказати б, вислід певного насильства над їхньою психологією. [2, с. 57]

Політика Московії — це її власна натуральна політика, що виростає з московських людей, природи і положення. За часів царату наприкінці XIX ст. населення міста Москви подвоїлось — принаймні половина населення — це селяни, що прийшли на заробітки. [2, с. 62] Вагомими є наукові висновки Ю. Липи щодо геополітичних осей. Коли горизонтальною геополітичною віссю Московії є Верхнє Поволжжя, то горизонтальною віссю України є північно-східний берег Чорного моря. Коли в Московії величезна більшість рік течуть на північ, то в Україні всі ріки пливають на південь. Отже, робить висновок Ю. Липа — найприроднішою віссю експансії України є південна вісь, так як найприроднішою для Московії є вісь північна. [2, с. 70] Отже, Московія — це Північ, Україна — це Південь.

Навзагал прийнято окреслювати Україну як елеватор Європи або, принаймні, Росії. Тим часом, вказує Ю. Липа, нема елеватора Росії. [2, с. 70] Сталінська колективізація змогла прив'язати до землі тільки найбільш пасивних. Активніші — заповнюють міста і тим пояснюється значне зростання великих міст в Україні. Коли в 1926 р. було там не більше як 10–12 міст і понад 100 тисяч населення, то на початку 1939 року — збільшилась кількість таких міст в 23 з половиною рази. [2, с. 71]

Зріс машинобудівний центр Харків, Київ, що розвинув дуже різноманітну промисловість, такий центр цукроваріння, як Вінниця на Правобережжі, Лівобережжі, центри Донбасу у Луганську, нарешті — порти на Чорному і Азовському морях [2, с. 71] — це все зросло з непомірною швидкістю. Російський імперський уряд намагався заступити дорогу українським масам до моря і до Дону, форсуючи переселення туди московських селян. Та москвини менше надавалися до колонізації на Південь — тому наприкінці XIX століття перший похід українського селянства на Південь закінчився виграшем — підсумовує Ю. Липа. [2, с. 79]

Ю. Липа наголошує, що з метою полегшити собі справу боротьби з українською стихією, керівництво Совітів, визначаючи межі автономної української республіки, відрізало доступ України до Криму і до Дону, а бажання відтяти також і Донецький басейн зустріло серед українських комуністів такий опір, що Ленін не посмів виділити Донбас з території України. [2, с. 72] Таким чином, такі регіони, як Крим, Кубань, Донщина, Південна Україна — це місця, біля яких гуртується українська важка промисловість — робить висновок Ю. Липа. [2, с. 74]

Ю. Липа підкреслює, що культурним змістом людей Півдня були впливи із Заходу та Середземномор'я і що вперше вжиті Богданом Хмельницьким слова «нація українська» означали народ, який ще у 1618 р. плундрував з гетьманом Сагайдачним цілу Московію. [2, с. 82]

У вирі історичних подій, як вказує Ю. Липа, зникає толерантність і починаються жорстокі війни між Півднем і Північчю, а московський націоналізм звертає свій погляд більше до Азії, в той час як український Південь розвивається своїм шляхом, який провадить його над береги Чорного моря, але новітнє примирення з Московією найбільше знищило Україну, отже — Південь і Північ дійшли до такого стану, від якого почали взаємне відштовхування [22, с. 82] — робить висновок Ю. Липа.

Таким чином — не можна не погодитись із висновком Ю. Липи, що напрямок на теренах Європейської Росії став лише один — цілковите відділення двох великих організмів, ворожих особі духовно і які економічно виключають себе [2, с. 84].

Царська Росія у своїй азійській політиці діяла із дуже непередбачувальними наслідками — наголошує Ю. Липа [2, с. 84]. А для Совітів їх європейська політика стала додатком до азійської і національне визволення азійських народів — то лише був початок, бо потім мало прийти винищення панівних і торгівельних класів цих народів під гаслом соціальної революції [2, с. 87].

Отже, як відзначає новітній український дослідник, Ю. Липа наголошує, що керівництво Росії не розв'язувало суспільних і національних проблем, а вміло лише воювати й нівелювати [4, с. XV–XVI] і більшовики-лише продовжували політику царизму, підмінивши слово «російський» іншим — «радянський» («советский») [4, с. XVI].

Значення наукового доробку Ю. Липи — в тому, що він дає змогу проаналізувати і спрогнозувати нинішню постколоніальну політику постбільшовицької Росії — у різних напрямках, таких, як економічний, соціальний, культурний, ментальний... Їх керівництво продовжує нівелювати інші народи, силою заганяти їх у клітку розлючених хижаків, ставивши акцент на месійській діяльності «росіяинства», мовляв — один народ, бо спроба Совітів сформувати нову історичну спільність — так званий «єдиний радянський народ» — потерпіла повне та остаточне фіаско та крах.

Як підсумок, можемо навести думку Богдана Залізняка — керівник прес-центру наукової журналістики ЗНУ НАН України: діяльність Ю. Липи, видатного сина української нації — це вияв глибокого переживання за майбутнє України. «І чим більше людей, передусім молоді, будуть знайомі із «Призначенням України», з «Чорноморською доктриною», із «Розподілом Росії» — тим швидше Україна стане сама собою, загарбані чужинцями землі повернуться в українську орбіту, а Росія, точніше — Московщина, як стверджують деякі науковці, розпадеться до 2050 року». [За вільну Україну плюс, 31 серпня 2017 р.]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Юрій Липа. Призначення України. Львів, Просвіта, 1992.
- 2) Юрій Липа. Розподіл Росії. Львів, Інститут народознавства НАН України, 1995.
- 3) Олег Баган. Сонцезбройний Юрій//Поступ, 5.05.2000.
- 4) Олег Гринів. Передбачення глобального масштабу.//Передмова. Юрій Липа. Розподіл Росії. Львів, Інститут народознавства НАН України, 1995.
- 5) Богдан Залізник. Юрій Липа: будуй найперше душу!//За вільну Україну плюс, № 33, 31 серпня 2017 року.
- 6) М. Корома. Місце України у формуванні Балто-чорноморського регіону: від ідеї до реального співробітництва// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Географія, 54/2007.
- 7) Мирослав Попович. Гострі сюжети української геополітики//Україна і світ сьогодні. 15–21 серпня 1998.
- 8) Михайло Слабошпицький. 25 поетів української діаспори. Юрій Липа-яснозбройний; Київ, 2010.

The scientific and informational significance of Yu Lipi's heritage

*Bosak O., candidate of historical sciences, docent (associate professor)
Ukrainian Academy of Printing*

*Krasivskyi O., doctor of history, prof.
LRIDU, NADU under the President of Ukraine*

The article briefly presents the life path of an outstanding writer, publicist, researcher — Y. Lipy. In scientific works the concept of race is deduced, emphasizing that it is not anthropological signs, and for Ukrainians it is surrounded by and is itself. This is psychology, spirit, genetics. And establishes the appointment of Ukraine — in it itself, in its people. Stresses the sacrifice of Ukrainians that the living organism of Ukraine puts it in first place. Emphasizes that the main task is to care for every citizen. Proposes the main methods — that it is not individualism, but a Ukrainian associative group. Confirms the geopolitical tendencies of Ukraine that they are not east and not west, and from the very beginning it is the South. So, the South-North axis, this is the most important task of Ukraine, is its completeness of peace, security and integrity. Yulia Lipa pays great attention to Russian politics — more than ever, especially in the 19th and 20th centuries, emphasizing that the war for her is a goddess of imperial rule, this is her own natural policy. He criticizes the Bolshevik expansion of Ukraine, that it is only a continuation of the policy of tsarism that has replaced the concept, the Russian one — the other, the Soviet one.

Keywords: the concept of race, the appointment of Ukraine, the Stalin doctrine, the spiritual economy, the Ukrainian associative group, the racial solidarity, the epicenter of Ukraine, the North-South axis, the Bolshevik policy, Moscow nationalism.

НАПРЯМОК 2

Книга і читач у книжковій комунікації

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КНИГИ У ЧИТАЦЬКОМУ ВИМІРІ

*О. В. Антоник, к. філол. н., доцент
Українська академія друкарства*

Окреслено міждисциплінарний дискурс у вивченні читачів і читання, виокремлено особливості книжкового читання як інтелектуальної та комунікативної діяльності. Показано взаємозв'язок культури книжкового видання та культури читання.

Акцентовано увагу на еволюції комунікативних властивостей книги як гармонійному синтезі змісту і форми відповідно до читачьких компетентностей.

Наголошено, що успішні моделі читання базуються на потребі у книзі, розвинутій інформаційній культурі, оптимальному асортименті видань при суспільній і державній підтримці.

Ключові слова: *книжкове видання, комунікація, інформаційна культура, читач, читання, соціокультурний контекст.*

Сучасна культура отримала від минулого цілісно сформований книжковий дискурс з особливим наповненням, втіленим у відповідну матеріальну форму. У широкому розумінні поняття «книжкова культура» базується на культурі самої книги, культурі розповсюдження книжкової продукції та культурі читання. Інтернет — технології та сучасні мережі передачі інформації суттєво трансформують інформаційне поле, а відтак і інформаційну культуру особистості [1]. Та, попри це, засадничою технологією засвоєння тексту залишається читання як складна інтелектуальна та комунікативна діяльність. Особливе місце в інформаційній культурі особистості займає книжкове читання, зорієнтоване на осмислення, розуміння та системне засвоєння книги у єдності змісту і форми.

Нагромаджені суспільством моделі і практики читання виразно демонструють рівень його загальної та книжкової культури. Успішні моделі розвитку читання передбачають виховання потреби у книзі, формування інформаційної культури, створення розгалуженого асортименту видань та всебічної суспільної і державної підтримки. В ареалі книжкової культури типи та системи діяльності можна умовно поділити на дві групи: ті, що стосуються створення книги і ті, що належать до її функціонування та використання. Відтак серед основних складників бібліокультури доречно виокремити видавничу, поліграфічну, комунікативну і читачьку.

Під читанням здебільшого розуміють сприйняття та осмислення різних текстів різними читачами (ідеальними, зразковим, компетентними, реальними, уявними, віртуальними, наївними, кмітливими, критичними, професійними, семантичними, естетичними і т. д.). Нерідко читача кваліфікують за приналежністю до тої чи іншої соціальної групи, за культурним рівнем, віком, родом діяльності, гендерною ознакою, етнічною приналежністю тощо. Кількість різножанрових публікацій, у яких згадується поняття «читач» та «читання», величезна, та все ж «читання» згадується значно рідше і зазвичай без акцентування уваги на змісті цього процесу [2]. Читання вивчалось в руслі соціології і психології, педагогіки і філології, філософії і культурології; бібліотекознавства і книгознавства. [3,4]

В теорії читачезнавства найповніше реалізована літературознавча парадигма читання. Марія Зубрицька у монографії «Ното Legens» зазначає, що «завжди ефемерне читання розсипається на безліч окремих актів, кидає виклик його науковій рефлексії», тому єдину теорію читання сформувавши важко попри наявність уже існуючих міждисциплінарних теорій [5]. Пограничні ареали у дослідженні цієї проблеми — доволі тонка матерія, що слабо піддається уніфікації навіть з виходом на філософсько-методологічний рівень узагальнень. Попри це, складний і багатовекторний феномен читання продовжує залишатися об'єктом дослідження різних, здебільшого гуманітарних наук, кожна з яких розглядає його під своїм ракурсом [6–8]

Дослідники читання акцентують увагу на тому що, попри виразний індивідуалізований вимір це явище міцно «вкорінене» у певний історичний та загальний соціокультурний контекст. Відтак зміст, структура, характер, динаміка і способи читання окремих соціальних груп і типових представників різних суспільних класів суттєво різняться між собою і є своєрідним маркером особливостей книжкової комунікації, обставин виходу та побутування книги. Читання — не лише інструмент, інтелектуальна технологія засвоєння тексту, але й спосіб творення сенсів, що різняться від культури до культури [9-12].

Одна з гіпотез сучасної науки полягає в тому, що фундаментальною базою культури суспільства є його семантичне поле, втілене у сукупності матеріалізованих текстів, що функціонують у різних «оболонках», зокрема, у вигляді книжкових видань.

Водночас літературознавці наполягають, що сенс книжки не зафіксовано на її сторінках — його конструюють читачі. «Настав час для поєднання теорії літератури та історії книжок» — припускає Р. Дарнтон у фундаментальній праці «Історія читання» [11, с. 208]. Якщо теорія може виявити напрями можливих реакцій на текст, обумовлених особистим, внутрішнім досвідом читача, то історія, в межах недосконалого набору свідчень, може продемонструвати, яке читання справді мало місце — за способом, видом, формою, структурою, мотивами тощо. У такий спосіб «можна буде порівнювати уявлюваних і реальних читачів, розвиваючи історію й теорію читацької реакції».

Особливе місце читачеві і читанню у структурі книжкової комунікації відводить харківська дослідниця Вікторія Маркова [6]. Вона переконана, що в особі читача з автором спілкується вся культурна традиція, всі раніше прочитані книги, тому у одного і того ж твору — різний читач, залежно від різних культурних світів та епох. У межах певного історичного періоду читачі засвоюють «сучасні» їм значення змісту книги та особливостей його видавничого втілення; до того ж читання урізноманітнюється невлвовимою духовною аурую, що неминуче виникає у процесі взаємодії і взаємовпливу автора та читача.

Багатогранне поняття «книжкової культури» передбачає не лише відображення духовного та інтелектуального світу людини у графічно зафіксованому слові, але й засвоєння книги як факту і фактору соціокультурного «буття» суспільства у конкретно — історичних умовах [13]. Справді, книга існує не лише для читання: її якісно організована «відчуваність», упізнаваність органічну доповнює задоволення від «споживання» тексту. В цьому сенсі доречно виокремити особливості французької дослідницької школи з вивчення історії читання, що поєднує літературознавство, книгознавство та історію культури. Суть міждисциплінарного підходу полягає в тому, що текст завжди «запакований» у певну форму, яка суттєво впливає на сприйняття змісту.

Про зв'язок книжки як фізичного об'єкта та її «текстуальної археології» з читанням, про те, як уявлюваний читач автора перетворюється на уявлюваного читача видавця, йдеться, зокрема, у публікаціях Р. Шарт'є [12]. На одному з прикладів він демонструє, як «нова друкарська структура» (це стосується серії дешевих популярних книжок видавничого дому Труа) передбачала новий вид читання і нову публіку. Їй бракувало здібностей і часу поглинати довгі уривки, натомість короткі автономні епізоди можна було скласти до купи на власний розсуд; це полегшувало роботу з текстом і мотивувало до побіжного, не надто обтяжливого в інтелектуальному плані читання.

У сучасних умовах українські дослідники, розглядають книгу як складну багаторівневу систему, яка охоплює три блоки: зміст, оформлення (шрифти, ілюстрації, компоновання простору сторінок і розворотів та ін.) та поліграфічне виконання (папір, палітурні матеріали, брошурування та ін.) [14,15]. При цьому якість авторського тексту, що вибірково доповнюється елементами розпізнавального, довідково-пошукового, науково-довідкового, та бібліографічного апарату, є визначальною при формуванні культури видання.

Загалом адекватність «відтворення» книжкового видання у свідомості читача завжди залежала від відповідності його типотвірних функціональних характеристик «читацьким»

компетентностям. Як згадувалось вище, Р. Шартъє серед революційних трансформацій в галузі письмової культури виділяв зміни у техніці репродукування текстів; у формі і структурі книги; у сфері читацької компетенції та способів читання. Цікаві і продуктивні підходи Р. Шартъє стосовно книги як суб'єкта комунікації доречно осучаснює та інтерпретує В. Маркова [6]. Розглядаючи читання як історичний процес комунікації, авторка подає типологію читача через варіанти його ставлення до смислу, вкладеного в текст, і на цій основі вибудовує такі основні моделі читання: діалогічну (читач — співрозмовник), наслідувальну (читач-послідовник), прагматичну (читач-користувач).

У межах кожної з цих моделей читацької діяльності сформувався «свій» запит до книжкового видання як органічного ретранслятора змісту і форми. Водночас кожна з них доволі умовна; реальна практика книжкового читання набагато складніша і передбачає комплексне ставлення до інформаційного продукту, втіленого у конкретну видавничу форму. Рівень культури видання має вагомий вплив на якість та результативність читання — залежно від вихідних цільових орієнтирів і здатності читача як самостійного гравця до сприйняття тексту, контекстів і матеріальної інфраструктури. Тут доречно говорити про активного, компетентного читача, що детермінує семантику основного тексту і «вбирає» інші елементи книги, які поглиблюють, деталізують, візуалізують текст, збагачують читача естетично й інформаційно.

Отже, процес і результат читання — важливі чинники соціокультурного буття книги у всій різноманітності її виражальних засобів: тексту, який існує настільки, наскільки триває читання, та інших доречних елементів, що формують культуру книжкового видання. Зміни культурно-історичних умов обумовлювали зміни і в комунікативній сфері, зокрема, у сфері книготворення. Так, революція читання у XVIII ст. зміцнила позиції малоформатної книги; формат підсилював її комунікативний потенціал, ставав елементом видавничої стратегії та «інструментом впливу на читачів» [6, с. 111]. Зрештою, і сьогодні формат має символічну функцію: великий символізує надійність, фундаментальність, достовірність, тривалість користування, престижність; малий — зручність, практичність, мобільність. Еволюційні зміни стосувалися й інших комунікативних характеристик книжкового видання: форми, оправу, апарату, елементів структуризації, художньої інтерпретації зовнішнього і внутрішнього оформлення, ілюстрування, а також поліграфічного виконання і розповсюдження.

Досліджуючи суцільно-комунікативну природу книги, В. Маркова констатує, що з роками форма книги пристосувалася до змісту, а стандартизація, уніфікація і масовізація суспільства сформували типологію видань, згідно з якою матеріальна форма книги має відповідати її цільовому і читацькому призначенню.

Аналіз еволюції читання, його способів, моделей і прийомів дозволяє точніше оцінити й охарактеризувати зміни в сучасних — книжковій та електронній — комунікаціях. За браком спеціальних досліджень можна припустити, що електронне й книжкове читання — не антагоністи, а комунікативні партнери, що задовольняють інформаційні потреби особистості завдяки глибинним основам читання, природа якого, феноменологічні засади і базові принципи залишилися незмінними [5]. Про це свідчить намагання багатьох країн реалізувати масштабні суспільні ініціативи щодо читання.

У контексті творення книжкової культури важливими є зусилля всіх, хто причетний до появи книжкового видання. У процесі творення книжки як засобу соціальної комунікації особливий перебіг має фахове читання, тонкі нюанси якого намагався відтворити М. Куфаєв у праці «Книга як предмет спілкування». Видатний представник теоретичного книгознавства був переконаний, що процес книги і в стадії створення, і в стадії спілкування має бути творчим, а «прагнення кращих творців, читачів і будівничих книги до подолання індивідуального і соціального, інтелектуального і матеріального, суб'єктивного і об'єктивного... характеризують ці творчі зусилля як спрямовані до однієї мети — до найближчого спілкування в книзі людей і розуміння ними одне одного» [16, с. 157–158].

Якщо видавець трактує книгу лише як товар, без глибокого проникнення в авторський твір, він не зможе сприяти розвитку книжкового спілкування, врахувати актуальний попит читачів і дати їм потрібну книгу.

Своє, професійне, прочитання твору має здійснити «книгороб», або книжковий майстер, який втілює «душу» книги у матеріальну форму. Щоб «тіло» адекватно виражало душу, він має з ремісника вирости у творця і художника, стати співавтором і читачем, налаштуватися на те, аби легко, повно і яскраво виявити у матеріальній формі думки і слова автора. При такому підході книжка, створена майстром (друкарем, ілюстратором, палітурником), виражатиме його думки і настрої, співзвучні з думками і настроєм автора, буде оригінальним і гармонійним поєднанням змісту і форми.

І, нарешті, продавець книги теж має стати її читачем, щоб не просто продавати товар, а сприяти культурному спілкуванню людей через [16, с. 150].

Отже, формують книгу індивідуальні смаки, але на її творення як «факту і фактору культури» відчутний вплив мають «стиль епохи», «готові форми техніки і побуту», «потреби і можливості», тобто індивідуальне і соціальне в природі книги зливаються. Ця думка червоною ниткою проходить через усі праці М. Куфаєва.

Комунікативні можливості книги як форми організації текстового повідомлення з позицій книжкового мистецтва вивчав В. Ляхов [17]. Він запропонував свою модель книги, виокремивши серед низки її сутнісних ознак дві найважливіші: книга як твір мистецтва і книга як форма організації письмового повідомлення. І сьогодні залишається актуальним його розуміння книжкового видання як цілісної системи, що складається з «ядра» — текстового повідомлення і п'яти «служб» (сислової організації, матеріально-конструктивної організації, візуальної орієнтації, наочної інформації і рекламно-пропагандистської служби).

Абстрагуючись від виробничих процесів книго творення, А. Беловіцкая пропонує своє бачення книгознавчого читання: книгознавець-методолог «читає» книгу як категорію, як систему «смишлів», що її наповнюють, але водночас і як конкретне книжкове видання; книгознавець-теоретик і практик книжкової справи «читає» книгу як «видавничий репертуар, книжковий асортимент, бібліографічну інформацію», але водночас і як книжкове видання, але у широкому, професійному контексті. Стосовно ж звичайного читача, то він передусім знайомиться з твором, уміщеним у книжкове видання, і не задумується над тим, яка велика професійна праця вкладена у видавничий продукт, які процеси і етапи пройшов авторський твір, щоб стати примірником книжкового видання, внутрішній розвиток якого можливий лише у процесі читання [2, с. 246–247].

Отже, будь-яке видання твору у формі книги — це акт культурологічної та історичної інтерпретації. Еволюція книги є історією набутої нею здатності до діалогічних стосунків з читачем завдяки органічному поєднанню змісту і форми, що досягається за допомогою певних засобів і прийомів. Завдяки читанню книжка оживає, реалізується як соціокультурний феномен, відтворюється у свідомості читача у єдності змісту і форми. Різноманітні тексти, що «існують» завдяки потенційному читачеві, мають різне функціональне призначення — пізнавальне, виховне, естетичне, розважальне, прикладне, фахове — і по різному візуалізують семантико-семіотичне поле читацької діяльності завдяки адекватним засобам, серед яких видавниче та матеріально-конструктивне втілення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Антоник О. В. Культура читання як фундамент інформаційної культури особистості // Національна книжкова та рукописна культура: історія, методологія, джерельна база: матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 29-30 квіт. 2009 р.). Львів, 2009. С. 8-43.
- 2) Антоник О. В. Читання як об'єкт дослідження: книгознавчий дискурс // Книжкова та рукописна культура: історія, методологія, джерельна база: тези доп. і повідомл. (Львів, 11-18 трав. 2012 р.). Львів, 2012. С. 104-106.
- 3) Бондаренко С. К. Історія читання: теорія, джерела, методи // Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. Книга в історії і культурі: [міжвуз. зб. наук. праць]. Дніпропетровськ, 2012. С. 238-248.
- 4) Беловіцкая А. А. Книговедение. Общее книговедение: учебник. Москва, 2007. 393 с.

- 5) Васильев В. И. Книжная культура как система (генезис понятия, проблемы терминологии). Москва, 2006. 29 с.
- 6) Гречихин А. А. Социология и психология чтения: учеб. пособие. Москва, 2007. 383 с.
- 7) Григорьянц Е. И. Книга в контексте современной культурной коммуникации // Книга. Исследования и материалы. Москва, 2004. Сб. 82. С. 51-59.
- 8) Дарнтон Р. Історія читання // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка; пер. з англ. 2-ге укр. вид., уточн. й випр. Київ, 2010. С. 187-219.
- 9) Зубрицька М. Homo legends: читання як соціокультурний феномен: монографія. Львів, 2004. 254 с.
- 10) Куфаев М. Н. Проблемы философии книги. Книга в процессе общения / М. Н. куфаев. — Москва, 2004. 188 с.
- 11) Крайнікова Т. С. Культура видання: дефініція, структура та чинники // Наукові записки Інституту журналістики. 2011. Т. 34. С. 20-24.
- 12) Ляхов В. Н. Искусство книги. Москва, 1978. 248 с.
- 13) Маркова В. Книга в соціально-комунікативному просторі: минуле, сучасне, майбутнє: монографія. Харків, 2010. 252 с.
- 14) Мелентьева Ю. П. Чтение, читатель, библиотека в изменяющемся мире / Рос. акад. наук, Отд-ние ист.-филолог. наук, Науч.-произв. об-ние «Наука», Науч. центр исслед. истории кн. культуры. Москва, 2007. 355 с.
- 15) Черниш Н. Основи культури видання: навч.-метод. посіб. Львів, 2013. 144 с.
- 16) Чтение как стратегия жизни: материалы междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 14 дек. 2006 г.). Москва, 2006. 213 с.
- 17) Шартъе Р. Письменная культура и общество. Москва, 2006. 270 с.

COMMUNICATIVE POTENTIAL OF THE BOOK IN THE READER'S DIMENSION

*Antonyk O., candidate of philological sciences, docent (associate professor)
Ukrainian academy of printing*

Interdisciplinary discourse in the study of readers and reading has been defined; features of book reading as intellectual and communicative activity have been singled out. The relationship between the culture of the book edition and the reading culture has been shown. The emphasis has been put on the evolution of the communicative properties of the book as a harmonious synthesis of content and form in accordance with the reader's competencies.

It has been emphasized that successful models of reading are based on the need for a book, developed information culture, optimal assortment of editions, supported by public and state.

Key words: book editions, communication, informational culture, reader, reading, socio-cultural context.

УДК [378.016.80]:33

АРХЕТИП ТВОРЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОСТІ: ПРОЧИТАННЯ РОМАНУ ГАЛИНИ ТАРАСЮК «ПРОРОК І МАРІЯ»

*М. С. Якубовська, к. філол. н., доцент
Українська академія друкарства*

На прикладі аналізу архетипу роману Галини Тарасюк досліджується парадигма взаємодії людської особистості і архетипу сучасної культури як основа творення культурологічної парадигми сучасності. На конкретних прикладах доводиться, що література виступає найдієвішим способом формування самосвідомості людської індивідуальності, а відтак і важливим чинником творення культурологічної парадигми сучасності. Тому поява в інформаційному просторі книги Галини Тарасюк має велике державотворче значення, адже на прикладі найвидатніших постатей нашої історії, Тараса Григоровича Шевченка та Марії Олександрівни Вілінської на прикладі їхніх духовних взаємин і творчої співпраці розгортається живий діалог у розчиненому навіть діпазоні.

Ключові слова: архетип сучасної культури, культурологічна парадигма, культурологічний світогляд, демократизація навчання, інноваційні програми, гармонійний розвиток особистості.

У процесі формування культурологічної парадигми сучасності величезного значення набувають наукові праці філософів, педагогів, психологів, серед яких важливу роль відіграють роботи В. Кременя, І. Зязюна, Н. Ничкало, О. Барабанщикова, В. Гриньова, І. Ісаєва, В. Сластьоніна, Є. Барбіна, А. Бойко, Г. Васяновича, С. Гончаренка та ін. [1]. Зростання ролі культури в житті суспільства, успіхи, досягнуті в науково-теоретичній думці, багато в чому обумовили посилення уваги дослідників з різних галузей наук до дослідження і обґрунтування усіх структурних компонентів, які включає в себе поняття „культура”. Кожна епоха має свої символи, кожна доба має свої особливості — та незмінною залишається позиція тих, хто визначає почерк своєї доби. Такою особистістю є постать Тараса Григоровича Шевченка. Серед дослідників творчості Т. Шевченка виділяємо роботи М. Жулинського, М. Ільницького, Т. Салиги, Ю. Коваліва, М. Наєнка, Л. Сеника, М. Зимомрі, О. Астаф'єва, Г. Клочка та ін. [2]. Упродовж останнього десятиліття у гуманітарних науках культурологічного напрямку розробляється широкий круг культурологічних проблем, пов'язаних з новим етапом творення культурологічної парадигми сучасності, зокрема ролі літератури як важливого чинника цього інноваційного процесу. Формуючі основні засади культурологічної парадигми сучасності, учені продовжують і розвивають великі ідеї добра, краси і культури в процесі формування особистості.

Мета дослідження: на прикладі аналізу архетипу роману Галини Тарасюк «Зоре моя вечірняя» розглядають засади формування культурологічної парадигми сучасності. На конкретних прикладах доводиться, що гармонійного, всебічного розвитку, освіченості, духовного багатства, моральної чистоти людина досягає лише за умови, коли поряд з інтелектуальною, моральною, естетичною присутній високий ступінь культура праці; адже людська індивідуальність в усі часи мала визначальний вплив на становлення культурологічного середовища епохи.

Література як спосіб формування самосвідомості людської індивідуальності виступає найдієвішим чинником творення культурологічної парадигми сучасності. Тому поява в інформаційному просторі книги Галини Тарасюк має велике державотворче значення, адже на прикладі найвидатніших постатей нашої історії, на прикладі їхніх взаємин розгортається живий діалог у розчиненому навіть діпазоні.

Отож, наша історія зійшла зі сторінок роману живою і справжньою, де кожна титла і кома не просто осмислена живою водою сьогодення, а западає у душу живими струменями

глибинної мислетворчої діяльності. Бо «не минати ніже титли» — це не просто знати, а вміти відчувати той час як найбільшу Богом дану сутність, яка не проминає у нашому єстві, у нашому живому організмі. Не раз думалося: а може, таки так, за допомогою бібліографічного методу, можна по-справжньому оживити оте непроминальне літературне дійство, яке є нашою вічно присутньою історією.

Галина Тарасюк у романі «Зоре моя вечірняя» не просто звернулася до епохи, коли вкотре на нашому державотворчому триванні постало оте одвічне гамлетівське «Бути!», постало найперше духовними зусиллями тих, яких було не так багато, бо «мало нас дрібнесенька щопта» (вислів їхнього побратима–сподвижника із одночасся духовного Василя Стуса — М. Я.) — вона пережила її і підійшла аж до такого глибокого одкровення, яке можна порівняти із одкровеннями найвидатніших досягнень нашого часу.

Тарас Шевченко і Марко Вовчок приходять до нас несподівано живими у розмаїтті суспільно-громадських стосунків, у непростому утвердженні націєтворчих постулатів, у боротьбі із малоросійством як явищем, у непростих особистісних взаєминах, де коло оточуючих «добррозичливців» сповідують заздрість і холуйство, які часто становлять чи не більшу загрозу як зовнішня агресія. «Тож ненависть Кулішів супроводжувала «доню Шевченка» і після її смерті. Про що свідчать «Спомини про Марка Вовчка» Олександри Михайлівни, написані одразу після смерті Марії Олександрівни 30 серпня 1907 року, і надруковані через два роки у журналі «Рідний край», який виходив у Полтаві за редагування Олени Пчілки. Не віриться, що ці дуже суб'єктивні мемуари, в яких обливалася брудом не тільки Марко Вовчок, а й великий небіжчик Тарас Шевченко, писала та юна княгиня, на весіллі якої був боярином Тарас Григорович, і яка, за словами Куліша, нібито від щирості душевної і усвідомлення його величі, збиралася віддати все своє віно ради того, щоб Кобзар поїхав за кордон подивитися світа» [3, 42].

Здавалося, від того неприякаюного часу, коли засніжена зима Санкт-Петербурга звела дві самотні душі, ніхто так тонко і філігранно, з такою високою шляхетністю не зумів доторкнутися до найбільшої таємниці часу, схованої за томами написаних досліджень, за сотнями, десятками диспутів і розмов як письменниця Галина Тарасюк.

Тому роман-дослідження «Зоре моя вечірняя» можна розглядати як абсолютно новаїтній етап у розвитку сучасного письменства, оскільки на прикладі двох талановитих особистостей Тараса Шевченка і Марко Вовчок досліджується роль особистісних взаємин людських індивідуальностей у соціумі — проблема, яка набуває щораз більшої актуальності з плином часу. Коли загроза третьої світової час від часу нависає як загроза над людством, коли доля людства нерідко залежить від волі окремих одиниць, проблема психологічної взаємодії набуває щораз більшого значення.

Дану проблему розглядаємо як стратегію психологічної безпеки як суспільства, так і окремої людини. Тому щораз більшої ваги будуть набирати твори, у яких проблема краси людських взаємин стає наріжним каменем творчого дійства. А психологічна лінія розвитку взаємин між Тарасом Шевченком і Марією Олександрівною Вілінською стає не просто предметом філігранного літературознавчого дослідження, а основою новітньої поетичної парадигми нашого літературного поступу.

Адже не ради смакування тих чи інших деталей, як це почасти буває в окремих творах сучасної літератури, а ради отієї вічної незбагненої духовної пам'яті про красу стосунків двох особистостей, для яких було спільне у життєвій долі — пошуки духовних скарбів людства, які б дорзволили йому ставати щораз вищим у наближенні до Господніх одкровень. Тому і супроводжували інтерпретацію своїх стосунки мовчанкою — чи не чекали часу, коли людство доросте до усвідомлення, що «людська душа — то тихе море сліз; плювати в неї — гріх тяжкий, не можна» (Ліна Костенко — М. Я.)

Проблема людських стосунків у глобальній інтерпретації — це проблема ХХ століття, оскільки у часи тоталітарного засилля почалася тотальна руйнація людських взаємин. ХІХ століття у більшості випадків трималося на традиційній патріархально-родинній парадигмі,

основаній на християнських цінностях. Звичайно, у сегменті родин Лисенків — Косачів — Драгоманових — Старицьких і т.д. духовно-інтелектуальний фактор відігравав визначальну роль. Але це був кінець століття. А тут століття щойно розпочиналося і Тарасові Шевченкові усе життя доводилося пам'ятати про свої духовні корені, бо він був не просто письменником, а був захисником і його творчі корені живилися живодайними народними соками.

Коли читаєш роман Галини Тарасюк, іноді просто приходить дивне відчуття, що чи не сам Пророк водив її пером, розставляючи акценти, натяки і півтони. Особливий фон оповіді — наче щира розмова двох небайдужих людей. Наче Господня сповідь, де творять свої стосунками лишень двоє; а той мирський світ, який однаково осудить і, може, і нічого не зрозуміє — там, за межею забуття. Як усі інші жінки, які були випадком, а може, просто пригодою у житті Шевченка, бо у кожному обличчі він шукав Маріїних духовних рис найперше.

«Якби з ким сісти, хліба з'їсти», — це рядки із поезії Тараса Шевченка не просто як архетип самотності людського «я» у світі цивілізаційного поступу — це парадигма ще неусвідомленої (або усвідомленої на рівні інтуїції) найбільшої проблеми майбутнього людства — самоті і самотності.

Це психологічна загроза уже перейденого нами ХХ століття — рвуться найближчі стосунки, починаючи від неоромантичних одкровенень із символістичними та імпресіоністичними вкрапленнями: брат іде на брата, син вбиває матір... І закономірність наступних злочинів ХХ стає можливим найперше тому, що «одцурається брат брата і дитини мати».

Чи був Тарас пророком, Господнім посланцем? Як добре, що видатна письменниця Галина Тарасюк не ставить тих питань, які за межею Абсолюту. Як добре, що відчинені часово-просторові межі роману — читач сам повинен сформулювати своє ставлення. Так як на Господній сповіді — кожен сам дає відповідь за свої вчинки — вольні і невольні. Звідси і вибрана абсолютно новаторська форма роману: роман-мозаїка, або роман-мікс. Така романна оповідь не має аналогів навіть у світовій літературі, бо поєднує у собі у щасливій сув'язі і вишукані художні картини, і інтелектуальне письмо, так густо насичене багатьма історіографічними фактами, що могло би стати підручним матеріалом для вивчення багатьох культурологічних дисциплін. Власне, у такій інтеграційній основі також бачимо новаторство і роману, і педагогічних інновацій, за якими майбутнє.

Питання творення інноваційної культурологічної парадигми сучасності ще лишень починається. Це завдання усіх культурологічних напрямків ХХІ століття. Або навіть третього тисячоліття. Це не про цей бунт духовного поступу, який розіб'є рабські пута, мислив Іван Франко. Це еволюція духовно-емоційного архетипу сучасного літературного дійства, яке почасти таки відстає від потреб нашого сьогодення. Запаси нашого часу вичерпані, людство на грані нових еволюційних рубежів — тому творення культурологічної парадигми сучасності виступає надважливою засадою сучасної духовної культури

Підміна цінностей, стратегія подвійної моралі, теорія подвійних стандартів призвело до сучасної духовної кризи людства. Старі стереотипи перестали працювати, нові щойно народжуються. Система олігаргічних мотивацій (хто має гроші — той править світом) прийшла у духовну сферу звироднілим монстром. Тому підтримка високодуховних творів сучасності стає питанням першочергової ваги.

Аналізуючи роман Галини Тарасюк «Зоре моя вечірняя» професор КПНУ ім. І. Огієнка Галини Насмінчук справедливо стверджує: «Зоре моя вечірняя...», мабуть, третій (після «Тарасових шляхів» Оксани Іваненко і «Українських ночей...» Єжи Єнджеєвича) роман, який так повно відстежує стосунки Шевченка з представниками різних суспільних прошарків і національностей: від родини слів'янофілів Аксакових до польських поетів-інсургентів, від революційних демократів Чернишевського і Добролюбова до немирівських «хлопоманів» Опанаса Марковича і Петра Барщевського, від українських родин Білозерських, Симиренків, Лазаревських до аристократа Толстого. З тією хіба різницею, що Галина Тарасюк в результаті доводить, що Шевченко був утіленням героїчного чину і символом свободи для всіх, хто виношував ідею вільної від рабства Європи» [4].

Свого часу Л. Уайт у праці „Концепції еволюції в культурній антропології” та „Еволюції культури”, надав визначення культури (найефективнішому способу оволодіння світом, перетворення і регулювання культурологічних процесів за допомогою символів) та запропонував поняття „культурологія”. Дослідник виділяв у культурі три процеси і, відповідно, три можливі способи її інтерпретації: часовий (хронологічна послідовність одиничних подій, яку досліджує історія культури); формальний (розгляд явищ культури в позачасовому, структурному і функціональних аспектах; цією проблематикою займається наука теорія культури); формально-часовий (розгляд явищ у вигляді послідовності зміни його форм; інтерпретацією цього процесу займається еволюціонізм) [5].

Розглядаючи культуру як інтегровану систему, Л. Уайт зосереджує увагу на дослідженні взаємовпливів трьох підсистем. На наш погляд, учений все ж таки віддає перевагу технологічній підсистемі, яка детермінує усі інші складники культури і зв’язана з постійним збільшенням втрат енергії. Функціонування культури як єдиного цілого визначається витратою необхідної кількості енергії за певний проміжок часу. Енергетична концепція еволюції культури, започаткована Л. Уайтом, дає можливість стверджувати про непроминальність духовно-еволюційних досягнень людства [5].

І тільки культурологічні досягнення створюють ту гармонію, без якої поступ людства стає просто неможливим: людство неначе хворіє на важку хворобу, «задираючись» у власному безкультур’ї. Відсутність гармонійного балансу є надзагрозою для існування цілого людства, тому підтримка і промоція низькопробних культурологічних явищ, на які суспільні інституції поки що або не звертають уваги, або просто не мають часу зважати в умовах важких випробувань, через які проходить світова цивілізація, несуть не меншу небезпеку, аніж, скажімо, екологічні лиха.

Непрофесійний підхід до оцінки і, напйголовніше, до просування на інформаційному ринку вторинних явищ становить загрозу існування людській цивілізації. У недалекому тоталітарному минулому ми мали сумний досвід культурологічного тривання в умовах подвійних стандартів. Правда на кухні і правда на людях, правда для себе і правда для начальства, правда на мітингу і правда в особистій розмові — ці явища спричинили до нівеліціх віками складених моральних цінностей.

Проблеми добра, милосердя, честі і чесності знівелювалися, зблідли, перестали «працювати» у морально-духовному сегменті. Виборовши Незалежність, українське суспільство приходить до розуміння, що потрібно творити інноваційну культурологічну парадигму. Тобто, відбулося чи то «призвичаєння» до таких простих і таких необхідних речей — як буває біологічний людський організм звикає до певних цілком пристойних ліків. Аби вижити, людство потребує уже сильніших складників: ті ж самі моральні приписи, які ніхто не відміняв, потребують додаткової складової: супровідних додаткових рецепторів, без яких людина, а відтак і людство, уже не може розраховувати на еволюційний поступ.

Духовний поступ людства неможливий без зваженої і правдивої оцінки здобутків минулоття набуває важливого значення не лише для проблем культурологічного чи літературознавчого значення, а і для загальних тенденцій поступу людства, оскільки викривлене неправдиве відображення минулих явищ, або іще гірше — мовчазне смакування окремих деталей, гротескно-неправильне потрактування стосунків тощо веде до хибного, як у кривому дзеркалі, відтворення загальних екологічних законів розвитку людства. «Мовчуще божество», «Пророк кроткий», «обличитель жестоких людей неситих», «проста баба», «світова заволока», «зоренька свята» і «сила молода», «чорна вдова», «хрещена і рідна доня» Пророка і Генія і, нарешті, класик української літератури». Усе це — вона, Марко Вовчок. Єдина і по-справжньому велика любов Тараса Шевченка» [3, 234].

Так письменниця Галина Тарасюк збирає у єдиний симбіоз усі іменні характеристики, якими охрещували знамениту Марію Олександрівну. А істинна проста, як хліб насущний, — вона була для Тараса Шевченка світлом, єдиною людиною, з якою би хотілося ділити навпіл хліб надвоє.

Це не було відзеркалення двох душ — це була просто одна душа, яка билася в унісон із часом. «У тому, що ця передсмертна елегія присвячена Марку Вовчку, можна сумніватися, хіба що не знаючи того, що тільки з Марією Тарасові було так затишно-елегійно у хвилини їхніх коротких зустрічей у січні–квітні 1859 року, що з однією нею веселенько співалося та згадувалися дорогі серцю українські краєвиди з гаями темними та могилами в безкрайніх степах... З однією нею були тихі довірливі розмови і не було бурхливих ексцесів і непорозумінь, які буквально супроводжували кожне його закохання... Тільки між ними могла бути та гармонія, яку не в змозі були зруйнувати ні суди-пересуди, «добрії люди», ні молода Маріїна спрага до життя, ні смерть...» [3, 345]. Навіть смерть не владна над справжніми стосунками. Уже згодом, десь у другій половині ХХ століття Григорій Тютюнник опише чуттєвість духовних стосунків в уже хрестоматійній на нинішній час новелі «Три зозулі з поклоном».

Маріїна втеча у Європу для Тараса Шевченка стала не просто ви пролбуванням самотністю — без неї він почувається, як ображена дитина, залишена без опіки чи птах з одним крилом, якому так важко злетіти.

«—Де... вона? Щось чув? — показував очима на розсипані на столі книжечки Марка Вовчка: «Ледащиця», «Сестра», «Викуп»...»

А почувши від переляканого Данила, що Марія Олександрівна з хлопчиком зупинилася у Дрездені, сама, бо Тургенєв поїхав у свій Париж, замість заспокоїтись, спитав, як ображена мала дитина:

— Чому? Чому вона поїхала не попрощавшись? Не сказавши дату від'їзду? Навіщо поїхала? Що вона там не бачила, в тому Дрездені? Вона, ця геніальна, прекрасна і зовсім... зовсім незбагненна жінка!!! А де цей несамовитий Панько?» [3, 134].

Як бачимо на прикладі осмислення роману-дослідження Галини Тарасюк «Зоре моя вечірняя», утвердження лейтмотивної наскрізної лінії, що правда рано чи пізно торжествує — це не лише данина часу чи правді історії, а і данина сучасним культурологічним теоріям про енергозбереження духовного поступу людства. Ставлення до творчості Марка Вовчка, намагання применшити її роль в історії української літератури, нерозуміння оточення — все це ті «шпичаки» на духовному поступі людства.

Українська культурологічна історія письменницею Галиною Тарасюк розглядається як частина вселюдського розвитку. Звідси така необхідність донести правду про двох письменників — тільки правду, і нічого, крім правди. «І хоч наприкінці життя письменниці літературознавчі «страсті» по Марку Вовчку вляглися, а інтерес до її творів навпаки — неабияк зріс: виходить двотомник її творів у Києві, тритомник — у Львові, чимало перекладів у слов'янських країнах, а також у Франції, Данії, Німеччині, друкують її твори і російські журнали та альманахи, а десятки наукових, культурологічних та громадських організацій вважають за честь мати її своїм почесним членом, Марія Олександрівна сприймає всі почесні з вдячною стриманістю і навіть обережністю. Вона, як і колись, не щедра на спогади про своїх видатних сучасників... Чи не тому, що досить наслухалася «спогадів» про себе...» [3, 167].

Іноді здається: прийнято вважати, що час все розставляє на свої місця. Але без людського втручання, без лінії елементарного здорового глузду, повернення до правди може затягнутися. І ті, про кого правду не було говорено, виживуть навіть в умовах безпам'ятства і несправедливого очорнювання, але чи виживуть ті, котрі очорнювали правду і найбільше ті — котрі мовчки берегли свій хутір, своє комфортне мовчання, свої титути-звання-посади, або ті — котрі уже давно втратили орієнтир у просторі та часі, а найбільше пильнували — куди ж повернеться флюгер. Духовний культурологічний простір, на справедливе тривання якого ми звикли тепер нарікати, всього-навсього живиться енергією кожної людської індивідуальності. Бо ж мусить десь шукати води для підживлення. Отруюючись несправжньою вологою, він вибухає отруйними чорними квітами, від яких уже не має порятунку. І тоді першими впадають під його отруйними шпичаками ті, котрі вичікували — такий простий закон виживання людства як духовної субстанції.

Історія творчого шляху Марка Вовчка — це ще одна еволюційна лінія у творчому розвитку роману-версії «Зоре моя вечірняя» Галини Тарасюк. Духовно-просторова парадигма тоталітарної системи, де були лише експлуататори та експлуатовані майже упродовж століття спрощувала погляд на творчий доробок Марка Вовчка, адже «за кадром» залишалися такі характерні риси, з якими соцреалізм просто не давав собі ради: психологізм, культурологічний розвиток, становлення людської індивідуальності, духовно-емоційні корені становлення людства тощо...

«Та все ж... Та все ж... Улітку 1902 року вона таки приїхала до Києва разом з чоловіком Михайлом Лобач-Жученком — на презентацію третього видання «Народних оповідань» із передмовою П. Куліша, (написаною до першодруку 1858 р.). Майже два місяці жила в готелі Михайлівського собору, зустрічаючись із давніми друзями-селянами, письменниками і видавцями, відвідала усі дорогі серцю місця. Та все ж, головною подією її візиту були відвідини редакції «Київської старини», якій вона подарувала свою казку «Чортова пригода», присвячену Т. Г. Шевченкові. Вона навіть дозволила редактору написати в передслові до казки, що це Тарас Григорович заповідав Маркові Вовчку обробляти народні казки. І «Чортова пригода» — одна з написаних за Поетовим заповітом.

Це був її єдиний письмовий спогад про свого хрещеного батька» [3,166].

Письменник вчив народ мислити, стверджує Галина Тарасюк, бо тільки мислячий народ має право на майбутнє. Письменник вчив не бути байдужим, бо тільки така позиція відкриває чисті рубежі. Письменник вчив найголовнішого людського здобутку — любові. Бо тільки любов дозволяє нам говорити з Богом. І тільки той, хто любить, здатен пройти всі кола Дантових випробувань. Прихильний еволюційної гносеології, австрійський економіст, лауреат Нобелівської премії Фрідріх фон Гаєк писав: „нам необхідно мати не лише еволюційну епістемологію, а й еволюційну теорію розвитку моральних традицій, до речі, таку, яка значно відрізняється за своїм характером від тої, яку ми мали до нинішнього дня (...) Розвиток наших моральних традицій (як і багатьох інших аспектів культури людства) відбувався одночасно з розвитком нашого розуму, але не був його продуктом. І яким би дивним і парадоксальним не було моє твердження, все ж традиції моралі сильніші від здатностей розуму”. Осмислення моралі через релігійну категорію гріха, як правило, виражається через моральні заповіді, переважно заборони: не вкради, не вбий, не зневажай, які Гаєк називає моральними практиками. Біблійна наука про людину, смерть і воскресіння базується на пізнанні сенсу буття, і моральні цінності є фундаментальною основою біблійної есхатології, яка включає еволюційний аспект: духовний розвиток, як повернення до істинної віри, до Бога, до знання про кінцеву мету життя людини і всього людства [5].

Без духовного поступу людства, стверджує своїм пророчим романом Галина Тарасюк, всі інші проблеми уже не мають абсолютного значення, тому що криза стає задоволеною. Отже, нехтування культурологічною скаладовою у духовно-еволюційному поступі людства веде або до загрози існування людства, або до відкинення його на колишні редути, які уже наче і були перейдені. Такий перебіг подій іноді нагадує воєнні дії: наступальні операції змінюються відходом і навпаки. Людство навіть на підсвідомому рівні намагається зберегти в довгому користуванні ті видатні твори мистецтва, котрі потрібні йому для виживання. Такі твори — як вітаміни для живого організму.

Головні персонажі роману Галини Тарасюк прагнуть відчутти себе частиною великого Всесвіту, говорити зі світом неба мовою черешневого світу і ностальгійного спалаху доріг. Любити так цей світ — бо розуміти, що лишень одержима стоїчна любов здатна його врятувати. І сходять зорі вишнями у душі, і природа гомонить з Богом, і під шаром попелу ворухатся крила древніх колісниць — а ліричний герой плаче „сльозами божих речень — порізаний на рими і вірші” (вислів Богдана-Ігоря Антонича — М.Я.) Так і роман-одкровення Галини Тарасюк — це осмислення духовного поступу людства через долю двох видатних постатей — Тараса Григоровича Шевченка та Марії Олександрівни Вілінської.

Самовираження для поезики Галини Тарасюк — це ключове поняття. Заради ствердження істинного ладу речей письменниця намагається стати природною, й тоді способи вираження збігатимуться зі способами вираження самих речей. Спрямовуючи себе до природного способу вираження, людина бачить себе очима іншого тоді, коли вона сприймає його, і сприймає сама себе. Внутрішній емоційний сегмент у поетичці Галини Тарасюк ототожнює поняття мистецтва й вираження, вираження й інтуїції, вважаючи, що думка не передує її вираженню й тому мову не можна розглядати як засіб комунікації. Вона виникає спонтанно разом із висловленими через неї уявленнями. Під таким кутом зору словесні засоби залюбки можна розглядати як модель будь-якого вираження, наприклад, вираження засобами живопису або музики. Інтуїція-вираження стосується сфери споглядання, вона є акт духовної творчості, завершений образ, для якого специфіка певного матеріального середовища, в якому вона втілюється, неістотна.

Одна з найскладніших проблем, піднятих у книзі Галини Тарасюк, — проблема взаємовідносин „я” і Слова — їхнє взаємопроникнення і взаєморозчинення. Субстанція „я” себе усвідомлює у Слові; Слово знаходить своє вираження через діяльність „я”. Чи не впливає з цього висновок, що літературна функція, яка є домінантною функцією мистецтва й спрямована на повідомлення як таке, виявляє свою неспроможність як засіб комунікацій. Через неї не можна нічого повідомити, або, радше, можна повідомити тільки те, що стосується лише її самої. Повідомлення, яке міститься в ній, адресоване їй самій. А отже, ми маємо справу з «внутрішньою комунікацією», яка є засадничим принципом мистецької форми; письменник замикає мовлення на ньому самому (на мовленні) і цю замкнену структуру ми й звемо шедевральною твором мистецтва. «На відміну від буденного мовлення, — зазначав Г. І. Гадамер, — поетичне мовлення, так само як філософське, має здатність замикатися на собі, й матеріалізуючись у відверненому «тексті», бути проте таким, що висловлюється нібито автономно, «власною владою». Все людське життя — це шлях між світлом і темрявою, між вибором „бути” і „не бути”... Цей вибір стоїть і перед великими цивілізаціями, і перед кожною людиною. На роздоріжжі світла — розчахнута душа епохи [2].

Філософія становлення буття, філософія становлення українства — один із провідних мотивів книги Галини Тарасюк. Зі сльози і смутку, із думання і вічності, із ударних дзвонів душ, які зачаровували світ постає висока і свята сутність духовної еволюції нашої державності. Самотність — це не усамітнення. Для усамітнення потрібно бути самому, тоді як самотність найгостріше виявляється в товаристві. За переконаннями Галини Тарасюк, будь-яке мислення здійснюється в усамітненні і діалогом ліричного героя із добою.

«Мій Боже милий, знову лихо!..

*Було так любо, було тихо;
Ми заходились розкувати
Своїм невольникам кайдани.
Аж гульк!.. Ізнову потекла
Мужицька кров! Кати вінчані,
Мов пси голодні за маслак,
Гризуться знову.*

Так зреагував солдат-невольник Новопетровського укріплення Тарас Шевченко на початок Кримської війни 1853 року. Тож як тут не згадати Пантелеймона Куліша, який перший спостеріг магічну силу і містичну прозорливість Тарасових «плачів і пророкувань», яку можна пояснити закодованою в його генах історичною пам'яттю, високою громадянською свідомістю, розумінням світової політики та інтуїтивним відчуттям своєї епохи?!» [3, 277].

Галину Тарасюк найбільше цікавить проблеми становлення нашої державності на її генетичних рівнях. Бо щоб бажане стало явним — воно мусить перейти через самоусвідомлення цілого народу. І момент отого процесу авторка передає крізь призму суб'єктивного „я”. Україна і світ — як логічний підсумок мислительної ріки, у яку заходиш як у надійну пристань. Як

продовження безконечності, як траєкторія четвертого виміру; через який проходять воскреслі душі і найсвятіше: прагнення чину — во ім'я власної землі. У світлі культурологічного підходу епіцентром духовної еволюції українства є людина як вільна, активна індивідуальність, яка здатна до особистісної самодетермінації в спілкуванні і співпраці з іншими людьми, сама з собою і культурою. Роман Галини Тарасюк наче починає відлік нового часу духовної ери людства. І у цьому його найвища цінність.

Зростання ролі культури в житті суспільства, успіхи, досягнуті в науково-теоретичній думці, багато в чому обумовили посилення уваги дослідників з різних галузей наук до дослідження і обґрунтування усіх структурних компонентів, які включає в себе поняття „культура”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Профессиональное образование: Словарь: Учебное пособие. / Сост. С. В. Гончаренко, А. Зязюн, Н. Г. Ничкало и др. — М.: Высшая школа, 2000. — 381 с.
- 2) Украинская и зарубежная культура: Учеб. пособие. / М. М. Закович, А. Зязюн, А. Н. Семашко и др. Под ред. М.М.Заковича. — К.: Знання. — 622 с.
- 3) Тарасюк Г. «Зоре моя вечірняя». — К.:Дніпро, 2016. — 733 с.
- 4) Насмінчук Г. Взаємини Тараса Шевченка і Марка Вовчка крізь призму художньої реконструкції // «Літературна Україна». — 2017. — 21 грудня.
- 5) Хаек Ф.А. Пагубная самонадеянность. — Москва, 1992. — С. 22

ARCHITECT OF CULTUROLOGICAL PARADIGM OF MODERNIZATION: READING OF ROMAN GALINY TARASYUK «PROPHET AND MARRIED»

*Yakubovskaya M., candidate of philological sciences, docent (associate professor)
Ukrainian academy of printing*

An example of an analysis of the archetype of the novel by Galina Tarasyuk explores the paradigm of the interaction of the human person and the archetype of modern culture as the basis of the creation of the cultural paradigm of modernity. On concrete examples, it turns out that literature is the most effective way of forming the self-consciousness of human individuality, and hence an important factor in the creation of the cultural paradigm of modern times. Therefore, the appearance in the information space of Galina Tarasyuk has a great state-building significance, because on the example of the most prominent figures of our history, Taras Grnigorovich Shevchenko and Mary Alexandrovna Vilinska, on the example of their spiritual relationships and creative cooperation, a vibrant dialogue unfolds in a dissolute manner along the range.

Keywords: *archetype of modern culture, culturological paradigm, cultural-world outlook, democratization of education, innovative programs, harmonious development of personality.*

УДК 655.425:09(477)

БУКІНІСТИКА ЯК ОБ'ЄКТ АУКЦІОННОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АУКЦІОННОГО ДОМУ «ДУКАТ»)

*Н. Н. Зубко, к. і. н., доцент
Українська академія друкарства*

Проаналізовано структуру асортименту букіністичних видань, які виставлялися для продажу на п'яти спеціалізованих аукціонах «Українська книга», які упродовж 2016–2017 років у власній галереї і Мистецькому арсеналі провів столичний Аукціонний дім «Дукат». Визначено особливості товарної політики підприємства щодо нового напрямку діяльності, пов'язаного з реалізацією друкованої продукції, поєднаної і обмеженої поняттям «україніка». Розглянуто домінанти у масиві книжок і брошур з погляду часу й місця виходу в світ, мови, стартової ціни продажу; наведено приклади відповідних лотів. Звернено увагу на видання художніх творів класиків української літератури, відібраних для продажу на аукціонах. Висвітлено провідні тематичні групи букіністичних книг, представлених на аукціонах «Українська книга».

Ключові слова: *букіністичний аукціон, букіністична книга, рідкісна книга, антикварна книга, антикварно-букіністична торгівля, аукціон «Українська книга»*

Соціально-культурні трансформації українського суспільства в останні роки посилюють інтерес до всього, що сприяє національній ідентичності, зокрема мови, історії, культури, релігії. Серед таких ідентифікаторів особливе місце посідає книга, яка фіксує на своїх сторінках інтелектуальне надбання українського народу й акумулює документальні ресурси національної пам'яті. Йдеться, передусім, про букіністичні книги, що стають об'єктом купівлі-продажу на спеціалізованих аукціонах.

Букіністичними називають видання, що надійшли у повторний товарний обіг. Найцінніші за змістом і формою книги, найдавніші за часом створення, з особливими екземплярними властивостями виокремлюють в окрему товарну групу — антикварну. Вони, як правило, вимагають індивідуального, часто експертного, оцінювання. Згідно з «Правилами торгівлі антикварними речами» антикварними слід вважати видання, що «мають історичну, художню, наукову та культурну цінність, підлягають збереженню, відтворенню та охороні і створені понад 50 років тому» [1]. Але у практиці антикварно-букіністичної торгівлі, виходячи з їхньої бібліографічної рідкості, до антикварних зараховують книжки, видані до 1945 року [2]. Саме їх, зазвичай, поширюють на аукціонах.

На сьогодні в інформаційному просторі практично відсутні наукові дослідження про букіністичну книжку і особливості її розповсюдження. У період незалежності про цей вид книжкової торгівлі опубліковано лише декілька статей українських вчених: Г. Глозової «Асортимент видань сучасної букіністичної торгівлі в Україні» [3], Ж. Ковби і Ю. Колесник «Антикварна і букіністична торгівля між минулим та майбутнім» [4]. Низку статей про книжковий антикваріат, зокрема окремі рукописні і друковані раритети, бібліофільські колекції, вміщено на сторінках часопису «Антиквар». Так, 101 випуск цього науково-практичного журналу вийшов друком з підзаголовком «Книги і долі», оскільки провідною темою його публікацій стала букіністика [5].

Натомість в Росії надруковано значно більше праць про антикварно-букіністичну торгівлю: підручники «Букіністична торгівля» О. Говорова і О. Дорошевича [6], «Антикварна книга» О. Тараканової [7], навчальний посібник «Торгово-технологічний процес в букіністичній торгівлі» [8], у яких йдеться й про види антикварних видань, їхню класифікацію, споживні властивості, форми і методи антикварно-букіністичної торгівлі, а принагідно і про аукціонні продажі. У 2000-х роках захищено низку дисертацій з історії антикварної книжкової торгівлі

у Сполучених Штатах Америки, Франції, Великобританії, Росії, результати яких попередньо оприлюднено у низці статей В. Шукліна, Т. Панаріної, Д. Горшкова, А. Сьоміної на сторінках періодичних і продовжуваних видань, у т. ч. «Вісника Книжкової палати» [9, 10]. Власне, дослідження А. Сьоміної присвячене аукціону як оригінальній формі продажу рідкісних книг, виявленню і вивченню його сутнісних особливостей у контексті розвитку антикварної книжкової торгівлі [11].

У нашій статті ми спробуємо розкрити структуру асортименту друкованих видань, які було відібрано для продажу на аукціонах «Українська книга», які від 2016 року проводить Аукціонний дім «Дукат», орієнтуючись і на «досвідчених бібліофілів, і тих, хто тільки має на меті зібрати власну домашню бібліотеку й стати знайомим колекціонером української книги» [12]. За словами співорганізатора аукціонів І. Глоби, ні в радянські часи, ні в незалежній Україні ніхто цілеспрямовано і професійно не займався саме українською книгою, й фахівці Аукціонного дому «Дукат» як «першопрохідці» на цьому сегментові ринку прагнуть «привернути увагу до української книги як до визначного явища культури, що має власне “обличчя” й, разом з тим, пов’язане з загальноєвропейською традицією; представити вітчизняну книгу як художній об’єкт; показати розмаїття видань, об’єднаних поняттям “україніка”» [12]. Організатори аукціонів здійснюють усі торговельно-технологічні операції, пов’язані з відбором, зберіганням, попереднім демонструванням і реалізацією букіністики.

Для проведення аукціонів «Українська книга» у 2016–2017 роках використовувалися дві локації: галерея «Дукат» і культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький арсенал» у Києві. Перший і четвертий аукціони проходили у рамках щорічного фестивалю «Книжковий арсенал», покликаного «сприяти розвитку українського літературно-мистецького середовища і книжкового ринку шляхом міжнародного обміну й поширення найкращих світових практик» [13]. Попередньо відібрані лоти демонструвалися на передаукціонних виставках. Про дату і місце їх проведення заздалегідь було проінформовано потенційних покупців через засоби масової інформації.

Ліцитатором (ведучим) аукціонів «Українська книга» обрано знаного серед широкого кола громадськості А. Борсюка — українського телеведучого, режисера-документаліста, сценариста, лауреата Державної премії України імені Т. Шевченка, заслуженого діяча мистецтв України [14]. Упродовж 2016–2017 років за його участю проведено п’ять аукціонів «Українська книга», на яких поціновувачам книжкових пам’яток було запропоновано 605 лотів (рис. 1) [15–19]. Здебільшого, їх надавали для продажу приватні колекціонери і професійні дилери [16].

Як видно з рис. 1, в асортименті аукціонних торгів переважали книжки, зрідка траплялись брошури. Загалом питома вага таких лотів на різних аукціонах коливалася в межах 78,3–85,2 %. Проте організатори не обмежувалися ними й залучали до продажу «автографи, листи відомих людей, рукописи, оригінали книжкових ілюстрацій», трактуючи спеціалізацію аукціону як «усе, пов’язане з папером», поміж ним і книги, фотографії, документи, гравюри, карти [17, с. 18].

Рис. 1. Кількість лотів, які виставлялися для продажу на I–V аукціонах «Українська книга»

Були серед лотів такі, що склалися з кількох томів (книг), частин, випусків (номерів) і навіть видань. Скажімо, як одне ціле пропонувалося придбати сім книжок в оформленні

Я. Гніздовського. Це — збірки поезій, переказів, літературно-критичних статей і есеїв, видання споминів і листів. Вони побачили світ упродовж 1938–1976 років у Львові, Мюнхені, Нью-Йорку, Джерсі-Сіті.

Окрім книжок і брошур, на аукціони виставляли аркушеві видання: односторінкові нормативно-правові документи періоду Української революції 1917–1921 років, зокрема «Четвертий універсал Української Центральної Ради» (1918), «Декларація уряду Української Народної Республіки» (1919), «Закон про надзвичайні військові суди» (1919) та ін. Для продажу відібрано акцію електричної трамвайної мережі в Києві 1905 року випуску; оголошення-заклик податкових інспекторів до полтавчан якнайшвидше подати заяви про доходи за 1917 рік. Аукціонні каталоги доповнювали листівки, плакати, портрети, поштові марки, фотографії, відбитки з металевих, ксилографічних, літографських, лінолеумних форм, виконаних у різних техніках. Учасникам аукціону пропонувалося придбати і рукописні документи: власноручний короткий відгук М. Грушевського на статтю українського фольклориста В. Гнатюка (1897), дозвіл поміщика М. Білозерського на шлюб між кріпаками його помістя (1857).

З-поміж картографічних видань в аукціонні каталоги потрапили плани Києва і Одеси, датовані різними роками, карти Харківщини, Херсонщини, Київщини і України загалом. Найдорожче оцінено «Карту нижньої течії Дніпра», яку видав Й. Блау в Амстердамі 1662 року (стартова ціна 1 600 \$), карту «Україна, або Козацька земля з прилеглими провінціями Валахії, Молдавії і Малої Татарії» німецького географа, картографа Й.-Б. Гоманна (Нюрнберг, 1712–1729; 1 000 \$), «Карта найобширнішого Українського королівства з Київським і Брацлавським воєводствами і прилеглими провінціями ...» теж німецького гравера-картографа і видавця М. Зойтера (Аугсбург, 1742; 1 000 \$).

Аукціон «Українська книга» передбачає продаж не лише україномовних видань або іншомовних видань, які вийшли друком в Україні. Як зазначають організатори, їх цікавить «україніка в широкому значенні, тобто все, що має відношення до історії, культури та мистецтва нашої країни» [6, с. 18]. Йдеться про традиційний для бібліографічної практики термін «екстеріорика», який використовують на означення масиву усіх книжок, випущених українською мовою або опублікованих будь-якою мовою в усьому світі, але присвячених Україні, а також видань авторів-українців, перекладачів, укладачів, упорядників, редакторів художників та інших фахівців, причетних до їх створення,

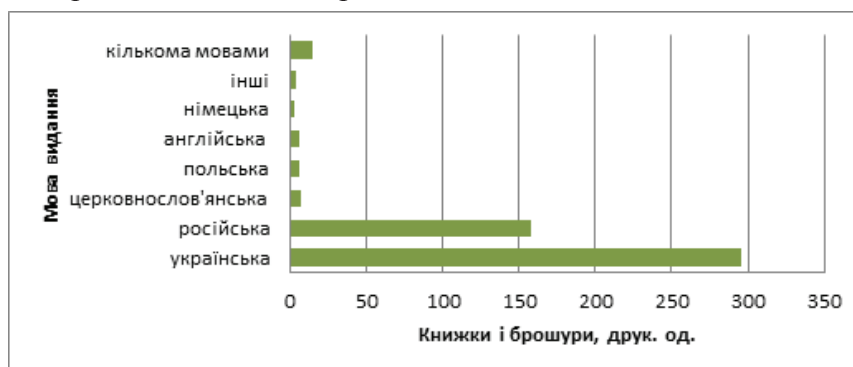

Рис. 2. Мова книжок і брошур, які виставлялися для продажу на I–V аукціонах «Українська книга»

Як видно з рис. 2, на аукціонах домінували україномовні книги (59,9 %), хоч частка російськомовних теж була доволі високою — майже третина усіх лотів. Найбільше серед останніх наукових видань з історії, краєзнавства, етнографії, філології, релігії XIX — початку XX століття. Реалізовувалися книжки й іншими мовами: польськомовні друки П. Людвіка про запорозьких козаків (Львів, 1862) і Е. Руліковського «Опис повіту Київського» (Київ — Варшава, 1913), німецькомовне дослідження «Україна як сфера діяльності для німців і німецького капіталу» О. Даскалюка, чеськомовна праця про Підкарпатську Україну Й. Хмеларжа, С. Кліма і Я. Нечаса (Прага, 1923), видана за підтримки Союзу визволення України сербо-хорватською

мовою робота В. Хоми-Довського «Україна і українці» (Загреб, 1916), англomовна праця М. Яремка з історії Галичини (Торонто — Нью-Йорк — Париж, 1967) тощо. Багатомовні видання представлені перекладними словниками і образотворчими альбомами.

Церковнослов'янська і латинська мови властиві виданням, надрукованим до 1830 року (стародрукам). Їхня питома вага в асортименті аукціонних лотів була незначною — 2,8 %. Найдавнішим з-поміж них виявилось видання «Історія римських первосвящеників: від Ісуса Христа до Павла II» Б. Платіна (Кельн, 1610). Українські стародруки представлені низкою богослужбових видань: «Служебником» (1735), «Октоїхом» (1758), «Євангелієм» (1780) Почаївської друкарні і «Євангеліями» (1636, 1690) і «Апостолом» (1666) друкарні Львівського Успенського братства.

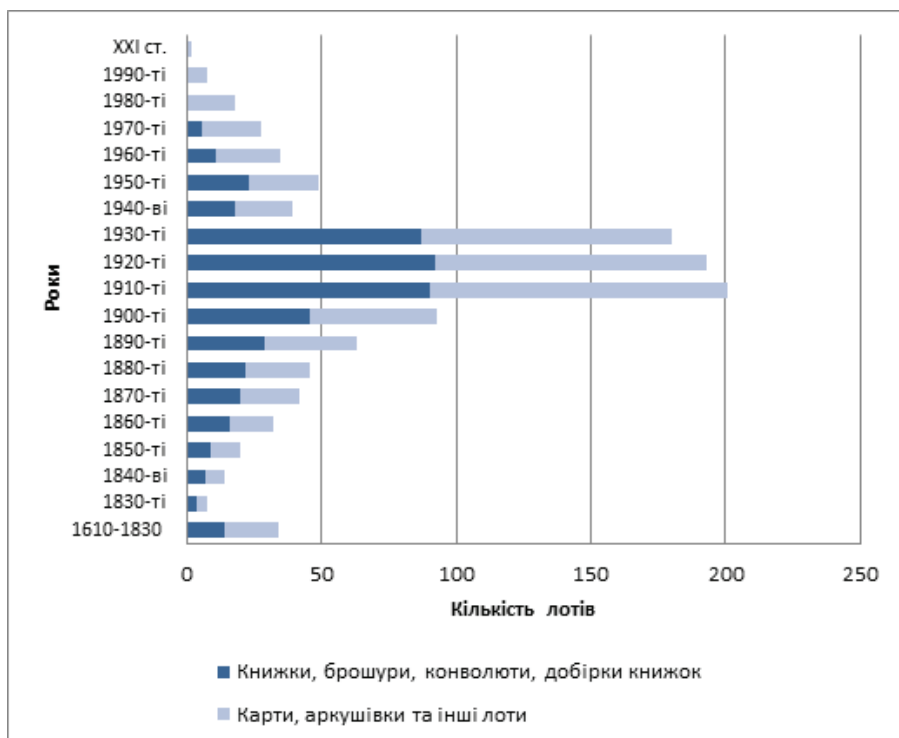

Рис. 3. Хронологічні межі лотів, які виставлялися для продажу на I–V аукціонах «Українська книга»

Найбільше з відібраних на аукціон друків, а саме 54,5 % датуються 10–30-ми роками ХХ століття (рис. 3). Книжки 1940-х років, як правило, випущені «Українським видавництвом» (Краків — Львів), видавництвом Академії наук УРСР у Києві, «Волинь» у Рівному. Друга половина ХХ століття, зазвичай, представлена книгами української діаспори, хоч трапляються і поодинокі радянські видання, наприклад, поетична збірка Л. Костенко «Проміння землі», опублікована у київському видавництві «Молодь» 1957 року.

У вихідних даних більшої частини видань (49 %), відображених в аукціонних каталогах, вказані міста Київ, Львів і Харків, які в різні роки були (і залишаються) центрами вітчизняного книговидання. Загалом 61,1 % книжок, що виставлялися на аукціони, випущено на території сучасної України, у т. ч. у таких містах, як Одеса, Коломия, Катеринослав (нині — Дніпро), Чернівці, Полтава, Почаїв, Вінниця, Станіславів (нині — Івано-Франківськ), Жовква, Ужгород, Кам'янець-Подільський, Звенигородка, Херсон, Рівне, Житомир, Чернігів, Черкаси, Сміла, Ромни, Феодосія, Сімферополь. Чимало книжкових лотів (23,5 %) мають західно-, центральноєвропейське або американське «походження», адже вийшли друком у Ризі, Женеві, Брюсселі, Штутгарті, Лондоні, Джерсі-Сіті, Торонто та інших закордонних містах, зафіксованих на рис. 4.

У Санкт-Петербурзі опубліковано 11,6 % книжкових лотів, що зумовлено функціонуванням у місті українських видавництв, зокрема «Друкарні П. О. Куліша», «Благодійного товариства видання загальнокорисних та дешевих книг», а також «паралічем» розвитку національного

книговидання в центральній і східній Україні через ухвалу Валуєвського циркуляра і Емського указу. Саме у Санкт-Петербурзі видавали художні твори Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка, М. Гоголя, наукові і науково-популярні праці українських й іноземних істориків, етнографів, краєзнавців про Україну, джерелознавчі книги.

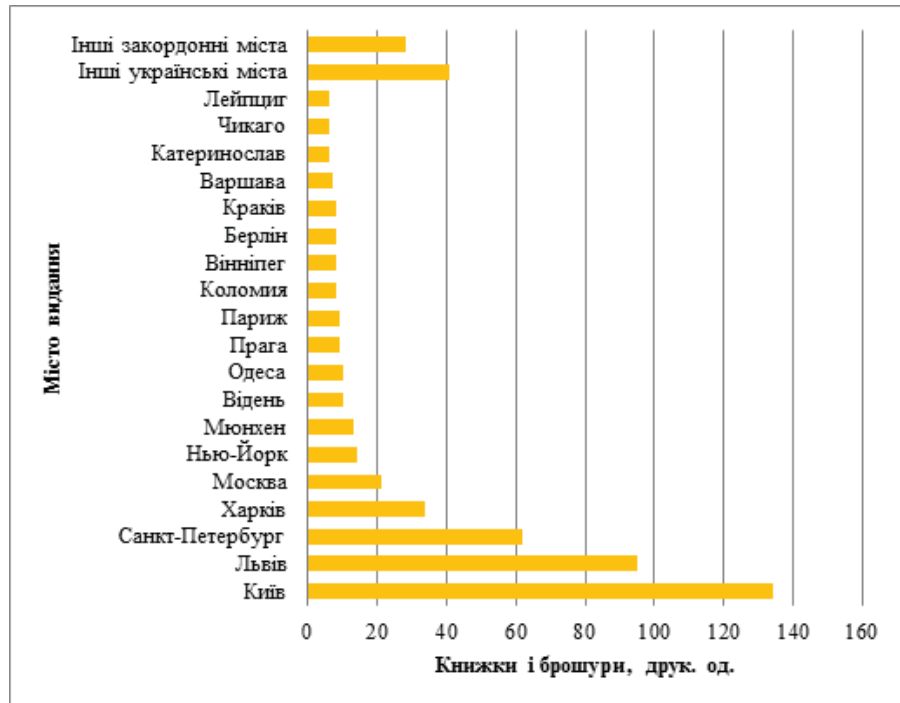

Рис. 4. Міста, вказані у вихідних даних книжок і брошур, які виставлялися для продажу на I–V аукціонах «Українська книга»

П'яту частину аукціонних лотів формували книжки історичної тематики. Йдеться про прижиттєві видання наукових праць Д. Яворницького, М. Грушевського, В. Антоновича, І. Линниченка, О. Барвінського, Д. Дорошенка, І. Крип'якевича, Н. Полонської-Василенко та інших українських істориків. Серед найраніших, комплексних і високо оцінених досліджень можна виокремити «Історію Малоросії в оповіданнях» у трьох частинах (Москва, 1874; 1 300 \$), двотомник «Український народ в його минулому і теперішньому» (Санкт-Петербург, 1914–1916; 1 800 \$); з-поміж найпізніших — діаспорні видання П. Мірчука «Від Другого до Четвертого універсалу» (Торонто, 1955), М. Стахіва «Україна в добі Директорії УНР» (Скрантон, 1962–1963) та ін.

Покупцям пропонувалися книжки з археології, геральдики, нумізматики, філігранології; перевидані, зазвичай, з поясненнями і коментарями тексти «Галицько-Волинського літопису» (Львів, 1936), «Повісті минулих літ» (Санкт-Петербург, 1871), «Печерського патерика» (Київ, 1883), «Київського синописа» (Київ, 1836) та інших документів і їхніх збірників, серед яких трьохтомник «Пам'ятки, видані Київською комісією для розбору давніх актів» (Київ, 1898; 2000). Частина видань присвячена історії українського війська, у т. ч. Українській галицькій армії загалом і Українським січовим стрільцям зокрема, війську періоду Української революції 1917–1921 років, Українській повстанській армії.

Організатори аукціону не залишили поза увагою мемуари Д. Донцова, І. Калічака, І. Мазепи, С. Самійленка, Є. Чикаленка, подорожні записки С. Левинського, С. Яблонської, О. Пеленського, Л. Ясінчука. У книжці В. Січинського «Чужинці про Україну» вміщено вибране «з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть» (Львів, 1938). У складі конволюту на I аукціоні пропонувалися спогади О. Степанів, І. Максимчука, А. Чайковського (Львів, 1930). Часто трапляються серед лотів біографічні книжки про діяльність письменників, митців, державних діячів Т. Шевченка, М. Гоголя, Г. Сковороди, Г. Нарбути,

І. Мазепу; зрідка — про Лесю Українку, П. Куліша, І. Франка. Б. Хмельницького, І. Виговського, Н. Махна, М. Скрипника, С. Бандеру і деяких інших знаних українців. Популярними виявилися випуски про О. Новаківського, В. Касіяна, Д. Левицького з серії «Українське малярство» видавництва «Рух» (1930–1931).

Близько 5 % книжкових лотів порушують проблеми внутрішньої і зовнішньої політики України. Скажімо, про геополітичну роль України у світі, її стосунки з іншими державами йдеться у виданнях Д. Донцова «Підстави нашої політики» (Відень, 1921), А. Марголіна «Україна і політика Антанти» (Берлін, 1922), В. Кучабського «Україна і Польща: отвєрта відповідь польському консерватистові» (Львів, 1932), Ю. Липи «Призначення України» (Львів, 1938). Кілька видань присвячено історії української політичної думки та ролі і місця в ній державницької (національної) ідеї, серед яких і праці Н. Григор'їва «Через що Україна мусіла відрізнитися від Росії», П. Сака (псевдонім — П. Коваль) «Україна, якою була, якою є, якою буде» та ін. Учасникам аукціону пропонувалися книжки про державну символіку як важливий атрибут Української держави, зокрема «Національний колір України (жовто-блакитна гама)» В. Різнікова (друге і третє видання, Звенигородка, 1917), «Український герб та прапор» Т. Скотинського (Львів, 1935), «Український тризуб і прапор» В. Січинського (Вінніпег, 1953). Декілька лотів, зазвичай, діаспорного походження, висвітлює діяльність Організації українських націоналістів.

Кожна десята книжка має краєзнавчий характер. Найбільше серед них видань про Київ, Львів, Одесу, Харків, найменше (по одному) — про Любеч, Галич, Херсонес Таврійський, Перемишль. Деякі друки стосуються певного історико-географічного регіону: Київщини, Волині, Галичини, Переяславщини, Чернігівщини, Закарпаття, Поділля, Полісся, Карпатської України, або певної історико-архітектурної чи іншої пам'ятки, зокрема Вінницького замку, Батуринського палацу, Почаївської лаври.

Низка лотів присвячена географії України, гідрології (про річки Дніпро і Бог), ботаніці, медицині, кулінарії, праву, економіці (скажімо, «Економічні нариси: природні багатства та велика промисловість України» І. Чопинського, випущені у Києві 1918 року, «Нарис розвитку української кредитної системи» С. Альтерзона, надрукований в столиці 1939 року), демографії і статистиці, релігієзнавству, педагогіці, психології. Пропонувалися бібліофілам праці з літературознавства (наприклад, дослідження з історії української літератури Г. Данилевського, М. Петрова, І. Франка і Д. Чижевського), мовознавства (твори М. Максимовича, І. Огієнка), фольклористики (наприклад, дослідження М. Драгоманова «Нові українські пісні про громадські справи», видане в Женеві 1881 року).

З-поміж книгознавчих праць варто виокремити «Опис Пересопницької євангелії XVI ст.» (Київ, 1876), «Історію книги на Русі» А. Бахтіарова (Санкт-Петербург, 1890), другий том «Української бібліографії Австро-Угорщини» І. Левицького (Львів, 1910), «труд» Українського наукового інституту книго-знавства «Українська книга XVI, XVII, XVIII ст.» за редакцією М. Макаренка і С. Маслової (Київ, 1926), практичне видання Б. Бутнік-Сіверського «Принципи ілюстрування дитячої книжки» (Київ, 1929), доповідь Б. Зданевича про віднайдені (нині — втрачені) у Києві фрагменти інкунабули Й. Гутенберга (Київ, 1941).

За функціональним призначенням серед лотів аукціонів «Українська книга» переважали наукові й науково-популярні видання, зрідка навчальні. Довідкова книга представлена кількома перекладними словниками, календарями, путівниками, енциклопедіями. Так, двічі виставляли на продаж в індивідуальних оправах різні примірники першої україномовної трьохтомної «Української загальної енциклопедії» за редакцією І. Раковського (Львів — Станіславів — Коломия, 1930–1933; стартова ціна — 600 і 1 000 \$).

Питома вага видань художньої літератури перевищує 15 %. Серед них 22 лоти — це твори Т. Шевченка, сім лотів — І. Котляревського, по чотири — І. Франка і М. Гоголя, три — П. Куліша, два — П. Тичини, по одному — Марка Вовчка, Лесі Українки й Олени Пчілки, М. Хвильового, Л. Глібова, С. Яришевського, В. Стуса, В. Самійленка, М. Рильського, В. Сосюри та інших

українських письменників. Це — поетичні збірки, прозові моновидання і навіть зібрання творів М. Черемшини, О. Стороженка, Остапа Вишні.

Літературна спадщина класиків української літератури репрезентована колективними збірниками, передусім альманахами «Хата» (Петербург, 1860), «Левада» (Львів, 1901), «Терновий вінок» (Київ) і антологіями «Акорди» (уклав І. Франко; Львів, 1900), «Вік: 1798–1898» (упорядкували В. Доманицький та С. Єфремов, Київ, 1902), «Українська муза» (за редакцією О. Коваленка; Київ, 1908), «Струни» (уклав Б. Лепкий; Берлін, 1922), «Розстріляне відродження (1917–1933)» (упорядкував Ю. Лавріненко; Париж, 1959) тощо.

Частка видань для юного читача є мізерною. Це — видання народних казок, наприклад, «Про морського царя й його дочок» з ілюстраціями відомого художника графіка Ю. Вовка (Київ — Відень — Львів, 1924), збірник, який упорядкував Б. Грінченко, а проілюстрували І. Бурячок, О. Сластьон, А. Іванов (Київ, 1910), букварі П. Куліша (Санкт-Петербург, 1857), Я. Чепіги (Київ, 1922), Б. Грінченка (Київ, 1907).

Аукціон «Українська книга» передбачає продаж друкованих видань покупцеві, який запропонував найвищу ціну. Проте попередньо фахівці Аукціонного дому «Дукат» визначають початкову (стартову) і прогнозу (естімейт) вартість лотів, орієнтуючись на кон'юнктуру ринку, давність створення, інформативність, історичну, культурну і наукову цінність, зовнішнє й внутрішнє оформлення, абсолютну і відносну рідкість, унікальність, реліквійність, стан збереження та інші характеристики книжок.

Як видно з рис. 5, для майже 3 % лотів початкова ціна становить 50 \$. Проте з плином часу їхня кількість зменшується: від восьми товарних одиниць — на II аукціоні, до нуля і однієї — на IV і V відповідно. Серед таких лотів найбільше діаспорних видань (часто невеликого обсягу) і одноаркушевих друків. Наприклад, М. Андрусяка «Назва “Україна”» (Чикаго, 1951), поштівка з репродукцією картини В. Седляра «Розстріл в Межигір'ї» (Харків, 1927); журнал «Соціалістичний Київ» (номер № 9–10 за 1934 рік), цікаві публікаціями про розбудову урядового центру столиці.

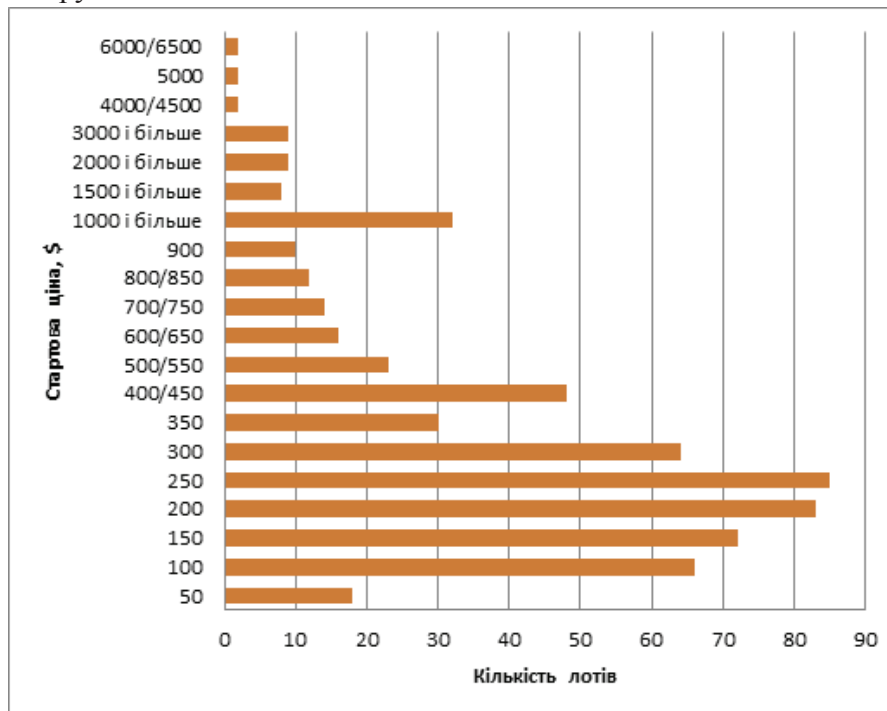

Рис. 5. Стартові ціни лотів, що виставлялися на аукціони «Українська книга»

На аукціонах «Українська книга» продаж найбільшої частки лотів (61,2 %) розпочинали зі стартової позначки в 100, 150, 200, 250 і 300 \$. Водночас порівняння вартості лотів на різних аукціонах засвідчує зростання питомої ваги книг вищої цінової категорії. Якщо навесні 2016

року лоти з початковою ціною понад 500 \$ становили 10,7 %, а понад 1 000 \$ — 8,9 %, то воєни 2017 р. їхні частки розподілялися так: 19,7 і 16,5 %. При цьому різні примірники одного й того ж видання виставлялися для продажу за неоднаковими цінами. Скажімо, видання поеми «Енеїда» І. Котляревського з передмовою та примітками Б. Лепкого (Берлін, 1922) на II аукціоні мало стартову ціну 200 \$, а на V — 250 \$; «Історія української культури» за редакцією І. Крип'якевича (Львів, 1937) на IV — 500 \$, а на V — 600 \$; фоліант «Київ тепер і раніше», який уклав М. Захарченко і видав С. Кульженко (Київ, 1888), на I — 1 000 \$, а на V — 2 000 \$.

Загалом в 1 000 \$ і більше оцінено 64 лоти, або 10,6 % асортименту. Висока ціна пов'язана не тільки з давністю видання, а й його художньою, науковою, культурно-історичною цінністю, популярністю автора, актуальністю змісту, бібліографічною рідкістю, колекційним інтересом з боку покупців. Скажімо, початок торгу від 1000 \$ встановлено для першого перекладного україномовного видання твору Дж. Орвела «Колгосп тварин» з передмовою автора (Мюнхен, 1947), альбому малюнків М. Самокиша та С. Васильківського «З української старовини» з пояснювальним текстом Д. Яворницького (Санкт-Петербург, 1900), прижиттєвого збірника оповідань Марка Вовчка «Повістки» (Санкт-Петербург, 1861), праці святителя І. Мінятія «Камінь спокуси, або історичне пояснення про початок і причини поділу східної і західної церков» (Санкт-Петербург, 1783) та ще дванадцяти випущених у різні роки і навіть століття книжок.

Найвищу стартову ціну, а саме — 6 500 \$, визначено для лота «Малоросійський гербовник» в оформленні Г. Нарбути, який уклали історики-генеалоги В. Лукомський і В. Модзалевський (Санкт-Петербург, 1914); 6 000 \$ — для «Опису України» французького військового інженера і відомого картографа Г. Боплана (Санкт-Петербург, 1832); 5 000 \$ — колективного збірника «Нові вірші Пушкіна і Шевченка» з серії «Російська бібліотека» (Лейпциг, 1859).

Охочі взяти участь в аукціонних торгах «Українська книга» обов'язково реєструються. Хто не може бути присутнім у залі під час аукціону, повідомляє про намір придбати лот за певну ціну телефоном, або залишає заочний бід. Організатори аукціону зобов'язуються придбати вказані в заявках лоти за найнижчою ціною, зважаючи проте на пропозиції, зроблені іншими учасниками аукціонних торгів [15.1, с. 3].

Важливим орієнтиром для потенційних покупців є естимейт, зазначений в каталозі як діапазон ціни продажу. Стартова ціна лота, зазвичай, встановлюється відповідно до нижнього естимейту. Якщо ведучий аукціону не пропонує інше, крок, на який збільшується ціна лота під час торгів, становить 10 %. Ціна реалізації покриває винагороду за торговельне посередництво і дорівнює 10 % від ціни, яку сплачує покупець [15.1, с. 3].

Отже, асортимент видань, представлених на аукціонах «Українська книга», досить різноманітний як за мовою, місцем видання, часом виходу в світ, тематикою, цільовим і читацьким призначенням. Проте так чи інакше усі лоти пов'язані з Україною, її історією, культурою, літературою, наукою. Аукціони дають змогу виявити у приватних книгозбірнях рідкісні видання, встановити на них конкурентну ціну, залучити їх до повторного обігу й прочитання.

Робота з давніми й рідкісними виданнями вимагає ґрунтовних знань з історії книги, організації, технології, маркетингу книгорозповсюдження, асортименту букіністичних і антикварних видань, книжкового пам'яткознавства тощо. Це актуалізує й наукові дослідження в сфері книжкового антикваріату, й ліцензування у закладах вищої освіти освітньо-професійних програм для підготовки магістрів за спеціалізаціями «Антикварно-букіністична торгівля» або «Антикварна книжкова справа».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Про затвердження Правил торгівлі антикварними речами : Наказ; Мін-економіки, європ. інтеграції від 29.12.2001 № 322/795 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0058-02> (дата звернення: 28.11.2017)

- 2) Тараканова О. Л. Антикварная книга: электронный учебник. Москва, 2000. URL: <http://www.hi-edu.ru/e-books/AK/1-2.htm> (дата звернення: 27.11.2017)
- 3) Глотова Г. І. Асортимент видань сучасної букіністичної торгівлі в Україні // Поліграфія і видавнича справа. 1993. Вип. 28. С. 105–110.
- 4) Ковба Ж. М., Колесник Ю. М. Антикварна і букіністична торгівля між минулим та майбутнім // Наукові записки [Української академії друкарства]. 2011. № 4. С. 124–130.
- 5) Антиквар : журнал об искусстве и коллекционировании. 2017. №3–4 (101).
- 6) Букинистическая торговля : учебник / под ред. А. А. Говорова, А. В. Дорошевич. Москва: Изд-во МПИ, 1990. 236 с.
- 7) Тараканова О. Л. Антикварная книга: учебник для вузов. Москва: Мир книги, 1996. 264 с.
- 8) Тараканова О. Л., Каменская Н. Г., Грачева Н. С. Торгово-технологический процесс в букинистической торговле: учеб. пособие. Москва: МГУП, 2005. 108 с.
- 9) Сьоміна А. С. Букіністична й антикварна книга // Вісник Книжкової палати. 2008. № 9. С. 8–12.
- 10) Тараканова О. Л., Панаріна Т. В. Антикварно-букіністичний ринок — складова загальноросійського книжкового ринку // Вісник Книжкової палати. 2008. № 9. С. 12–15.
- 11) Сєміна А. С. История антикварных книжных аукционов в России: автореферат дис. ... канд. ист. наук : 05.25.03 / Моск. гос. ун-т печати Москва, 2008. 25 с.
- 12) Аукціон української букіністичної книги у Києві // Litcentr: портал ГО «Український літературний центр». 2016. 23 квіт. <http://litcentr.in.ua/news/2016-04-23-4205> (дата звернення: 28.11.2017).
- 13) Про проект [Книжковий арсенал] // «Мистецький арсенал»: національний культурно-мистецький та музейний комплекс: сайт. URL: <https://artarsenal.in.ua/uk/knizhkovij-arsenal/2018-2> (дата звернення: 28.11.2017).
- 14) Борсюк Анатолій // Дух і літера: сайт українського гуманітарного видавництва. 2010. URL: <http://duh-i-litera.com/borsjuk-anatolij/#more-4318> (дата звернення: 26.11.2017).
- 15) Українська книга: аукціон: старовинні та рідкісні видання, карти, графіка / Аукціонний дім «Дукат»: 1) Вип. I: Київ, 21.04.2016. Київ, 2016. 160 с.; 2) Вип. II: Київ, 6.10.2016. Київ, 2016. 160 с.; 3) Вип. III: Київ, 18.03.2017. Київ, 2017. 166 с. 4) Вип. IV: Київ, 20.05.2017. Київ, 2017. 172 с.; 5) Вип. V: Київ, 7.10.2017. Київ, 2017. 170 с.
- 16) Глоба І. Аукціон «Українська книга»: не лише українською, видана не тільки в Україні / [інтерв'ю взяв М. Кукін] // Громадське радіо : сайт. 2017. 5 жовт. URL: <https://hromadskeradio.org/programs/kyiv-donbas/aukcion-ukrayinska-knyga-ne-lyshe-ukrayinskoju-vydani-ne-tilky-v-ukrayini> (дата звернення: 23.11.2017)
- 17) Глоба І. «“Українська книга”: весняний сезон»: [інтерв'ю з співор-ганізатором аукціону, істориком і букіністом / розмову вела Ганна Шерман] // Антиквар : журнал об искусстве и коллекционировании. 2017. №3–4. С. 17–23.

SECOND-HAND BOOKS AS AN OBJECT OF AUCTION TRADING IN UKRAINE (AS BASED ON THE MATERIALS OF DUKAT AUCTION HOUSE)

*Zubko N., candidate of historical sciences, docent (associate professor)
Ukrainian academy of printing*

The author analyses the structure of the range of second-hand publications offered for sale at five Ukrainian Book specialized auctions held by Dukat Auction House in its personal gallery and Art Arsenal (Mystetskyi Arsenal) museum in 2016–2017. In addition, the peculiarities of the trading policy of the company as to the new direction of activity related to the sales of printed products combined and limited by the notion of Ukrayinika have been determined. The author considers the dominants in the massive of the books and booklets with regard to the time and place of their publication, language, starting price; the examples of the corresponding lots are provided. The attention is drawn to the publication of the artistic works of the classical authors of Ukrainian literature selected for the sale at the auctions. The author provides the insight into the leading thematic groups of the second-hand books represented at the Ukrainian Book auctions.

Key words: *second-hand books auction, second-hand book, rare book, antique book, trading in antiquarian used books, Ukrainian Book Auction.*

ПИСЬМЕННИК - ЧИТАЧ: СУЧАСНІ СПОСОБИ КОМУНІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ С'ЮЗЕН ХІЛЛ)

*М. М. Коляно, старший викладач
Українська академія друкарства*

У статті розглядається тема «книга і читач у книжковій комунікації». Метою є дослідити форми і способи комунікації сучасного письменника з читацькою аудиторією. Робиться це на прикладі сучасної англійської письменниці С'юзен Хілл (Susan Hill). Акцент зроблено на тих формах і способах комунікації, які розвиваються завдяки додатковим можливостям, що надають сучасні технології (електронні видання, Інтернет мережа тощо).

Ключові слова: С'юзен Хілл, книга, електронне видання, комунікація.

У статті пропоную розглянути тему «книга і читання» на прикладі творів художньої літератури у контексті тих додаткових можливостей для розвитку комунікації, які надають нові технології. Зміна традицій, що існують понад 500 років, пов'язана з появою електронних книг і електронного контенту. Традиційна книга отримала серйозного конкурента, а це обумовило появу нових моделей і практик читання. Добре це чи погано? Знайдемо аргументи і «за», і «проти», зокрема у публікаціях українських дослідників Миколи Сенченка [1], Ольги Антоник [2], Любові Степченко [3]. Директор Книжкової палати України, професор Микола Сенченко з тривогою констатує той факт, що «соціальні дослідження останніх років свідчать — читання більше не відіграє виняткової ролі в житті суспільства і втрачає статус престижного заняття в усіх індустріально розвинених країнах. У зв'язку з цим стала розповсюджуватися вторинна неписьменність (синдром, коли люди уміють читати, але не розуміють значення прочитаного), яку також називають кризою читання» [1].

Водночас, нові інформаційні технології сучасного глобалізованого світу спонукають і книговидавців, і книгорозповсюджувачів, і самих авторів використовувати і винаходити нові форми і моделі комунікації, зокрема у популяризації і продажу книг.

Метою цієї статті є розглянути форми і способи комунікації сучасного письменника з читацькою аудиторією. Щоб не обмежуватися тільки українським досвідом, пропоную це зробити на прикладі сучасної англійської письменниці С'юзен Хілл.

С'юзен Хілл (Susan Hill) — автор романів, новел, дитячих творів — народилася 1942 року в Скарборо, Англія. Свій перший роман опублікувала, коли була ще студенткою, а визнання як письменниці отримала уже у тридцятирічному віці (Премію Сомерсета Моєма за роман «Я в замку король» (1971, I'm the King of the Castle) і премію Вітбрета за роман «Нічний птах» (1972, The Bird of Night), преміями були відзначені і збірки оповідань «Альбатрос» (1972, The Albatross) та «Трохи пісень і танців» (1973, A Bit of Singing and Dancing). Це були британські літературні премії. У цей період (до 1974 року) були написані й інші романи — «Дивна зустріч» (1972, Strang meeting), «Напровесні» (1973, In the springtime of the year), які закріпили за письменницею визнання майстра психологічної прози.

Після майже десятирічної перерви з'явився новий роман «Жінка в чорному» (1983, The Woman in Black), який був успішно адаптований до сцени і до телебачення і став найбільшим комерційним успіхом письменниці. Цей готичний роман ознаменував початок нового амплуа С. Хілл — майстра готичних історій. Серед написаних у цьому жанрі романи «Повітря та ангели» (1991, Air and Angles), «Туман в дзеркалі» (1992, The Mist in the Mirror), «Пані де Вінтер» (1993, Mrs. de Winter) — продовження популярного роману Дафни дю Мор'є «Ребекка». Історії з привидами для С. Хілл — дуже органічний жанр, вона любить англійські «ghost story», і у тому, що цей жанр став модним у останні десятиліття минулого сторіччя є її заслуга.

Серію кримінальних романів про Саймона Серрайлера, яка складається з восьми книг, С. Хілл створила за десять років (2004-2014). Серед найновіших її творів — романи «Чорна вівця» (2013, *The Black Sheep*) і «The Soul of Discretion», (2014).

Сюзен Хілл також є автором двох томів мемуарів «Чарівне дерево» (1982, *The Magic Tree*) про своє життя в Оксфордширі та «Сім'я» (1989, *Family*), в якій вона описує своє життя в Скарборо.

У 1988 році найвищою нагородою Книжкової премії Nestle Smarties була відзначена дитяча книга С. Хілл «Чи може це бути правдою? Різдвяна історія» (*Can It Be True?: A Christmas Story*). Для дітей С. Хілл написала ще чотири книги.

Сюзен Хілл займалась не тільки писанням романів. З 1986 по 1987 рр. була ведучою «Книжкової полиці» на BBC Radio 4, а у 1996 створила власну видавничу компанію «Long Barn Books», редагувала і видавала щоквартальний літературний журнал «Books and Company» у 1998 році.

Зараз С. Хілл сімдесят п'ять років. Вона є автором понад сорока книг (27 романів, 5 збірок новел, 3 книги мемуарів, 4 дитячих книги...), не враховуючи книги, створені у співавторстві чи ті, де вона є упорядником. С. Хілл продовжує займатися літературною і видавничою діяльністю, зокрема популяризацією своїх творів.

Популярність письменника залежить у першу чергу від сприйняття його творів і його самого суспільством. На цю рецепцію впливають різні фактори: видання творів і доступність їх для читання (зокрема переклади іншими мовами), сприйняття у найрізноманітніших формах широкою аудиторією, оцінка критиків, літературні відзнаки, бесіди з письменником на телебаченні, радіо, інтерв'ю у газетах, сценічні і кіно адаптації творів письменника, включення творів письменника до шкільних чи вузівських програм вивчення літератури тощо.

Перша і основна форма комунікації письменника з читачами — це видання і продаж книг. Не буду вдаватися зараз до діахронного екскурсу, а спробую подати синхронний зріз ситуації з доступністю текстів С. Хілл для читача, розуміючи водночас, що наявний стан є результатом багатьох чинників, які мали місце у минулому. На даний момент через найбільший Інтернет-магазин у світі Amazon можна придбати більшість книг Сюзен Хілл англійською мовою (мовою оригіналу), як, зрештою, і перекладні видання іншими мовами. Тут можна придбати як нові видання, так і видання попередніх років включно з першими виданнями (т. зв. «стокові»). Крім традиційних книжкових видань у м'якій чи твердій обкладинці, твори наявні у електронному вигляді (E-book, Kindle edition) і у аудіо форматі. Як бачимо, Amazon пропонує читачеві мультимедійні видання. Якщо середня ціна книги С. Хілл становить 7–8 доларів, то аудіо формат значно дешевший, а то й безкоштовний. Серйозну конкуренцію паперовій книзі на сайті Amazon.com становлять Kindle видання, які мають ряд переваг у першу чергу щодо швидкості і зручності доставки, а також фінансових переваг. Наприклад, один з останніх романів С. Хілл «Чорна вівця» (*The Black Sheep*, 2013) наявний на сайті [Amazon.co.uk^SusanHill^Books](http://Amazon.co.uk/SusanHill/Books) з листопада 2014 року у паперовій версії (книжка у твердій обкладинці), у MP3 CD, як аудіокасета та як Kindle видання. Тут же (С. Хілл має на Амазоні свою авторську сторінку) знайдемо роман, виданий двадцятьма роками раніше — «Пані де Вінтер» (1993, *Mrs. De Winter*) — у паперовій версії і як Kindle видання, є також аудіокасета та один примірник стокового паперового видання 1993 року. Знайдемо тут і Kindle видання перших збірок оповідань Сюзен Хілл «Альбатрос» (1972, *The Albatross*) та «Трохи пісень і танців» (1973, *A Bit of Singing and Dancing*). Як бачимо, електронний контент тут демонструє свою явну перевагу, оскільки тексти книг, які були видані давно і відсутні у паперовому форматі, можна придбати у електронному і отримати через дуже короткий проміжок часу. Щоправда такі зручності не для всіх. Для того, щоб користуватись Kindle виданнями потрібно мати спеціальні пристрої, а також, щоб виконувались певні технічні вимоги. Цей формат найбільш поширений у США, а з 2009 року — у Британії.

Крім товарної інформації про кожне видання, на Амазоні знайдемо також і супровідну інформацію про автора — біографію, бібліографію, відгуки читачів.

Мовою оригіналу твори С. Хілл знайдемо і на сайті profilebooks.com. Profil Books (<https://profilebooks.com/susan-hill.html>) — незалежне видавництво і книгорозповсюджувальна компанія (заснована у 1996 році, у 2015–му визнана найкращою книгорозповсюджувальною компанією Великобританії), видає готичні романи С. Хілл і позиціонує С. Хілл як найкращого автора готичних історій у світі. Якщо порівняти з відгуками на російських сайтах, то готичні романи С. Хілл, зокрема найпопулярніший з них «Жінка в чорному», оцінюється не найвищим балом, бо поступається за гостротою сюжету і спецефектами Стівену Кінгу чи іншим письменникам, проте британці мають свою думку, яку не соромляться нав'язувати іншим. Англійській готиці притаманні традиційні риси — психологізм, філософська глибина, поміркованість.

На сайті також переважають мультиформатні видання — книга паперова, електронна (ePUB/МОBI) або аудіо книга на вибір, і ціна електронної книги нижча від паперової.

Крім уже названих, книги С. Хілл можна придбати і на її авторському сайті [4]. На відміну від Амазону, асортимент видань тут значно вужчий — тільки паперові, і тільки новіші видання, проте авторський сайт дає можливості для ширшої комунікації письменника з читачами, включно з листуванням. Офіційний сайт письменниці містить інформацію, яку вона сама подає про себе, про свої нові та старі книги, і виконує також маркетингову функцію — для більшого зацікавлення покупців пропонуються знижки, конкурси, сувеніри — магніт, чашка чи сумка з написом чи малюнком-рекламою роману «Жінка в чорному», також там знайдемо інформацію про видавництво Лонг Барн Букс і продаж книг для дітей.

Не оминула С'юзен Хілл і такий спосіб комунікації з читачами, як соцмережі. З 2009 року вона зареєстрована у Twitter і є активним користувачем. Через Twitter письменниця відслідковує та поширює інформацію і про сприйняття своїх творів у світі. Так само комунікує письменниця зі світом і через Facebook [5].

Як бачимо написання — видавання — промоція — продаж постійно йдуть поряд, у одній зв'язці (автор — видавництво — популяризація, реклама — збут). Це різні грані комунікації автора з читачем, оскільки твір (текст) — це репризентант автора, через твір автор комунікує з читачем (чи ширше — споживачем ідей), бо справжньою метою кожного автора є «нав'язати світові своє бачення» [6].

Отже, ми прийшли до висновку, що комунікація письменника з суспільством завжди пов'язана з його творчістю і має різноманітні форми і способи. Окрім читання текстів (романів, оповідань), які усе частіше з'являються в електронному вигляді, сучасний читач чим далі, тим більше звикає до аудіо формату, що знову ж таки пов'язане з технологічними можливостями сучасного світу, зокрема з Інтернетом.

Крім аудіокасет, MP3 CD, про які уже йшла мова, в мережі Інтернет маємо сайт аудіокниг англійською мовою [7], на якому знайдемо багато текстів С. Хілл (“A kind man”, “The Various haunts of Man”,...), доступних безкоштовно. На каналі YouTube серед аудіо книг, які можна слухати онлайн, також знайдемо чимало романів С. Хілл, зокрема роман «Чорна вівця» (2013).

Там же, на каналі YouTube, кожен читач-підписник каналу може взяти участь у рейтинговому голосуванні, яке визначає десять кращих книг С. Хілл [8]. Крім текстів романів С. Хілл у аудіо форматі знаходимо і біографію письменниці і аналіз її найпопулярнішого роману «Жінка в чорному». У рубриці «Вивчаємо англійську через твори художньої літератури» знайдемо озвучені версії роману — британську і американську — у поєднанні з текстом (американська вимова супроводжується субтитрами).[9; 10]

Як бачимо, така численна присутність в інтернет-просторі текстів С'юзен Хілл мовою оригіналу — англійською — виконує не тільки функцію комунікації сучасної англійської письменниці з читачами, але й популяризації англійської мови і англійської літератури (зокрема готика позиціонується як традиційно англійський жанр). Тобто у цьому випадку комунікація з міжособового рівня (письменник - читач) переходить на рівень міжкультурний.

Іншою формою комунікації Сюзен Хілл з читачами (потенційними у тому числі) є інтерв'ю на телебаченні, радіо, в пресі. Ці форми комунікації акцентують більше на особистості

письменниці, її біографії і мають місце найчастіше в часі ювілею письменника (наприклад, передача до 60 річного ювілею письменниці на радіо Свобода у 2002 році [11] чи інтерв'ю в театрі у лютому 2012 року (у часі 70-річного ювілею) [12]. Публікації у пресі також пов'язані з якоюсь подією: новою книгою, фільмом чи подією в особистому житті. Найчастіше публікації про С. Хілл (інтерв'ю, рецензії) знайдемо у «The Guardian», «Daily Mail», «The Times», «Independent» [13, 14].

Однією з найбільш запотребованих форм популяризації твору письменника у наш час є кіноадаптації. Дуже часто при оформленні обкладинки книжкових видань використовують кадри з фільму, а виконувати головні ролі запрошують відомих акторів. Закономірним є взаємозв'язок — найпопулярніші романи письменника є екранізованими і, водночас, найпопулярнішими романами письменника є ті, які екранізовані. Звісно, екранізація — не єдиний фактор, який впливає на рівень популярності твору письменника, проте дуже важливий.

Якщо розглянемо у цьому ракурсі творчість С. Хілл, то виявимо, що за двома романами створено кінофільми, а за серією кримінальних романів про Саймона Серрайлера — серіал для телебачення. Перші екранізації романів з'явилися у 1989 році: за мотивами роману «Я в замку король» французи зняли фільм «Je suis le seigneur du chateau» (режисер Варньє), а британці здійснили кіноадаптацію роману «Жінка в чорному» (режисер Герберт Вайз). У 2012 році було знято новий фільм «Жінка в чорному» з Деніелом Редкліфом у головній ролі (режисер Джеймс Воткінс), який став найуспішнішим британським фільмом жахів. Продовження «Жінка в чорному 2: Ангели смерті» стало новим проектом британців. Як бачимо, творчість письменника тісно пов'язана як з книжковим, так і з кінобізнесом, і не зайвим тут буде зазначити, що усі екранізації творів С. Хілл здійснювалися з безпосередньою її участю у режисурі.

Не оминають ці твори і театральну сцену. У 1987 році роман «Жінка в чорному» був адаптований для сцени Стівеном Маллатраттом, а з 1989 року вистава незмінно йде у Лондонському West End уже більше двадцяти п'яти років [15]. Недавній пост С. Хілл на Twitter свідчить про те, що «Жінка в чорному» присутня і на іспанській сцені іспанською мовою. Щодо роману «Я в замку король», то за цим романом поставлено оперу (прем'єра відбулась 2 вересня 2006 року).

Творчість письменника є складовою культури і в тій її частині, яка пов'язана з театром, кіно чи телебаченням. І навіть якщо зважити на те, що при перегляді фільму чи вистави комунікатором є не один лише письменник, а цілий колектив (режисер, актори), то це також форма комунікації письменника з суспільством, альтернативна до читання.

Романи «Я в замку король» і «Жінка в чорному» є предметом вивчення для школярів та студентів і з цим фактом пов'язане ширше зацікавлення читацької аудиторії, яке, відповідно, витворює додаткові форми комунікації. Окрім уже згадуваного безпосереднього спілкування з письменницею через власний сайт, на якому вона відповідає на запитання і пояснює свої твори, обидва романи є предметом розгляду у спеціальному довіднику «Susan Hill; The Essential Guide» [16]. Разом з тим, серед студентів і учнів шкіл є дуже популярними короткі перекази змісту творів (включно з такими формами як домашнє відео чи буктрейлер), якими школярі і студенти діляться зі своїми колегами, щоб полегшити їм навчання. Це також один з аргументів, що свідчить про кризу читання.

Але поряд з новими, модерними формами комунікації сучасного письменника з читацькою аудиторією (чи ширше — суспільством), залишаються і традиційні — читання книг у паперовому вигляді, публікації у пресі, літературна критика і наукові літературознавчі дослідження.

Відомий англійський критик і письменник Малколм Бредбері у книзі «Британський роман нового часу» називає С'юзен Хілл серед «вартих уваги жіночих і феміністичних творчих кар'єр, що розквітли чи розвинулися протягом 70-х років, перейшовши і до наступного десятиріччя». Згадує С'юзен Хілл поряд з Пенелопою Фіцджеральд, Фей Велдон, Елен Файнстайн, Берніс Рубенс та іншими і зазначає, що їхні романи «розширили можливості жіночого письма, збагатили сферу феміністичного дискурсу в сучасній прозі» [17; С. 366]. Професор модерної і сучасної літератури Н'юкаслського університету Джеймс Проктер (автор інформації

про С. Хілл на сторінці Британської ради) дає високу оцінку її психологічним творам (романам і новелам) і особливо звертає увагу на використання традиції англійського письма, зокрема готичної [18]. Слід зазначити, що в першу чергу творчість С'юзен Хілл оцінена і відзначена в Англії, оскільки вона англійська письменниця. У 2012 році С'юзен Хілл присвоїли високий статус Командора Ордена Британської імперії (СВЕ) за заслуги у літературі.

До цього моменту ми розглядали форми і способи комунікації англійської письменниці у англійськомовному середовищі і майже не торкалися такого аспекту, як переклади і комунікація письменника з іншомовною аудиторією чи сприйняття творчості письменника чужою культурою. Це окремий великий пласт, який може бути предметом детального розгляду у окремій статті. Зазначу лише принагідно, що українською мовою перекладено і видано лише два романи С. Хілл [19] і є небагато наукових розвідок, присвячених окремим її творам.

Підсумовуючи сказане маємо підстави зробити висновок, що сучасний письменник має широкі можливості для спілкування з читачем, бо є багато форм і способів для такої комунікації. Ці форми і способи комунікації можна умовно розділити на традиційні (видання і читання книг у паперовому вигляді, публікації у пресі, літературна критика і наукові літературознавчі дослідження) і нові (ті, що з'явилися завдяки новітнім технологіям).

Нові форми і способи комунікації письменника з читачем пов'язані з інформаційними технологіями, створюють серйозну конкуренцію традиційним, а письменникові дають можливість бути доступнішим і ближчим до читача (безкоштовний електронний контент і нижчі ціни на електронні видання).

Тут маємо як переваги, так і недоліки, бо така проблема як криза читання лежить саме у цій площині. Не завжди більше — краще. Величезна кількість інформації, яка стає доступною нам завдяки цим технологіям, провокує нашу «жадібність» — бажання (чи вимогу — у випадку з нашою освітою) засвоїти її, результатом чого є зниження якості засвоєння цієї інформації, подібно як надмірна кількість спожитої їжі погано засвоюється і не приносить користі. Але проблема не в «багатстві асортименту», а у нашій здатності і вмінні обирати для себе корисне і відкидати зайве. Вважаю, що саме це є основним викликом на який треба відповідати, і в першу чергу у сфері освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Сенченко, Микола. Читання, соціальна нерівність, електронна книга / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 1. — С. 3–6. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2012_1_1.
- 2) Антоник, Ольга Василівна. Культура читання як фундамент інформаційної культури особистості [Електронний ресурс] / О. В. Антоник. — Режим доступу: <http://knyhobachennia.com/?category=28&article=188>. — Назва з екрана
- 3) Степченко Л. Молодь в інформаційному просторі: читання та новітні технології / Л. Степченко // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2010. — Вип. 27. — С. 361–370.
- 4) Офіційний сайт С'юзен Хілл — Режим доступу: <http://www.susanhill.org.uk>
- 5) Сторінки письменниці у соціальних мережах Twitter і Facebook. — Режим доступу: <http://www.twitter.com/susanhillwriter@susan>, <http://www.facebook.com/Susanhillauthor/>
- 6) Брук-Ровз, Крістін. Палімпсестна історія / Крістін Брук-Ровз // В кн.: Умберто Еко. Маятник Фуко. Умберто Еко, Річард Рорті, Джонатан Куллер, Крістін Брук-Ровз. Інтерпретація і надінтерпретація. — Львів «Літопис», 1998. — 750 с.
- 7) Сайт з аудіо книгами С'юзен Хілл англійською мовою. — Режим доступу: <https://www.audiobooks.com/landing/page/1>
- 8) Десять найкращих книг С'юзен Хілл. Результат голосування підписників каналу «IS TEN 2» на YouTube - Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=eQoNzE64xF0>
- 9) Learn English Through Story Woman In Black Susan Hill. Graded reader level 2 — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=yDmE1a2jefk>
- 10) Learn English through story The Woman In Black with Subtitles (Advanced Level) — Best English Story. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=uwE34ou3LR4&t=236s>
- 11) Голицина Наталія, кореспондент радіо Свобода про С'юзен Хілл, 2002 р. (передача до 60 річного ювілею письменниці) — Режим доступу: <https://www.svoboda.org/a/24224618.html>

-
- 12) oman In Black: Susan Hill On Set Interview [HD] In theaters February 3, 2012 — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=F68JGnefZSY>
- 13) The author of the most celebrated ghost story of modern times talks about wickedness, her dark new novella — and why she would never read the latest Man Booker winner // The Guardian, 25 Oct 2013 Retrieved 2016-07-03
- 14) Shakespeare, Sebastian. Queen of the ghost story heartbroken by love split. // Daily Mail. Associated Newspapers Ltd., 20 January 2016 Retrieved 11 June 2017
- 15) Mallatratt, Stephen. The Woman in Black: a Ghost Story/ Stephen Mallatratt - Hebden Bridge, West Yorks: Mpress, 1988.
- 16) Reynolds, Margaret. Susan Hill. The Essential Guide / Margaret Reynolds and Jonathan Noakes. — Vintage, 2006.
- 17) Бредбері, Малколм. Британський роман нового часу / Малколм Бредбері / Переклав з англ. Віктор Дмитрук. — Київ: Ксенія Сладкевич, 2011. — 480с.
- 18) Dr James Procter, 2009 Critical perspective — Режим доступу: <https://literature.britishcouncil.org/writer/susan-hill>
- 19) Хілл, Сьюзен. Я в замку король. Напровесні: Романи / Сьюзен Хілл. // Перекл. з англ. Є. Крижевич та О. Тараненко. Післямова Н. Жлуктенко. Хто король серед людей. — Київ, “Дніпро”, 1985. — 323 с.

**WRITER - READER: MODERN METHODS OF COMMUNICATION
(ON EXAMPLE OF ENGLISH WRITER SUSAN HILL)**

***Koliano M., senior lecturer
Ukrainian academy of printing***

The article deals with the topic «book and reader in book communication». The aim is to investigate the forms and methods of communication of a modern writer with a reader audience. This is done on the example of the contemporary English writer Susan Hill (Susan Hill). The emphasis is on those forms and methods of communication that are developing due to the additional opportunities provided by modern technologies (electronic publications, the Internet network, etc.).

Keywords: *Susan Hill, books, electronic editions, communication.*

НАПРЯМОК 3

Документ в інформаційному просторі ХХІ ст.

УДК 347.77+303.442.3(075.8)

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ НА ПРОДУКТИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Г. М. Савчук, к. і. н., доцент
Українська академія друкарства*

Розглядається питання права інтелектуальної власності на таку групу об'єктів як інформаційно-аналітичні продукти. Відповідно до вітчизняних нормативно-правових актів та усталеної практики, дана продукція класифікується як об'єкт інтелектуальної власності, визначаються її особливості. Особлива увага приділяється наявній в інформаційно-аналітичних документах таємній інформації, зокрема комерційній таємниці. На основі дослідження простежуються способи захисту прав на результат інформаційно-аналітичної діяльності.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, інформаційно-аналітична діяльність, авторське право, база даних, похідний твір, інформація, комерційна таємниця.*

Постановка проблеми. Інформаційно-аналітична діяльність, як результат розумової діяльності людини, передбачає певний творчий процес. Її результат, виражений в об'єктивній формі, має свого автора, якому належить певний комплекс майнових і немайнових прав, що називається в літературі правом інтелектуальної власності. Як і інша власність, інтелектуальна потребує правової охорони, однак, будучи нематеріальною по суті, має в цьому питанні свої специфічні риси. Місце інформаційно-аналітичної продукції в системі права інтелектуальної власності також потребує спеціального дослідження.

Останні дослідження та публікації. Питання інтелектуальної власності часторозглядається в загальноюридичній літературі, працях з патентознавства [1] чи як окремих предмет [2]. Підручники, навчальні посібники та монографії з інформаційно-аналітичної діяльності також дають загальною повне уявлення про її продукти [3]. Однак спеціального дослідження з поєднання цих двох складових явно бракує. Юристи та патентознавці більше зосереджуються на класичних об'єктах авторського права, промислової власності тощо, або екзотичних винятках як штамми мікроорганізмів чи композиції інтегральних мікросхем. Інформаційно-аналітичні та інші види документів представлені переважно у загальному масиві. Оскільки частина документації, як розпорядча, не включена до об'єктів інтелектуальної власності (авторського права), дехто несвідомо поширює це правило і на інші види документації. Однак результати інформаційно-аналітичної діяльності не можуть бути таким виключенням, оскільки сам аналіз є процесом творчим, а його наслідок переважно виражений в об'єктивній формі — тобто, виконані обидві умови для набуття авторського права.

Мета статті — визначити продукти інформаційно-аналітичної діяльності як об'єкти інтелектуальної власності. Для цього необхідно виконати такі завдання:

- а) означити коло продуктів інформаційно-аналітичної діяльності;
- б) зазначити їх місце в класифікації об'єктів права інтелектуальної власності;
- в) роз'яснити обсяг правової охорони цих об'єктів;
- г) виокремити їх специфіку порівняно з іншими подібними об'єктами.

Виклад власне матеріалу дослідження. Продукти інформаційно-аналітичної діяльності або інформаційно-аналітична продукція охоплює масив задокументованої інформації, що виникла як результат інформаційно-аналітичної діяльності. В дослідженнях немає єдиного підходу до класифікації цих продуктів. Одні автори зводять їх виключно до баз даних, класифікуючи їх: адресно-довідкові; документальні; бібліографічні; реферативні; бази первинних даних, фактографічні бази даних; об'єктографічні; повнотекстові; бази даних показників; числові;

гіпертекстові тощо. Інші розділяють всю інформаційну продукцію на 1) науково-технічну (виділяючи такий специфічний її вид як аналітичні матеріали) та 2) інформаційні продукти і послуги, пов'язані з бібліотечним типом обслуговування. За формою подання інформаційну продукцію поділяють на нематеріальну і матеріальну; за характером взаємодії зі користувачем — одноразову і постійну; за адресністю — індивідуальну, групову і масову; за характером задоволення потреб — таку, що 1) направлена на задоволення потреб у адресній, фактографічній, концептуальній інформації, або 2) на задоволення потреби в джерелах інформації. Є й інші класифікації, які виходять насамперед з практичних вимог до продукції. Однак вся продукція інформаційно-аналітичної діяльності — від анотацій до звітів і монографій — має певні спільні риси: одного або кілька авторів; не механічний, а творчий процес роботи при аналізі (навіть якщо аналіз виконує комп'ютерна програма, підбором даних для неї, їх вибором і розташуванням займається людина), об'єктивна форма вираження. Це дозволяє відносити її до об'єктів інтелектуальної власності.

У Книзі IV «Право інтелектуальної власності» Цивільного Кодексу України визначені об'єкти права інтелектуальної власності, які залежно від сфери застосування розділені на три групи [4]. До першої групи відносяться об'єкти промислової власності: винаходи, корисні моделі, промислові зразки торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення, фірмові найменування. До другої групи відносяться так звані нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності: сорти рослин, породи тварин, топографії інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції. Третю групу складають об'єкти авторського права і суміжних прав: літературні, художні твори, комп'ютерні програми, бази даних, виконання творів, фонограми та відеограми, передачі організацій мовлення. Ця група має значні відмінності від об'єктів промислової власності як у процесі набуття прав, так і за строком їхньої дії.

Об'єкти авторського права — це виражені у будь-якій об'єктивній формі й втілені будь-яким способом літературні, художні та інші твори, які є результатами творчої діяльності автора та охороняються законом не залежно від факту їхнього оприлюднення чи державної реєстрації, ступеня завершеності, призначення, цінності, жанру, обсягу чи мети.

Як бачимо, до об'єктів авторського права належать літературні, художні та інші твори. Слід зауважити, що термін «літературні і художні твори», згідно із ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені [5]. Користування та здійснення авторських прав на ці твори не пов'язані з виконанням будь-яких формальностей (ст. 5). Це положення деталізується у ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [6]. Згідно Закону, правовій охороні підлягають твори:

- 1) як оприлюднені, так й не оприлюднені;
- 2) як завершені, так і не завершені;
- 3) незалежно від їхнього призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо).

Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей (ст. 11). Однак, потрібно враховувати, що правова охорона поширюється лише на форму вираження твору. Для того, щоб отримати правову охорону твір повинен бути виражений у формі, яка є доступною для людського сприйняття за допомогою зору, слуху, дотику тощо. Таку форму прийнято називати об'єктивною формою вираження твору. Об'єктивна форма — це така форма вираження твору, яка є доступною для людського сприйняття. Вона, зокрема, може бути письмовою, усною, електронною, об'ємно-просторовою, а також у вигляді звуко- чи відеозапису.

Перелік об'єктів авторського права подається як у міжнародних, так й в національних джерелах: ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [5], ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [6], ст. 433 Цивільного кодексу України [4]. На

підставі згаданих статей об'єкти авторського права можна класифікувати, поділивши на групи, підгрупи та види [2, с.51-55]:

I група — літературні твори — результати інтелектуальної, творчої діяльності автора белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру, що виражаються в усній чи письмовій формі.

II група — художні твори — результати інтелектуальної, творчої діяльності автора, які виражаються у формі зображення чи об'ємно-просторовій формі.

III група — усі інші твори, які виникають внаслідок зміни, обробки, переробки, виконання чи будь-якого іншого способу використання творів або (та) об'єктів, що авторським правом не охороняються.

IV група — комп'ютерні програми, які хоч й охороняються як літературні твори, однак за своєю природою відрізняються від них. Поняття комп'ютерної програми охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах. Окрім вихідного та об'єктного коду, компонентами комп'ютерної програми, що підлягають правовій охороні є також алгоритм, текстовий та звуковий супровід, зображення, що виводяться на екран монітора (зокрема рухомі), назва, логотип, а також інтерфейс (тобто, форма взаємодії програми з її користувачем).

З точки зору інформаційно-аналітичної продукції, яку ми можемо віднести до третьої групи, особливий інтерес складають складені твори, бази даних, похідні твори.

Складені твори є об'єктами авторського права за умови, що вони є результатом творчої праці за добром, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини (ст. 8 Закону України «Про авторське право та суміжні права») [6].

База даних (компіляція даних) — сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі — електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально й можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [6]. Бази (компіляції) даних є об'єктами авторського права, якщо вони за добром або упорядкуванням їхніх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності (ст. 433 Цивільного кодексу України) [4]. Така охорона не розповсюджується на самі дані або інформацію і не обмежує будь-яке авторське право, яке відноситься до самих даних або інформації, що містяться в компіляції (ст. 5 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право) [7].

Похідний твір — це твір, що є творчою переробкою іншого існуючого твору без завдання шкоди його охороні. Не належать до похідних аудіовізуальні твори, одержані шляхом дублювання, озвучення, субтитрування українською чи іншою мовою інших аудіовізуальних творів (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [6].

Не належать до об'єктів авторського права результати інтелектуальної або механічної діяльності створені без творчої складової, а також результати інтелектуальної та творчої діяльності, які, згідно з положеннями чинного законодавства, не охороняють авторським правом. Перелік таких об'єктів міститься у ст. 434 Цивільного кодексу України [4], ст. 10 Закону України «Про авторське право та суміжні права» [6]. Виокремлення різних груп об'єктів, які не охороняються авторським правом зумовлено різними чинниками:

1) Перша група об'єктів не охороняється авторським правом, оскільки вони (об'єкти) не мають творчого характеру: повідомлення про новини дня, поточні події або інші факти, що мають характер звичайної, підбраної без творчої складової прес-інформації (інформаційні повідомлення, офіційна і кримінальна хроніки, анонси, прес-релізи, пост-релізи, повідомлення інформаційних агенств тощо). Сюди, як бачимо, потрапляють ті продукти інформаційної діяльності, які не мають аналітичної (творчої) складової.

2) До другої групи відносять твори, які не відповідають критерію оригінальності та на які поширюється право *sui generis* — розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші подібні бази (компіляції) даних. *Sui generis* (своєрідне право, право особливого роду) — спеціальний порядок для охорони баз даних, які не визнано оригінальними. Відповідно з цим порядком, виробник бази даних має право заборонити витяг із запам'ятовуючого пристрою і (або) повторне використання всіх або істотної частини змісту бази, оцінюваної з якісної чи кількісної точки зору, коли придбання, перевірка або подання даного змісту свідчать про істотне з якісної або кількісної точки зору інвестування. У країнах ЄС це право діє протягом 15 років з 1 січня року, наступного за датою завершення створення (заповнення) бази даних [2, с.56]. Його можна застосувати й до частини інформаційно-аналітичної продукції.

3) Третя група творів, що не охороняються авторським правом — твори народної творчості або, так званій, фольклор. Авторське право на них не поширюється, оскільки неможливо встановити конкретного автора.

4) Четверту групу становлять об'єкти, які виведені з-під охорони авторського права через їхній особливий статус: а) офіційні документи (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їхні офіційні переклади; б) символи та знаки, затверджені органами державної влади — державні символи України, державні нагороди; символи та знаки органів державної влади, Збройних Сил України й інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій, емблеми; грошові знаки тощо. Але проекти офіційних символів і знаків, до їхнього офіційного затвердження, розглядаються як твори та охороняються відповідно до Закону (ч. 2 ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [6].

5) До п'ятої групи об'єктів, які не охороняються авторським правом відносять ідеї, теорії, концепції, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, відкриття. Охорона авторських прав поширюється на форму вираження твору, але не на виражені, описані, пояснені чи проілюстровані в творі дані (ч. 3 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [6].

6) Авторське право не поширюється також на твори, щодо яких закінчився строк його дії і вони перейшли у суспільне надбання. Згідно із ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права», твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно, без виплати авторської винагороди, використовуватися будь-якою особою, за умови дотримання особистих немайнових прав автора [6]. Відповідно до ст. 447 Цивільного кодексу України, йдеться не про припинення строку дії авторського права загалом, а лише про закінчення строків чинності майнових авторських прав [4].

Для процесу підготовки продуктів інформаційно-аналітичної діяльності важливу роль відіграє право вільного використання твору із зазначенням імені автора [1, с.83].

Без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається:

1) використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, в тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, до якого цитати включаються; вільне використання цитат у формі коротких уривків з виступів і творів, включених до фонограми (відеограми) або програми мовлення;

2) використання літературних і художніх творів в обсязі, виправданому поставленою метою, як ілюстрацій у виданнях, передачах мовлення, звукозаписах чи відеозаписах навчального характеру;

3) відтворення у пресі, публічне виконання чи публічне сповіщення попередньо опублікованих у газетах або журналах статей з поточних економічних, політичних, релігійних та соціальних питань чи публічно сповіщених творів такого ж характеру у випадках, коли право

на таке відтворення, публічне сповіщення або інше публічне повідомлення спеціально не заборонено автором;

4) відтворення з метою висвітлення поточних подій засобами фотографії або кінематографії, публічне сповіщення або інше публічне повідомлення творів, побачених або почутих під час перебігу таких подій, в обсязі, виправданому інформаційною метою;

5) відтворення у каталогах творів, виставлених на доступних публіці виставках, аукціонах, ярмарках або у колекціях для висвітлення зазначених заходів, без використання цих каталогів у комерційних цілях;

6) видання випущених у світ творів рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих;

7) відтворення творів для судового та адміністративного провадження в обсязі, виправданому цією метою;

8) публічне виконання музичних творів під час офіційних і релігійних церемоній, а також похоронів в обсязі, виправданому характером таких церемоній;

9) відтворення з інформаційною метою у газетах та інших періодичних виданнях, передача в ефір або інше публічне сповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів в обсязі, виправданому поставленою метою;

10) відтворення твору в цілях і за умов, передбачених статтями 22-25 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [6].

Цей перелік вільного використання творів є вичерпним.

Закон також дозволяє вільне відтворення бібліотеками та архівами примірників твору репрографічним способом. Репрографічне відтворення (репродукування) — факсимільне відтворення у будь-якому розмірі оригіналу письмового чи іншого графічного твору (або його примірника) шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами, крім запису в електронній, оптичній чи іншій формі, яку зчитує комп'ютер (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [6].

Репрографічне відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, діяльність яких не спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку, допускається без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право, за таких умов:

1) у разі, коли відтворюваним твором є окрема опублікована стаття та інші невеликі за обсягом твори чи уривки з письмових творів (за винятком комп'ютерних програм і баз даних), з ілюстраціями чи без них, і коли це відтворення здійснюється за запитами фізичних осіб за умови, що: а) бібліотека та архів мають достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання і приватного дослідження; б) відтворення твору є поодиноким випадком та не має систематичного характеру;

2) у разі, коли відтворення здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру [2, с.84-85].

Дуже часто продукція інформаційно-аналітичної діяльності містить таємну інформацію чи комерційну таємницю. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію», інформація — це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. За порядком доступу інформація поділяється на 1) відкриту та 2) з обмеженим доступом. Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена Законом до інформації з обмеженим доступом (ст. 20 Закону України «Про інформацію») [8].

До інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості: 1) про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; 2) про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що трапилися або можуть трапитися і загрожують безпеці людей; 3) про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про

соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення; 4) про факти порушення прав та свобод людини і громадянина; 5) про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб; 6) інші відомості, доступ до яких не може бути обмежено відповідно до законів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 4 ст. 21 Закону України «Про інформацію») [8].

Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням/згодою відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом (ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію») [8].

Комерційна таємниця є одним із видів таємної (секретної) інформації. Згідно зі ст. 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації», таємна інформація — це інформація, доступ до якої обмежується відповідно до ч. 2 ст. 6 цього Закону, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю [9].

Інформація, яка становить комерційну таємницю характеризується сукупністю ознак, строк існування яких обмежує строк чинності майнових прав на неї. До зазначених ознак належать:

1) Секретність (таємність). Інформація в цілому чи в певній формі та сукупності її складових повинна бути невідомою та не бути легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з тим видом інформації, до якого належить комерційна таємниця.

2) Комерційна цінність. Інформація повинна мати комерційну цінність для особи, яка нею правомірно володіє, за умови її збереження у таємниці.

3) Захищеність. Інформація визнається комерційною таємницею лише у тому випадку, якщо вона була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Інформація, отримана завдяки досвіду та випробуванням технології та її

складових становить такий різновид комерційної таємниці, як ноу-хау. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», ноу-хау — це технічна, організаційна або комерційна інформація, отримана завдяки досвіду та випробуванням технології та її складових, яка: а) не є загальновідомою чи легкодоступною на день укладення договору про трансфер технологій; б) є істотною, тобто важливою та корисною для виробництва продукції, технологічного процесу та/або надання послуг; в) є визначеною, тобто описаною достатньо вичерпно, щоб можливо було перевірити її відповідність критеріям незагальновідомості та істотності [10].

Об'єктом комерційної таємниці можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці (ч. 2 ст. 505 Цивільного кодексу України) [4]. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 36 Господарського кодексу України, відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею. Не можуть бути комерційною таємницею відомості, віднесені до інших видів таємниць — банківської (ст.ст. 60-62 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), лікарської (ст. 40 «Основ законодавства України про охорону здоров'я»), адвокатської (ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), усиновлення (ст.ст. 226-228 Сімейного кодексу України) тощо [2, с.202-203]. Перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці міститься також в постанові Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці»:

- установчі документи, документи, які дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами;
- інформація за всіма встановленими формами державної звітності;
- дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів;
- відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями й посадами, а також наявність вільних робочих місць;
- документи про сплату податків та обов'язкових платежів;
- інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також інші порушення законодавства України та розміри заподіяних при цьому збитків;
- документи про платоспроможність;
- відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю;
- відомості, що, відповідно до чинного законодавства, підлягають оголошенню [11].

Треба відмітити, що хоча комерційна таємниця становить окремий від авторського права об'єкт інтелектуальної власності, її використання в інформаційно-аналітичних документах, що самі по собі переважно відносяться до об'єктів авторського права, здатне задіяти вищеназвані форми захисту.

Висновки. Можемо зазначити, що попри різноманітність підходів до класифікації інформаційних продуктів, продукція інформаційно-аналітичної діяльності визначена досить чітко. Вона може мати різні форми — від короткої анотації до великого наукового звіту чи монографії, однак її неодмінними рисами є творчий характер роботи (без якого неможливий аналіз) та об'єктивна форма вираження. Це дозволяє віднести її до об'єктів права інтелектуальної власності.

Згідно класичного поділу об'єктів права інтелектуальної власності, представленого в Цивільному кодексі України, інформаційно-аналітичну продукцію слід віднести до сфери авторського права. Відповідно, на неї діють усі правила та обмеження, встановлені вітчизняним законодавством та міжнародними угодами для даної групи об'єктів [12]. Це стосується прав роботодавця, отримання автором винагороди за твір та інших подібних обставин, дослідження яких не ставилося у завдання статті.

Важливою специфікою авторського права, актуальною для продуктів інформаційно-аналітичної діяльності є вільне використання творів інших авторів та питання таємної інформації, зокрема, комерційної таємниці. Це викликано самим характером діяльності та сферою використання її результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Савчук Г. М. Патентознавство [текст]: навчальний посібник для студентів спеціальності 029 — «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / Г.М.Савчук. — Львів: УАД, 2017. — 231 с.
- 2) Семків В. О., Шандра Р. С. Інтелектуальна власність [текст]: підручник для студентів неюридичних факультетів / В. О. Семків, Р. С. Шандра. — Львів: «Галицький друкар», 2015. — 280 с.
- 3) Захарова І. В., Філіпова Л. Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності [текст]: навчальний посібник / І. В. Захарова, Л. Я. Філіпова. — К.: «Центр учбової літератури», 2016. — 336 с.
- 4) Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
- 5) Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 9 вересня 1886 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995-051/page>.
- 6) Закон України «Про авторське право і суміжні права» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
- 7) Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатич-

ною конференцією 20 грудня 1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995-770>.

8) Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

9) Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

10) Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/143-16/page>.

11) Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF>.

12) Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995-052>.

INTELLECTUAL PROPERTY ON PRODUCTS OF INFORMATIVE AND ANALYTICAL ACTIVITY

*Savchuk H., candidate of historical sciences, docent (associate professor)
Ukrainian academy of printing*

The issue of intellectual property rights for such a group of objects as informative and analytical products is considered. In accordance with national normative legal acts and established practice, these products are classified as objects of intellectual property, their specifics are determined. Particular attention is paid to the available of classified information in informative and analytical documents, in particular, commercial secrets. On the basis of the study ways to protect the rights to the result of informative and analytical activities are traced.

Keywords: *intellectual property, informative and analytical activity, copyright, database, derivative work, information, commercial secret.*

УДК 651.011.42

КОМП'ЮТЕРНИЙ КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ДОКУМЕНТІВ, ЯК ДЖЕРЕЛА ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ

*А. В. Кудряшова, асистент
Української академії друкарства*

У статті досліджено види контент-аналізу. Наведено ключові особливості використання кількісного контент-аналізу. Сформовано найпростішу послідовність дій для здійснення кількісного комп'ютерного контент-аналізу документної інформації. Подано види смислових одиниць контент-аналізу. Проаналізовано специфіку якісного контент-аналізу. Описано послідовність дій для здійснення якісного комп'ютерного контент-аналізу.

Ключові слова: *інформаційно-аналітичний документ, інформаційно-аналітична діяльність, контент-аналіз, інформаційно-аналітичний процес, інформація.*

Постановка проблеми. Сучасна інформаційно-аналітична діяльність тісно інтегрована з комп'ютерними технологіями, що сприяє істотному збільшенню інструментарію, який дослідник може використовувати при здійсненні аналізу документної інформації. Використання відповідного програмного забезпечення для реалізації комп'ютерного контент-аналізу сприяє зменшенню часу, який витрачається на дослідження та підвищенню точності отриманих результатів.

Останні дослідження та публікації. Серед сучасних досліджень у даній галузі можна виокремити праці Голода І. В., Пасічника М. С. [1], Альошина Л. І., Гузева Ю. С. [2], Юськіва Б. М. [3], Захарової І. В., Філіпової Л. Я. [4], Іванова О. В. [5, 6] та ін.

Мета статті. Метою даної статті є виокремлення універсальної послідовності дій необхідних для дослідження документної інформації за допомогою кількісного та якісного комп'ютерного контент-аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Документи, незалежно від виду та форми, містять як явну так і неявну (приховану, контекстну) інформацію. При роботі з документами аналітику перш за все потрібно обрати метод чи сукупність методів, які він буде використовувати для добування первинної інформації, що міститься у них.

Аналіз, як метод наукового дослідження, полягає у вивченні складових елементів досліджуваної системи та є базовим інструментом у роботі аналітика. Аналіз документів являє собою сукупність операцій, які здійснюються для отримання інформації з документних джерел.

Контент-аналіз — це аналіз змісту документів за якісними чи кількісними показниками, що забезпечує вимірність текстової інформації. Він є окремим випадком аналізу документної інформації [1, 2].

Застосування контент-аналізу при роботі з документами дозволяє реалізувати збір первинних даних, шляхом виявлення частотних та нечастотних характеристик змісту тексту.

Відповідно до шуканих змістових характеристик документів, розрізняють кількісний та якісний контент-аналіз (рис. 1) [2].

Кількісний контент аналіз дозволяє зробити зміст документу вимірним. Він полягає у визначенні частоти використання в документі певних слів чи словосполучень або інших вимірних показників (наприклад: число абзаців, рядків, знаків; фізична протяжність тексту та ін.), що відповідають дослідницьким запитам аналітика.

Якісний контент-аналіз орієнтований на виявлення якісних характеристик змісту документа, незалежно від частоти їх згадуваності у тексті. Якісний контент-аналіз є значно складнішим, ніж кількісний, адже вимагає врахування емоційного забарвлення тексту [1, 2].

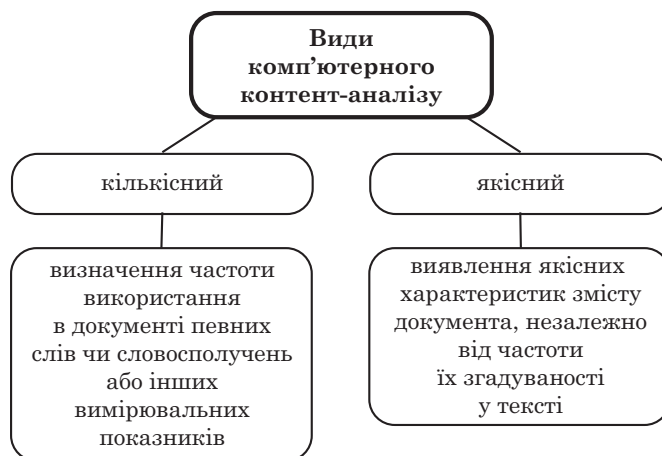

Рис. 1. Види комп'ютерного контент-аналізу

Як кількісний, так і якісний контент-аналіз можна реалізовувати за допомогою відповідного програмного та апаратного забезпечення. Для цього аналітик повинен не лише володіти методологією дослідження, а й уміти працювати з сучасними комп'ютерними програмами [3].

Комп'ютерний контент-аналіз дозволяє швидко опрацьовувати як одиничні документи, так і великі масиви документів.

Ключовим фактором у здійсненні кількісного контент-аналізу є визначення смислових одиниць.

Наведемо найпростішу послідовність дій для здійснення кількісного комп'ютерного контент-аналізу документної інформації:

1. Вибір досліджуваного документу чи масиву документів.
2. Виявлення смислових одиниць контент-аналізу.

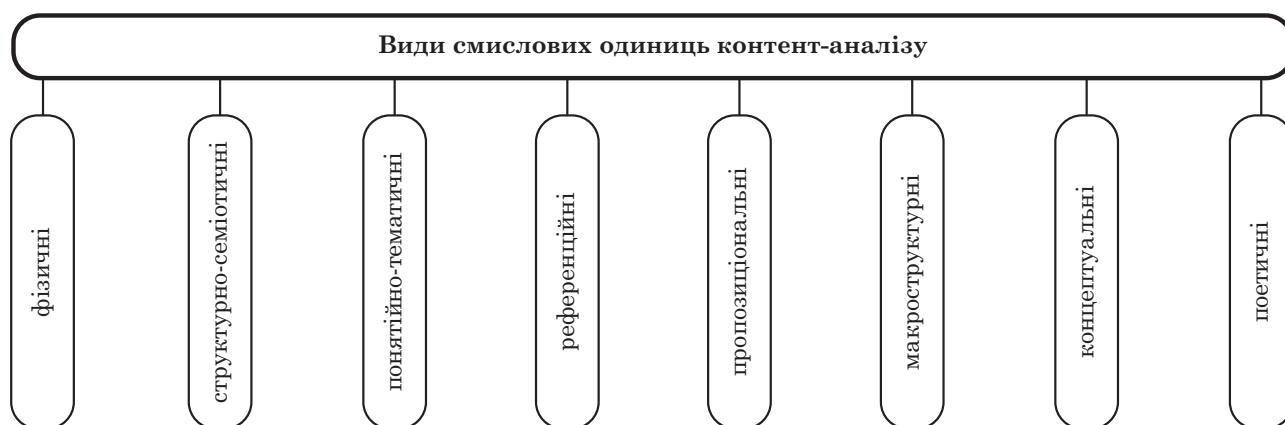

Рис. 2. Види смислових одиниць контент-аналізу

Розрізняють такі види смислових одиниць контент-аналізу:

- «Фізичні» — одиниці, які мають чітко окреслені структурні межі (наприклад: книги, газети, листівки, плакати, фотографії, марки та ін.).
- Структурно-семіотичні — основні елементи семіотичних систем: лексичні одиниці та граматичні показники.
- Понятійно-тематичні — поняття, теми та проблеми, які характеризують структурно-семіотичні одиниці.
- Референційні (наприклад: позначення реальних особистостей, країн, міст, подій та ін.) та квазіреференційні (наприклад: певні політичні сили чи погляди) одиниці.
- Пропозиціональні одиниці та оцінки — висловлювання, в яких лежать оціночні судження чи пропозиції.

- Макроструктурні — складні понятійні конструкції, які претендують на пояснення дійсності.

- Одиниці, які мають результати концептуальних операцій (наприклад: метафори, приклади, аналогії).

- «Поетичні» — дозволяють кількісний вимір засобів художньої виразності (наприклад: каламбурів, алітерацій та ін.).

3. Вибір одиниць рахунку. Вони можуть збігатися з смисловими одиницями, відображаючи частоту їх згадуваності, та не збігатися. До одиниць рахунку можуть належати:

- число колонок, абзаців, рядків, символів;
- фізична протяжність тексту;
- кількість ілюстративного матеріалу певного змісту та ін.

4. Створення словника з категорій (наприклад: Київ) та усіх її словоформ (наприклад: Київ*, київ*, Столи*, столи*, Києв*, києв*).

5. Завантаження необхідних документів у відповідну комп'ютерну програму.

6. Перенесення створеного словника у відповідну комп'ютерну програму.

7. Здійснення кількісного контент-аналізу у відповідній комп'ютерній програмі.

8. Дослідження результатів.

9. Формулювання висновків [1, 2, 7].

Якісний контент-аналіз дозволяє визначити емоційне забарвлення текстової інформації.

Наведемо найпростішу послідовність дій для здійснення якісного контент-аналізу:

1. Вибір досліджуваного документу чи масиву документів.

2. Вибір категоріального апарату контент-аналізу (наприклад: позитив/негатив, піраміда потреб Маслоу та ін.).

3. Завантаження необхідних документів у відповідну комп'ютерну програму.

4. Перенесення створеного категоріального апарату у відповідну комп'ютерну програму.

5. Кодування документної інформації відповідно до створених категорій. Кодування здійснюється для усього масиву текстової інформації, присвоюючи реченням чи абзацам відповідні категорії.

6. Здійснення якісного контент-аналізу у відповідній комп'ютерній програмі.

7. Дослідження результатів.

8. Формулювання висновків [1, 2, 8].

Висновки. Наведено теоретичні основи знань про контент-аналіз та його види. Подано універсальну послідовність дій, необхідних для дослідження документної інформації за допомогою кількісного та якісного комп'ютерного контент-аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Голод І. В. Інформаційно-аналітична діяльність. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. В. Голод, М. С. Пасічник, А. В. Кудряшова — Львів: УАД, 2017. — 296 с.
- 2) Алешин Л. И. Методы аналитической обработки данных [Текст]: [учебно-практическое пособие] / Л. И. Алешин, Ю. С. Гузев. — М.: Литера, 2008. — 144 с.
- 3) Захарова І. В. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: навч. посібник / І. В. Захарова, Л. Я. Філіпова. — К.: Центр учб. л-ри, 2013. — 335 с.
- 4) Юськів Б. М. Контент-аналіз. Історія розвитку і світовий досвід. — Рівне.: Перспектива, 2006. — 203 с.
- 5) Іванов О. В. Класичний контент-аналіз та аналіз тексту: термінологічні та методологічні відмінності / Іванов Олег Валерійович // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харків: Видавничий центр ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. — № 1045. — С. 69–74.
- 6) Іванов О. В. Комп'ютерний контент-аналіз: проблеми та перспективи вирішення / О. В. Іванов // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. — Харків: Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2009. — Випуск 15.
- 7) Yoshikoder. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://yoshikoder.sourceforge.net/index.html>.
- 8) Atlas.ti. Qualitative data analysis. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://atlasti.com/>.

COMPUTER CONTENT ANALYSIS OF DOCUMENTS AS SOURCES OF PRIMARY INFORMATION

*Kudriashova A., assistant
Ukrainian Academy of Printing*

The article analyzes the types of content analysis. The key features of the use of quantitative content analysis are presented. The simplest sequence of actions for quantitative computer content analysis of document information is formed. The types of semantic units of content analysis are presented. The specifics of qualitative content analysis are analyzed. The sequence of actions for implementation of high-quality computer content analysis is described.

Keywords: *information-analytical document, informational-analytical activity, content analysis, information-analytical process, information.*

УДК 004.01:651.2

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Гулик Н. І.

Українська академія друкарства

У даній статті розглядається специфіка управління електронним документообігом у ВНЗ та його регуляція керівництвом. Проаналізовано загальні принципи побудови і функціонування системи електронного документообігу на основі вже існуючої та перешкоди, які виникають у процесі їх встановлення. Перераховано можливості, які надає автоматизація документообігу.

Ключові слова: електронний документ, електронний підпис, електронний документообіг, автоматизація документообігу.

Технічний прогрес не стоїть на місці й технології зараз відіграють важливу роль не тільки в бізнесі, а й в управлінні державою та її структурами. Питання ефективного управління на сьогоднішній день є актуальним не лише для організацій та великих підприємств, але й для вищих навчальних закладів (ВНЗ). Процес організації освітньої діяльності та ефективна управлінська діяльність у ВНЗ у теперішніх умовах неможлива без систематизованої уніфікації та досконалої системи документаційного забезпечення. У документах відображається результат виконання навчальним закладом функцій, покладених на нього, пов'язаних із плануванням та контролем навчальної роботи, організацією діловодства ВНЗ, складанням статистичної звітності. Заповнення документації є трудомістким процесом, який вимагає уважності, точності і значних затрат часу, тому автоматичне створення цих документів є актуальною задачею. З цією метою у вищих навчальних закладах впроваджуються системи автоматизації діловодства та електронного документообігу.

Сучасні системи електронного документообігу (СЕД) призначені для повноцінної системи управління діловими процесами обробки документів, а також для організації контролю за виконанням цих процесів. Системи охоплюють процеси створення, обробки, тиражування, зберігання документів, а також автоматизують основні процедури сучасного діловодства

Питання вибору, впровадження, застосування певної СЕД для забезпечення діяльності комерційного підприємства, державної організації в установи широко розглядаються в наукових і спеціалізованих професійних публікаціях. Так, наприклад, С. В. Радченко [1], І. В. Двойленко [2] досліджують СЕД в органах державної влади, В. В. Поліновський, М. І. Огурцов [3] — питання впровадження СЕД у наукових організаціях, Д. С. Трошин, А. О. Білощицький [4] — впровадження СЕД у ВНЗ. У праці О. Матвієнко, М. Цивін [5] описано проблеми впровадження електронного документообігу, вибір систем управління документами. Значну увагу автор приділяє опису процесу автоматизації електронного документообігу, принципам його функціонування. Останні дослідження у розробку цієї проблеми зробили сучасні українські науковці, серед Ю. Палеха [6], О. В. Бойченко [7], Ю. А. Коцюк [8], Ю. Якимюк [9], [10], [11], О. В. Клименко [12], К. В. Лец [13] О. В. Дігтяренко [14] та ін.

Хоча більшість проблем впровадження електронного документообігу й досі не вирішено, а сучасні технології пропонують нові засоби роботи з документами, з'являється необхідність подальших досліджень у цьому напрямку. При цьому слід зробити акцент на останні досягнення у світі інформаційних технологій. Відповідно до завдань електронного документообігу спробуємо проаналізувати вимоги до програмних продуктів, що покликані забезпечувати ефективну діяльність цього напрямку інформаційного забезпечення ВНЗ. Тому метою даного дослідження є проаналізувати наявні системи електронного документообігу, їх загальну організацію, окреслити завдання та перешкоди при встановленні таких систем, визначити

основні переваги електронного документообігу. Визначити основні проблеми для удосконалення процесу впровадження електронного документообігу у вищих навчальних закладах.

Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки чимало уваги приділяється впровадженню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, зокрема створення інформаційної системи підтримки освітнього процесу та системи інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері управління навчальними закладами, інформаційно-технологічного забезпечення моніторингу освіти. Ефективність таких систем неможлива без створення відповідних засобів обробки інформації. Тому виникає потреба у переведенні документів в електронну форму і переході на електронний документообіг. Це стає одним з пріоритетних напрямів інноваційно-розвиваючих технологій, що дозволяють ефективно управляти та контролювати роботу з документами, досягаючи швидкості виконання та економії часу.

Статтею 5 Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” [19] визначено, що електронний документ (ЕД) – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов’язкові реквізити документа, склад та порядок розміщення яких визначається законодавством. При цьому ЕД може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму подання шляхом відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для сприймання його змісту людиною. Обов’язковими реквізитами ЕД є дані, без яких він не може бути підставою для його обліку і не матиме юридичної сили.

Відповідно до ст. 6 зазначеного Закону України обов’язковим реквізитом ЕД є електронний підпис, який використовується для ідентифікації автора та/або підписувача ЕД іншими суб’єктами електронного документообігу і дає змогу підтвердити його цілісність. Накладанням електронного цифрового підпису (ЕЦП) завершується створення ЕД. Однак необхідно зауважити, що лише ЕЦП за правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису (печатки), а інші види електронного підпису такого статусу не мають [20].

Електронний документообіг — сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів [19].

Для впровадження СЕД в будь-яких організаціях необхідно створити відповідну інфраструктуру, що потребує фінансування. Якщо ж у комерційних організаціях рішення щодо впровадження СЕД на основі економічних досліджень матеріальної вигоди від даного введення, то у ВНЗ мусимо пам’ятати, що це державні освітні заклади, які не направлені на отримання прибутку, а фінансуються державою і тому ніхто не зацікавлений у додаткових матеріальних витратах. Це потрібно враховувати при виборі засобу введення документообігу і обирати технологію, яка могла б працювати на наявних технічних рішеннях та з використанням вільних ліцензій, що дозволяють використовувати програмне забезпечення безкоштовно. Також ця система має бути достатньо простою або добре документованою, адже її впровадження покладається на ВНЗ і залежить як від кваліфікації робочих кадрів, що будуть користуватися системою, так і спеціалістів, які будуть цю систему розробляти і підтримувати.

Впровадження системи електронного документообігу в Адміністрації Президента (СЕД АПУ) стало одним з перших реальних кроків на шляху побудови цифрових комунікацій в некомерційній організації. Отримані напрацювання і СЕД АПУ як програмний продукт пропонуються для безкоштовної передачі для впровадження в інших державних установах і вищих навчальних закладах.

Щоб автоматизувати діловодство і документообіг, необхідно попередньо добре вивчити технологію виконання основних процедур, які складають зміст діловодства та документообігу [7].

На сьогоднішній день МОН України та Американська Рада з міжнародної освіти ACTR/ACCELS підписали Меморандум щодо впровадження в Міністерстві освіти і науки України

модернізованої системи електронного документообігу. Згідно з документом, МОН матиме змогу отримати допомогу у вигляді послуг, необхідних для модернізації, адаптації та постачання відповідного апаратного й програмного забезпечення, а також потрібного обладнання. Впровадження електронного документообігу проходитиме за фінансової підтримки Агентства США в рамках проекту Міжнародного розвитку USAID. Технічним партнером впровадження виступить Майкрософт Україна. За основу буде взято вже згадувану СЕД АПУ, яку безкоштовно передадуть і адаптують під потреби МОН.

Варто зазначити про налагодження оперативного зв'язку, який вже регулюється нормами права, у галузі інформаційних технологій, де Верховною Радою України ухвалено декілька Законів України, які набули чинності, а саме: «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», «Про обов'язковий примірник документів», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» та інші.

Прикладом застосування СЕД у ВНЗ є різні електронні системи, що функціонують та впроваджуються на держаному рівні (система «Конкурс»).

До електронних систем організації документообігу ВНЗ мають застосовуватися вищі вимоги, ніж до систем, які використовуються для організації документообігу на комерційних підприємствах. Обґрунтуванням цьому є те, що більшу частину документообігу університету представляє інформація державного значення, — накази, звіти, постанови, розпорядження тощо. Обробка, збереження і транзакції такої інформації у системі електронного документообігу потребує створення захищеного доступу, забезпечення безпеки транзакцій документів як всередині організації, так й зовні.

З іншого боку, системи електронного документообігу повинні мати такі «стандартні» функціональні характеристики, як ведення статистики обробки документів і звернень, швидкий пошук в архівах, відстеження життєвого циклу документів, включаючи їх утилізацію [8].

Що стосується управлінським характеристик, перелік вимог до систем електронного документообігу кількісно звужується, — це, передусім, відповідність організаційним взаємозв'язкам всередині міністерств, дотримання встановлених порядків звітності, перевірки, заповнення та видачі документів [13].

Для успішної автоматизації роботи документообігу університету необхідно виявити деякі передумови, які потрібні для переходу університету до системи організації електронного документообігу:

- розуміння керівництвом університету необхідності приділяти більше уваги до обробки документів. З документами необхідно працювати: шукати, погоджувати, стверджувати й, зрештою, аналізувати. Природно усе це набагато зручніше робити, маючи всі документи в електронному вигляді;
- серйозний розвиток систем автоматизації бізнес-процесів призвів до появи на ринку комплексних платформ управління документами і бізнес-процесами, які дозволяють швидко й дешево налаштувати процеси і картки нових документів;
- поліпшення ситуації із забезпеченням безпечного доступу територіальних підрозділів до інформаційних систем центрального апарату організації;
- розвиток інтеграційних технологій;
- поширення технологій ЕЦП (електронного цифрового підпису).

Останнім часом у поняття документообіг вкладається дедалі більше бізнес-процесів, пов'язаних безпосередньо провідною діяльністю організації. Є цікавими платформи, які дають будувати рішення як за класичного документообігу, так й здійснити комплексне розв'язання, автоматизацію і забезпечення роботи основних процесів. Враховуючи той факт, що ВНЗ має територіально-розподілену структуру, передусім при побудові автоматизованої системи не слід забувати про принцип системності. Як от, між структурними елементами системи необхідно встановити такі зв'язки, які забезпечуватимуть її цілісність і їхню взаємодію з іншими системами. До того ж систему потрібно створювати з урахуванням можливості поповнення

й відновлення її функцій без порушення порядку функціонування. За таких умов виникають проблеми організації ефективного документообігу між територіально розподіленими підрозділами [9].

Правильно організована технологія роботи з документами дозволить досягти наступних результатів:

- суттєве скорочення часу, потрібного для пошуку необхідних документів для всіх суб'єктів управлінських процесів в університеті;
- суттєве підвищення дієвості, інформативності, оперативності і достовірності заходів контролю і самоконтролю за процесом та результатами виконання покладених завдань та запланованих заходів;
- суттєво скорочені витрати на виготовлення паперових копій документів та робочого часу виконавців, що задіяні на доведенні прийнятих рішень і запланованих заходів до адресатів, а також зборі та узагальненні звітної інформації за результатами виконаних робіт;
- суттєве підвищення прозорості діяльності керівників та виконавців;
- створення передумов для об'єктивної неупередженої оцінки обсягів виконаних робіт, інтенсивності праці, фактичного навантаження, стану виконавської дисципліни, визначення оптимального навантаження на співробітників, дієвих підходів до нормування праці;
- створення єдиного архіву документів, що має забезпечити процеси аналізу результативності дій, повторного використання документів, відслідковування змін, визначення тенденцій, уникнення залучення до звітів робіт, що виконані у попередні періоди, прогнозування якісних показників діяльності [4].

Для запровадження електронного документообігу адміністрація ВНЗ має забезпечити необхідні умови:

- якісний сервіс навчання і консультаційного обслуговування користувачів;
- надання експлуатаційної документації по роботі з системою управління електронним документообігом;
- постійне вдосконалення технології електронного документообігу та інформаційної системи її підтримки;
- забезпечити відповідні заходи дисциплінарного впливу задля дотримання вимог запровадження електронного документообігу;
- забезпечити ефективну процедуру видання, реєстрації, погодження і контролю виконання організаційно-розпорядчих та інших видів документів;
- розподіл робіт на виконання завдань, доведення завдань до виконавців.

Керівники структурних підрозділів несуть персональну відповідальність за реалізацію організаційних заходів підтримки електронного документообігу в межах компетенції та обов'язків відповідного підрозділу, а саме:

- за своєчасне надання інформації науково-технічному інформаційно-комп'ютерному центру щодо будь-яких негараздів у функціонуванні програмно-технічної та інформаційної інфраструктури проекту;
- за своєчасне призначення і перепризначення реєстраторів електронних документів, визначення кола їх обов'язків, обсягів робіт і регламенту виконання операцій з реєстрації та публікації документів, за їх направлення на навчання користувачам системою і стажування;
- за своєчасність проходження життєвого циклу документів, що визначені для відповідного підрозділу.
- за своєчасне щоденне ознайомлення з новими надходженнями організаційно-розпорядчих документів;
- за своєчасне виконання покладених завдань та прийнятих рішень, фіксацію відомостей щодо виконання та публікацію матеріалів про результати проведених робіт;
- за якість та достовірність інформації, що міститься у документах, створених відповідним підрозділом.

Навіть стисле перерахування проблем сучасного діловодства не показує, наскільки складною стає сфера професійної діяльності. Щоб вирішувати ці проблеми фахівцям у сфері управління документацією потрібно постійно підвищувати свою кваліфікацію, освоювати знання суміжних дисциплін, насамперед юриспруденції та інформаційних технологій. Введення електронного документообігу у ВНЗ дозволяє створити єдиний інформаційний простір, інтегруючи в інформаційний вузол всі документальні системи. Інтеграція здійснюється без втрати якості роботи з документами, зі збереженням традицій українського діловодства.

Впровадження СЕД у ВНЗ забезпечить зручність у роботі, раціональну організацію забезпечення навчального процесу та зниження психологічних навантажень. Також знизяться фізіологічні навантаження, оскільки із застосуванням відповідного програмного забезпечення час, витрачений на роботу з паперовими документами, істотно зменшиться. Це позитивно позначиться на працездатності працівника, оскільки призведе до зменшення кількості оброблюваної інформації. СЕД у ВНЗ треба розглядати не тільки як засоби автоматизації внутрішнього документообігу, а як одні із важливих і основних складових систем управління електронним урядуванням, які повинні забезпечувати інформаційний зв'язок між ВНЗ та органами державної влади, органами місцевого самоврядування тощо. Це, свого роду, єдиний інтегрований інформаційний простір, інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою і вищими навчальними закладами.

Впровадження систем електронного документообігу як інструментів збору, обробки, зберігання та аналізу інформації, яка функціонує в середовищі ВНЗ, також варто розглядати і в більш широкій площині, а саме, в загальнодержавній, і розглядати такі системи як локальні підсистеми загальнодержавної системи електронного урядування. СЕД в широкому розумінні — це організаційно-технічні системи, які забезпечують процеси створення, управління доступом і поширення електронних документів у комп'ютерних мережах, а також забезпечують контроль за потоками документів в організації.

Отже, впровадження у вищому навчальному закладі автоматизованої системи документообігу повинно підвищити якість підготовки документів, прискорити обмін інформацією між підрозділами, знизити витрати на копіювання і розмноження документів тощо. Найголовнішими проблемами, які виникають у вищих навчальних закладах при виборі системи електронного документообігу, є її відповідність потребам вузу, зручність у користуванні та можливість швидкого навчання працівників для роботи у цій системі, адже система електронного документообігу — це програмне забезпечення, головними завданнями якого є організація і підтримка життєвого циклу електронних документів.

На сьогоднішній день система електронного документообігу стає невід'ємним складником діяльності ВНЗ, який сприяє оптимізації й значному підвищенню ефективності внутрішніх та зовнішніх процесів у ВНЗ. Використання хмарних технологій в управлінні ВНЗ є важливою складовою розвитку навчального закладу за умов чіткої організації роботи адміністрації навчального закладу і управління всією системою в цілому

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Радченко С. В. Особливості систем електронного документообігу у державних органах України / С. В. Радченко // Архіви України. — 2013. — №4. — С. 39–53.
- 2) Двойленко І. В. Вирішення типових проблем впровадження систем електронного документообігу із застосуванням електронного цифрового підпису в органах державної влади / І. В. Двойленко // Державне управління теорія і практика. — 2010. — №2. — С. 7–15.
- 3) Поліновський В. В. Впровадження системи електронного документообігу в науковій організації / В. В. Поліновський, М. І. Огурцов // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 4. — С. 117–123.
- 4) Білощицький А. О. Принципи та засоби реалізації електронного документообігу у вищому навчальному закладі / А. О. Білощицький, Д.С.Трошин // Збірник праць Харківського університету Повітряних Сил. — 2009. — Вип. 1 (19). — С. 160–163.

- 5) Матвієнко О. В., Цивін М. Н. Основи організації електронного документообігу. Навч. пос. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 112 с.
- 6) Палеха Ю. Класифікація управлінських документів в організації / Ю. Палеха // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвід. зб. наук. праць. — К., 2007. — Вип. 9. — С.100–109.
- 7) Бойченко О. В. Шляхи вдосконалення документообігу у ВНЗ. — Режим доступу:http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2011/NiO_8_2011/ped/Boych.htm.
- 8) Коцюк Ю. А., Данилець Ю. О. Системи електронного документообігу у вищому навчальному закладі: тенденції та перспективи впровадження / Ю. А. Коцюк, Ю. О. Данилець // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «економіка»: науковий журнал. — Острог: Вид-во НУ«ОА», травень 2016. — № 1 (29). — С. 71–75.
- 9) Якимюк Ю. П. Комунікаційна система документаційного забезпечення управління вищим навчальним закладом: монографія / Ю. П. Якимюк. — К., 2011. — 190 с. — Бібліогр.: 270 назв.
- 10) Якимюк Ю. П. Інноваційні технології документаційного забезпечення якості управління ВНЗ. — Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/932>.
- 11) Якимюк Ю. П. Сучасні комунікаційні технології документаційного забезпечення управління вищим навчальним закладом / Ю. П. Якимюк // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2012. — № 3–4. — С. 69–76. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2012_3-4_11.
- 12) Клименко О. В. Документаційне забезпечення роботи ВНЗ в умовах Болонського процесу. — Режим доступу:<http://storage.library.opu.ua/online/periodic/iopktXXI/123-125.pdf>.
- 13) Лец К. В. Вибір системи електронного документообігу для забезпечення навчального процесу у вищому навчальному закладі / К. В. Лец // Гуманітарний часопис. — 2015. — № 1. — С. 116–121.
- 14) Дігтяренко О. В. Проблеми і перспективи стану сучасного документообігу та діловодства / О. В. Дігтяренко // Управління розвитком складних систем. — 2013. — № 13. — С. 147–151.
- 15) Литвин С. Х. Документаційне забезпечення управління вищим навчальним закладом як чинник надання якісної освіти та доступності знань (історіографічний аналіз). — Режим доступу:http://nakkkim.edu.ua/images/vidannya/BDI/bdi__1_2013.pdf
- 16) Шелестова А. М. Діяльність та документаційне забезпечення вищого навчального закладу в умовах інформаційного — Режим доступу: http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/1816/1/058_Shelestova.pdf.
- 17) Виноградова О. Інформаційно-документаційне забезпечення діяльності вищих навчальних закладів — об'єктивна необхідність / О. Виноградова // Вісн. Кн. палати. — 2002. — № 5. — С. 34–36.
- 18) Ткачук Г. І. Використання електронної системи документообігу у ВНЗ / Г. І. Ткачук, С. А. Постова // Магістратура в умовах євроінтеграційних процесів вищої школи. — Житомир: ЖДУ, 2014. — С. 254.
- 19) Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» № 851–IV від 22.05. 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
- 20) Закон України «Про електронний цифровий підпис» №852–IV від 22.5.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>.

ELECTRONIC DOCUMENT COURSES IN HIGHER EDUCATIONAL

Hulyk N.

Ukrainian Academy of Printing

This article examines the specifics of the management of electronic document circulation in universities and its regulation by management. The general principles of the construction and functioning of the system of electronic document circulation on the basis of existing and obstacles that arise during the process of their establishment are analyzed. The possibilities provided by automation of document circulation are listed.

Keywords: *electronic documents, electronic signature, electronic documents management, workflow.*

**ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ**

**Збірник статей на основі ІІІ Всеукраїнської
науково-практичної Інтернет-конференції**

Комп'ютерне верстання: Кудряшова Альона

Здано до складання 22.01.2018